

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1570-1573 OSMANLI-VENEDİK MÜCADELESİ SIRASINDA
MORA YARIMADASI

ÖMER FARUK METE

2501181103

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR ORAL

İSTANBUL 2022

ÖZ

1570-1573 Osmanlı-Venedik Mücadelesi Sırasında Mora Yarımadası

Ömer Faruk Mete

Mora yarımadası Akdeniz'deki su yollarının önemli kavşak noktalarından biri olduğundan hem Osmanlı hem de Venedik için önemli bir bölgeydi. XVI. yüzyılın son çeyreğine girerken Akdeniz'deki rekabetin kızışması neticesinde karşı karşıya gelen Osmanlı Devleti ve Venedik Kıbrıs için mücadeleye girişti. Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethinin ardından Mora'nın kuzey kıyılarında cereyan eden İnebahtı deniz muharebesi belki iki taraf için de yüzyılın en önemli hadisesi olmuştu. Bu çalışmada 1573 yılında Venedik'e verilen ahidname ile sona eren savaş dönemi boyunca Mora yarımadasının durumu arşiv kaynakları merceğinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mora, Mizistre, Osmanlı Devleti, Venedik, Kıbrıs, İnebahtı.

ABSTRACT

The Morea During 1570-1573 Ottoman-Venetian Conflict

Ömer Faruk Mete

The Peloponnese was an important region for both the Ottomans and Venice, as it was one of the important junctions of the waterways in the Mediterranean. As we entered the last quarter of the 16th century, the Ottomans and Venice, who had come face to face as a result of the escalation of the competition in the Mediterranean, would engage in a struggle for Cyprus. The naval battle of Lepanto, which took place on the northern shores of the Peloponnese after the conquest of Cyprus by the Ottomans, would perhaps be the most important event of the century for both sides. In this study, the situation of the Peloponnese peninsula during the war period, which ended with the ahidname given to Venice in 1573, is discussed in the lens of archival sources.

Key Words: Morea, Mistra, Ottoman Empire, Venice, Cyprus, Lepanto.

ÖNSÖZ

1570-1573 yılları arasında Akdeniz’de yaşanan olayları konu edinen bu tez Osmanlı’nın sınır hattındaki faaliyetlerini anlamaya çalışmakla ortaya çıktı. Tarih sahnesi için çok kısa bir dönem olsa da bu üç yılda yaşanan olayların Akdeniz tarihinde birçok şeyi değiştirdiği aşîkardır.

Bir tarafta genişlemeye devam eden Osmanlı İmparatorluğu dururken diğerk tarafta Doğı Akdeniz ticaretinde en büyük paya sahip Venedik bulunuyordu. Ancak 1570 yılına gelinmeden önce Akdeniz’deki siyasi havanın ve bu iki devletin Akdeniz politikalarının anlaşılması gerekir. Bu bağlamda Akdeniz Venedik için tam anlamıyla bir ticaret sahası iken Osmanlı için Avrupalı devletler ile mücadele alanı idi. Osmanlı Devleti kurulduğı yıllardan itibaren başta Ege Denizi olmak üzere Akdeniz’e yönelik faaliyetlerini sürekli arttırmıştı. Tarihin her safhasında olduğı gibi bir bölgede bir güç yükselip genişlerken diğerkleri daralma yoluna gitmek zorunda kaldı. Akdeniz’de Osmanlı ile Venedik arasında yaşanan da tam olarak buna işaret ediyordu.

Tezin birinci bölümünde dönem ve coğrafya ile ilgili daha önce yapılmış araştırma eserlerden faydalanılarak Mora’nın Osmanlı hakimiyeti öncesindeki durumu, Osmanlı’nın Mora’yı fethi süreci ve genel itibariyle Akdeniz’deki mücadele ortamı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre Fatih Sultan Mehmed’in başlattığı Mora seferleri oğılu II. Bayezid tarafından sürdürülecek ve daha önce neredeyse tamamı Venedik’in elinde olan Mora’nın Osmanlılar tarafından fethi 1500 yılında büyük oranda tamamlanmış olacaktı.

Kıbrıs’ın 1570’te Osmanlılar tarafından fethinin ardından yaşanan İnebahtı deniz savaşına kadar Akdeniz’deki askerî üstünlüğü kıramayan Osmanlı, 1571’de İnebahtı’da yaşadığı ağır hezimete rağmen çok kısa bir sürede toparlanmıştı. Ancak Osmanlı’nın Avrupalı devletler nezdindeki “yenilemez” algısı da kırılmış oldu.

İki devlet arasında önemli tarihî belgelerden olan ahidnameler de tezin birinci bölümünde ele alınmıştır. Preveze savaşı sonrasındaki süreç sonunda Venedik’e verilen 1540 tarihli ahidname, Sultan II. Selim’in cülusu sebebiyle 1567’de tecdit edilecek, 1570’te Kıbrıs’a düzenlenen sefer ile başlayan savaş ise 1573 ahidnamesiyle

son bulacaktı. Tezde ele alınan dönemin 1573'te sonlanıyor olması, bu tarihte Venedik'e verilen ve savaşın son bulmasını sağlayan bu ahidname olmuştur.

Tezin ikinci bölümünde yukarıda belirtilen tarih aralığında Mora yarımadasının askerî ve idarî durumuna ait bilgilere yer verilmiştir. Tezin birinci elden kaynaklara dayanan bölümlerinden birini oluşturan bu bahsin kaleme alınmasında büyük oranda Osmanlı Arşivi'ndeki *mühimme defterlerinden* yararlanılmıştır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus vardır ki o da şudur: konumuzu ilgilendiren mühimme kayıtlarının hepsi arşiv kataloğu üzerinden taranıp her birinin görüntüsü tarafımızca elde edildikten sonra bu defterlerle ilgili yapılmış transkripsiyon çalışmaları göz önüne alınmış ve yapılan çalışmalardaki emeğe saygı amacıyla kaynak olarak bu çalışmalar zikredilmiştir. Ancak naçizane, belirtilmesi gerekir ki bu transkripsiyon çalışmalarında anlamı bozacak derecede ciddi hatalar tespit edilmiştir. Bu hataların hepsinin burada zikri gereksiz olduğundan bunlara değinilmeyecektir. Tespit edilen okuma yanlışları arşivdeki orijinal görüntüler referans alınarak tarafımızca düzeltilerek tezde bu haliyle kullanılmıştır. Transkripsiyon çalışmasına dahil edilmemiş hükümlerin de transkripsiyonu tarafımızca yapılarak kullanılmış ve doğrudan mühimme defterleri kaynak gösterilmiştir.

Üç yıllık savaş dönemi boyunca Mora'daki askerlerin ve kalelerin durumu ele alınan ikinci bölümde ayrıca donanma-i hümayun ile olan ilişkilere de değinilmiştir. İstanbul'dan bölge yöneticilerine gönderilen fermanlardan anlaşıldığına göre bölgede ciddi bir tahkimât ve askerî hareketlilik tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde yarımadaının sosyal ve iktisadî yapısına yer verilmiştir. Burada mühimme defterlerinin yanı sıra Osmanlı arşivlerinin diğer önemli defterlerinden olan *tahrir defterlerine* de başvurulmuştur. Hem mühimme defterlerinden elde edilen bilgiler hem de tahrir defterlerinin bize sunduğu kayıtlar ile bölgedeki nüfusun mahiyeti, köylerin yapısı ve yetiştirilen ürünlerin ele alındığı bölümde, Mora'daki sosyal ve iktisadî yapı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma süreci boyunca bana çok şey öğrettiğini düşündüğüm bu küçük çalışmanın ortaya çıkışında şüphesiz birçok insanın katkısı oldu. 2020 yılının ilk aylarında ülkemizde de etkisini göstermeye başlayan covid-19 salgını sebebiyle çalışmalarımızın büyük kısmını evlerimizden yapmak zorunda kalsak da birçok kurum

sağladığı kolaylıklar ile bu çalışmanın tamamlanmasına katkıda bulundu. Başta mensubu olduğum Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi olmak üzere bu kolaylığı sağlayan bütün kurumlara teşekkür ederim.

Teşekkür etmek için zikredilmesi gereken isimlerin başında şüphesiz tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Özgür Oral gelir. Her zaman ulaşılabilir olması ile beni rahatlatmış ve çalışmam süresince bana bilgi birikimini sunmaktan geri durmamıştır. Tezimle ilgili ne zaman kendisine başvursam sabır ve dikkatle görüşlerini bildirdiği için kendisine minnettarım. Ayrıca öncelikle jüride bulunmayı kabul ettikleri için daha sonra tezimi ayrıntılı şekilde okuyup yapıcı eleştiri ve tavsiyelerde bulundukları için sayın Doç. Dr. Muhammet Zahit Atçıl ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait Türkhan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım boyunca büyük bir hassasiyetle bize gerekli çalışma ortamını ve her türlü kolaylığı sağlayan bölüm başkanımız Sayın Prof. Dr. Ayşen Sina'ya teşekkür ederim. Diğer yandan bu süreçte bana rahat bir çalışma alanı bırakan görev arkadaşlarıma da şükranlarımı sunarım.

Ayrıca burada zikredilmesi gereken değerli ağabeylerim Kadir Purde, Bilal Küçükçaya, Uğur Belen ve Ali Erbaş'a teşekkürü borç bilirim. Bu insanlar sadece tezimle ilgili değil hayatımın her alanıyla ilgili bana yardımcı olmuşlar ve desteklerini hiçbir zaman esirgememişlerdir. Her birinin yalnızca bir telefon uzakta olduğunu bilmek beni her zaman için rahatlatmıştır.

Ve son olarak mutlak olduğu üzere değerli aileme bana bu süreçte gösterdikleri sabır için teşekkür ederim. Başta babam, annem ve kardeşlerim olmak üzere ailemin her bir ferdine bana sunmuş oldukları imkânlar için ne kadar teşekkür etsem azdır. Son teşekkür ise değerli eşim Senanur ve kızım Meryem Âlâ'ya. Her ikisine de bana göstermiş oldukları sabır için minnettarım.

Ömer Faruk Mete

Tekirdağ 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM MORA VE AKDENİZ

1. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Mora Tarihi	5
2. Mora’da Osmanlı Hâkimiyeti	7
3. Osmanlı Devleti’nin Akdeniz Politikası ve Akdeniz’in Genel Siyasî Durumu	11
3.1 Akdeniz’de Venedik ve İspanya ile Yaşanan Mücadele.....	12
3.2. Kıbrıs’ın Fethi ve İnebahtı Deniz Savaşı	17
3.2.1 Kıbrıs’ın Fethi	19
3.2.2. Kutsal İttifak ve İnebahtı Deniz Savaşı.....	21
3.2.3 1567 ve 1573 Venedik Ahidnameleri	24

İKİNCİ BÖLÜM MORA’DA ASKERÎ VE İDARÎ YAPI

1. Askerî Yapı	28
1.1. Timarlı Sipahiler	28
1.2. Kaleler.....	32
1.2.1. Kalelerde Savunma	35
1.2.2. Kalelerdeki Askerî Personel.....	45
1.2.3. Topçular	50
1.3. İstihbarat Faaliyetleri	53
1.4. Donanma	64
2. İdarî Yapı	69
2.1. Sancaklarda İdarî Yapı.....	69

2.1.1. Sancakbeyi	70
2.1.2. Kadı.....	76
2.2. Kalelerin İdaresi.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE İKTİSADÎ YAPI

1. Sosyal Yapı	84
1.1. Nüfus.....	84
1.1.2. Gayrimüslimler	84
1.1.3. Muaf ve Müsellemeler	85
1.1.4. Gayrimüslim Unsurların İsyanı.....	86
1.1.5. Müslimler, Mühtediler	88
1.1.6. Eşkîyalık Olayları	89
1.1.7. Suç ve Ceza.....	92
2. İktisadî Yapı.....	94
2.1. Köylerde Ziraî Üretim.....	94
2.2. Mezralar, Çiftlikler, Baştinalar	96
2.3. Sahillerde Kaçakçılık Faaliyetleri	98
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA	108
EKLER.....	120

KISALTMALAR LİSTESİ

a.d.	aynı defter
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	bakınız
C.	cilt
çev.	çeviren
ed.	editör
d.	defter
der.	Derleyen
h.	hüküm
haz.	hazırlayan
no:	numara
s.	sayfa
S.	sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	ve diğerleri
yay. haz.	yayına hazırlayan

GİRİŞ

Balkan coğrafyası Osmanlı Devleti için kuruluş yıllarından itibaren genişleme sahası olmuştur. Bursa-Bilecik bölgesinde tarih sahnesine çıkan Osmanlılar Doğu'da Müslüman beylikler ile savaşmak yerine Batı'da Bizans ile mücadeleyi seçmişlerdi. I. Murad'dan itibaren bölge Osmanlılar tarafından tedricen fethedilecekti. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinden sonra 1458'den itibaren bölgeye düzenlediği seferler ile Mora'yı da Osmanlı toprağı haline getirdi.

Bölgede bulunan diğer bir güç de Venediklilerdi. Venedik bir denizci devlet olarak Akdeniz'de önemli bir yere sahipti ve Akdeniz'de azımsanamayacak bir ticaret hacmi vardı. Mora yarımadasındaki liman şehirleri Osmanlı hakimiyetinden önce Venedik kontrolü altındaydı. Mora Venedik için Doğu Akdeniz'de yapılan ticaret ve Kudüs'e yapılan hac seferleri için önemli bir üs özelliğı taşıyordu. Zira Venedik Doğu Akdeniz'deki ticaretinin yanı sıra Avrupa'dan gelen Hristiyan hacıları Kudüs'e taşıma misyonunu da üstlenmişti. Bu bağlamda Venedik'in Mora'daki limanları, Doğu Akdeniz'deki üslerine hızlı erişimini sağlıyordu.

1569 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti Venedik hakimiyetinde olan Kıbrıs adasına bir sefer düzenleme kararı aldı. Sultan II. Selim Doğu Akdeniz'de Venedik'in uzun zamandır üs olarak kullandığı Kıbrıs adasını Osmanlı toprağı haline getirmek istiyordu ancak Venedik'e verilen ahidname duruma engeldi. Ahidnameye göre ciddi bir sebep olmaksızın anlaşma bozulamazdı. Kıbrıs adasının daha önce bir Müslüman toprağı olması hasebiyle Osmanlı uleması anlaşmanın bozulabileceğı ve Kıbrıs'a bir sefer düzenlenebileceğı yönünde görüş belirtti. Buna binaen Kıbrıs'ın fethine karar verildi, gerekli hazırlıklar yapıldı ve donanma bir mukavemet ile karşılaşmadan Kıbrıs'a çıkartma yaptı. 1571 yılının yazında Kıbrıs'ın fethi tamamlanacaktı.

Osmanlı'nın Kıbrıs üzerine sefere çıkacağı haberini alan Venedik hemen bir donanma hazırlığına girişti. Venedik Signoriası, İspanya ve Papalığa beraber bir donanmanın oluşturulması için ittifak çağrısında bulundu. Ancak müttefik bir donanma oluşturulamadan Kıbrıs Osmanlılar tarafından fethedilmişti.

Kıbrıs'ı savunmak için artık çok geç olsa da Osmanlı donanmasını imha etmek için Venedik, İspanya ve Papalık donanması bir araya geldiler. Malta şövalyeleri de küçük de olsa bir destek göndermişti. İspanya Osmanlı'ya karşı Akdeniz'deki çıkarlarını korumak için ittifaka katılmıştı ve en güçlü donanmaya sahip müttefik olarak donanmaya önderlik ediyordu.

Bu ittifakı haber alan Osmanlı donanması Mora açıklarında müttefik donanmayı beklemeye başladı. Ancak karşılaşma bir türlü gerçekleşmedi ve Osmanlı donanması İnebahtı limanında demirleme kararı aldı. Osmanlı donanmasının İnebahtı'da olduğunu öğrenen müttefik donanma, rotasını İnebahtı'ya çevirdi. O sırada Cezayir beylerbeyi olarak kendi donanmasıyla donanma-yı hümayuna katılan Uluç Ali Paşa eksik mürettebat ile ve savaşın kıyıya yakın yerde yapılmasına karşı çıkmış ancak Kapudan Müezzinzade Ali Paşa onu dinlememişti. Savaşın kıyıya yakın yapılması gidişatın kötü olması halinde askerin karaya çıkmak istemesine sebep olabilirdi. Ancak Kapudan Ali Paşa düşman donanmasıyla savaşmak için İnebahtı limanı önlerine çıkmayı tercih etti. 7 Ekim 1571'de İnebahtı'da yaşanan savaşta Osmanlı donanması müttefik donanma karşısında ağır bir mağlubiyete uğradı.

Savaşın sonunda Osmanlı donanması ağır bir hezimete uğramış ve donanmanın büyük bir kısmı düşman tarafından imha edilmiştir. Uluç Ali Paşa kendi birlikleriyle düşman donanmasına karşı bir yarma hareketiyle ablukadan çıkmayı başarmış ve üzücü haberi İstanbul'a ulaştıran kişi olmuştur. Müttefik donanması büyük kısmını imha ettiği Osmanlı donanmasını tamamen yok etmek için Uluç Ali Paşa'yı takip etmiş ancak yetişememiştir. Haber İstanbul'a ulaşır ulaşmaz düşmanın Mora kıyılarına saldırma ihtimaline karşılık hızla bir savunma hattının oluşturulması için bölge yöneticilerine emirler gönderilmişti. Zira donanmanın büyük bir kısmı kaybedildiğinden saldırı durumunda müdahale imkânı kalmamıştı. Savaşın sonra Osmanlı Devleti kaybedilen donanma yerine yeni bir donanma teşkil etmek için hızla harekete geçti.

Savaşın sonra Adriyatik kıyılarına dönen müttefik donanması zafer haberini tüm Avrupa'ya duyurmuştu. 1572 baharında yepyeni bir donanmayla Akdeniz'e açılan Osmanlı donanması Mora önlerinde bulunan Navarin kalesi yakınlarında müttefik

donanmayla karşılaşmayı beklemişti. Ancak iki tarafın da savaşa girme konusunda çekingen davranması sonucu kayda değer bir olay yaşanmadı.

İnebahtı deniz muharebesi Avrupa'ya, Osmanlı'nın da yenilebileceğini gösteren bir savaş olması bakımından tarihin dönüm noktalarından biri olmuştur. Ancak ne Venedik ne İspanya ne de Papalık savaştan istedikleri sonucu alamamışlardı. Savaş sonucunda Venedik Kıbrıs'ı geri alamadığı gibi 1573'te Osmanlı ile yaptığı anlaşma gereği Osmanlı'nın Kıbrıs hakimiyetini tanımak zorunda kalmıştır.

Mora yarımadası Akdeniz coğrafyasında önemli kavşak noktalarından biri olması bakımından önemlidir. 1570 yılına değin Osmanlı-Venedik ilişkileri büyük ölçüde ticarî çıkarlara dayanıyordu. Doğu'ya giden ticaret yollarının Osmanlı hakimiyetine geçmesiyle Venedik ticarî çıkarlarını korumak için Osmanlılar ile iyi ilişkilerini devam ettirmişti. Kıbrıs'ın fethine kadar Venedik ile Osmanlı arasında otuz yıl kadar barış devam etmiş, iki taraf da çıkarları doğrultusunda barışı korumuştur. 1570 yılında Kıbrıs'ın fethiyle başlayan ve üç yıl süren savaş sonunda 1573'te yapılan anlaşma ile barış tekrar sağlanacaktı.

Tüm bu olayların Mora kıyılarında yaşanmış olması tezimizin önemini vurgulaması bakımından önemlidir. Kıbrıs'ın fethinden sonra Osmanlı donanması müttefik donanma ile savaşmak üzere bir süre Mora kıyılarında beklemiştir. Bu durum donanmaya gönderilen hükümlerden takip edilebilir. Sonrasında yaşanan İnebahtı muharebesi Mora'nın hemen kuzey kıyısında Balyabadra açıklarında cereyan etmiştir. İnebahtı muharebesinden sonra İstanbul'daki yöneticiler Modon ve Koron gibi uzun süre Venedik'in hakimiyetinde kalmış bölgelere yapılacak bir saldırıdan büyük endişe duymuşlardır. Bu endişenin sebebi ise Mora'nın Osmanlılar tarafından fethinden önce Venedik hakimiyetinde olması ve bölgede yaşayan gayrimüslim halkın iki devlet arasında yaşanan bir anlaşmazlık durumunda Venedik tarafında yer alıyor olmasıydı.

Bu durum Osmanlı ile Venedik arasında ne zaman bir savaş çıksa kendini göstermiştir. Nitekim ilerleyen dönemde Mora'nın XVII. Yüzyılın sonlarında Osmanlı'nın elinden çıkışında bölge halkının faaliyetleri ve isyanları etkili olacaktı. Ancak daha sonra Venedik'in yerli halka karşı tavrı sert olmuş ve bu insanlar Osmanlı yönetimini arar hale gelmişlerdi. Bu durum Osmanlı'nın bölgede tekrar hakimiyet

kurmasını kolaylaştıracaktır. Böylece Mora 1687 ile 1715 yılları arasında Venedik idaresinde kalmış ve 1715'te tekrar Osmanlılar tarafından fethedilerek Yunan bağımsızlık hareketine kadar Osmanlı'nın hakimiyetinde kalmıştır.

Osmanlı arşiv kaynakları yaşanan bu olaylar silsilesinin yakından takip edilebileceği belgelere sahiptir. Daha önce 1570-1573 yılları arasında yaşanan mücadele esnasında bölgeye gönderilen hükümleri ve özellikle Mora'nın durumunu ele alan bir tez çalışması yapılmamıştır. Döneme dair yapılan çalışmalar genel itibarıyla İnebahtı deniz muharebesini, Kıbrıs'ın fethini, donanmanın hareketlerini ve Osmanlı-Venedik ilişkilerini ele alır niteliktedir. Prof. Dr. Levent Kayapınar'ın *Osmanlı Klasik Döneminde Mora Tarihi* ve Dr. Abdullah Zararsız'ın *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Mora Yarımadası* isimli doktora tezlerinde konu edinilen dönem tezimizin ele aldığı tarih aralığından oldukça uzaktır. Bunun yanında Kevin Andrews'ın 1685-1715 yılları arasında Venedikliler tarafından planları çıkarılarak arşivlenmiş olan Mora'daki kaleler üzerine yaptığı ve ilk defa 1953 yılında yayınlanan *Castles of The Morea* kitabı da dikkate alınması gereken bir çalışmadır. Diğer taraftan Prof. Dr. İdris Bostan'ın *Adriyatik'te Korsanlık* kitabı, yayına hazırlamış olduğu Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihar* isimli eseri ve Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde kaleme almış olduğu *İnebahtı Deniz Muharebesi* maddesi çalışmamızda ele alınan dönemi ve coğrafyayı incelemesi bakımından yol gösterici olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MORA VE AKDENİZ

Osmanlı Devleti'nin Mora yarımadasında hakimiyet kurmasını ve burada oluşturduğu yapıyı daha iyi anlayabilmek için, bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden önceki sürecine yakından bakmak gerekir. Bu durum yarımadaının Akdeniz içerisindeki önemli konumunu ve neden iki devlet arasında mücadele sahası olduğunu izaha yardımcı olması bakımından elzemdir. Bu amaçla bu bölümde Mora'nın Osmanlı hakimiyetine geçişinden önceki tarihi, Osmanlı hakimiyeti ve Akdeniz'de cereyan eden mücadeledeki yeri ele alınacaktır.

1. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Mora Tarihi

Mora yarımadası uzun yıllar Bizans hakimiyetinde kalmasının ardından doğuda Müslümanların genişlemesini durdurmak için Avrupa'da teşkil edilen haçlı seferleri sonrasında Venedik hakimiyetine girdi. Doğu'ya yapılan Haçlı seferleri sırasında önemli lojistik destek sağlayan Venedik vermiş olduğu bu hizmetin karşılığını Mora'nın hakimiyetinin kendisine verilmesiyle almış oldu. 1204 yılında gerçekleştirilen IV. Haçlı seferinin hedefi diğer Haçlı seferlerinden farklı olarak İstanbul olmuştu. Gerçekleştirilen sefer sonrası Bizans'ın başkenti İstanbul ele geçirilmiş ve Bizans toprakları müttefikler tarafından paylaşılmıştı. Bu paylaşma sırasında Mora'nın özellikle liman kentleri başta olmak üzere büyük kısmını ele geçiren Venedikliler liman kentlerinde uzun süre hakimiyetlerini devam ettirdiler.¹ Bu dönemde Haçlı seferleriyle bölgeye gelen diğer bir güç de Fransızlardı. 1205 yılında bölgede etkili olan Fransızlar Akhaya Prenslüğünü kurmuştu. Her ne kadar İstanbul 1261'de Bizans tarafından Latinlerden geri alındıysa da Mora'da oluşan yeni yapı uzun yıllar devam etti.²

Türkler ilk kez 1263 yılında Bizans idaresinde Mora'ya ulaşmıştı. Bizans imparatoru tarafından paralı asker olarak Mora'yı geri almak üzere bölgeye gönderilen

¹ Levent Kayapınar, "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", Ankara, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999, s. 9.

² Kevin Andrews, *Castles of The Morea*, Amsterdam, Adolf M. Hakkert, 1978, s. 5.

birliklerin içinde Türk askerler de vardı.³ Mora'ya paralı asker olarak giden bu askerler muhtemelen Anadolu'da bulunan Türk beyliklerinin askerleriydi.

Beylikler döneminde Batı Anadolu'da etkili olan Aydınogulları beyi Umur Bey de hem Ege denizindeki adalara hem de Mora yarımadasına akınlar düzenlemişti. 1333 gibi erken bir tarihte Mora kıyılarına seferler düzenleyen Umur Bey Benefşe'yi haraca bağlamayı başarmıştı.⁴

Sonraki süreçte Balkanlarda etkili şekilde yürütülen Osmanlı fetihleri sırasında akıncılar ilk defa 1388'de Evrenos Bey önderliğinde Mora'da göründüler. Ancak bu birliklerin bölgeyi yağmalamak ya da ele geçirmek gibi bir niyeti yoktu. Tam tersine bölgede Mora despotu olan Theodoros Palaiologos'un bu akıncıları, despotluğunu Navarinlilerin tehdidinden korumak için bölgeye davet ettiği anlaşılmaktadır.⁵ Osmanlı kuvvetlerinin Mora'da ilk defa görüldüğü I. Murad'ın son yıllarından sonraki süreçte 1395 ve 1397 yıllarında Evrenos Bey tarafından Mora'ya gerçekleştirilen akınlarda bölge yağmalanmış ve bölgeden birçok esir Anadolu'ya geçirilmişti.⁶

İlerleyen süreçte Bizans İmparatorluğu Mora'yı yavaş yavaş tekrar ele geçirdi. Bölgede bulunan Akhaya Prensliği 1430 yılında Bizans tarafından tamamen ortadan kaldırılmış ve bölge tekrar Bizans hakimiyetine geçmişti.⁷ Buna mukabil bu süreçte 1402 yılında gerçekleşen Ankara savaşının ardından Fetret devrini yaşayan Osmanlıların Balkanlardaki fetihleri durma noktasına geldi.

³ Kayapınar, **a.g.t.**, s. 30.

⁴ Feridun M. Emecen, "Umur Bey", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 42, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 157. Ancak Umur Bey'in 1348'de ölümü üzerine beyliğin faaliyetleri de etkisini kaybetmişti.

⁵ Levent Kayapınar, "Mora'da Tourkokratia'nın Kurulması (1387-1461)", C. II. Cilt I. Kısım, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, s. 5.

⁶ Osmanlılar tarafından bölgeye yapılan akıncıların ayrıntılı şekilde gösterildiği bir harita için bkz.: Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, harita: X; Kayapınar, "Mora'da Tourkokratia'nın Kurulması (1387-1461)", s. 7.

⁷ Kayapınar, "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", s. 74; ayrıca Akhaya Prensliği yöneticilerinin listesi için bkz.: Kayapınar, **a.g.e.**, s. 75; Mora bölgesiyle ilgilenen diğer bir devlet de doğu-batı arasında ticaret kolonilerine sahip olan Cenevizlilerdi. Nitekim XV. yüzyılın başlarında Mora'da bulunan Balyabadra şehrini Venediklilerin baskılarına rağmen ele geçirmiş ve burada Akhaya Prensliğini canlandırmak istemişlerdi. Bkz.: Ayşe Kayapınar, "Osmanlı Döneminde Mora'da Bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra (1460-1715)", **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 1, 2016, s. 70.

1421’de Osmanlı tahtına geçerek istikrarı tam anlamıyla sağlayan II. Murad, Rumeli coğrafyasındaki fetih hareketlerini tekrar canlandırmak istedi. Bu doğrultuda 1423 ve 1431 yıllarında Turhan Bey tarafından Mora’ya akınlar düzenlendi. Bu akınlar neticesinde bölge ve coğrafya Osmanlılar tarafından daha da bilinir hale gelmiş ve yine bölgeden birçok esir alınmıştı.⁸

2. Mora’da Osmanlı Hâkimiyeti

Turhan Bey’in ikinci akınından yaklaşık yirmi yıl kadar sonra Mora despotluğuna karşı bölgede çıkan isyanı bastırmak için despotluğun Fatih Sultan Mehmed’den yardım istemesi üzerine sultan tarafından bölgeye gönderilen Turhan Bey’in oğlu Ömer Bey bölgedeki isyanı bastırmıştı. Bunun karşılığında despotluk Osmanlılara yıllık on iki bin duka haraç ödemeyi vaat etti. Ancak haracın ard arda üç yıl ödenmemesi üzerine Fatih Sultan Mehmed bölgeye bir sefer düzenlemeye karar verdi. 1458 yılında bizzat başında bulunduğu bir orduyla Mora’nın berzahı olan Korint önlerine geldi.⁹

Mora önlerine kadar gelen Sultan, Korint kalesinin kuşatılmasını emretti. Mora’daki birkaç şehri ve kaleyi ele geçirdikten sonra geri dönen Sultan Korint’in hâlâ alınamadığını görünce bir süre daha bölgede kaldı. Korint yaklaşık dört ay kadar kuşatma altında kaldıktan sonra teslim oldu. Böylece Mora’nın kuzey bölümü ve Modon, Koron ve Navarin gibi Venedik’in elinde olan liman kentleri haricinde bölgede Osmanlı hakimiyeti sağlanmış oldu. Ele geçirilen bölgelerde tesis edilen Osmanlı yönetim sistemine göre ilk sancakbeyi de Turhan Bey’in oğlu Ömer Bey oldu.¹⁰

Sultanın seferi sonrasında tekrar haraç ödemeyi kabul eden despotluk yine aynı siyaset ile Sultan bölgeden ayrıldıktan kısa süre sonra anlaşılmaya aykırı davranmaya başladı. Bunun üzerine 1460 yılında Fatih’in Mora’ya düzenlediği sefer ile despotluğa

⁸ Kayapınar, “Mora’da Tourkokratia’nın Kurulması (1387-1461)”, s. 7.

⁹ Bizans imparatoru II. Manuel Palailogos 1415 yılında Mora’nın anakara ile tek bağlantısı olan Korint’e “Heksamilion Suru” adı verilen büyük bir sur inşa ettirmişti. Kayapınar, “Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi”, s. 134.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, 4. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 24.

ait toprakların tamamı Osmanlı'ya tabi hale getirildi. Bölge halkının bir kısmı o sırada yeni imar ve iskân politikalarının yürütüldüğü İstanbul'a gönderildi.¹¹ Ayrıca Mora coğrafi konumu nedeniyle Fatih Sultan Mehmed'in İtalya üzerine gerçekleştirmeyi düşündüğü sefer için üs olarak kullanılmak isteniyordu.¹²

Yarımadada fetih tamamlandıktan sonra tahrir yapıp, gelirler dirlik sistemine göre tahsis edilmişti. Yapılan bu ilk tahririn tutulduğu defterin bir kısmı Osmanlı Arşivi'nde bulunurken bir kısmının Sofya'daki "Cyril and Methodius National Library"de olduğu bilinmektedir.¹³ Bu deftere göre bölge halkının yaklaşık yüzde altmışı Rumlardan oluşurken geri kalanı bölgeye daha önce iskân edilmiş olan Arnavutlardan oluşuyordu.¹⁴ Arnavutlar, yaşanan salgın hastalıklar ve savaşlar neticesinde bölgedeki nüfusun azalması sebebiyle 1358 yılında bölgede bulunan despotluklar tarafından ziraî faaliyetlerin artırılması ve bölgede asker ihtiyacının karşılanabilmesi maksadıyla Mora'ya getirilmişti. O dönemde yalnız Mora'ya değil tüm Yunanistan'a iskân edilen ciddi bir Arnavut nüfus vardı.¹⁵

Mora Venedik için ticaret yolları üzerinde önemli duraklardan biri olması ve Kıbrıs ve Girit gibi kendi hakimiyetinde olan adaların güvenliğinin sağlanması için önemli üslerden biriydi. Özellikle Mora'nın güneyinde bulunan Modon, Koron ve Navarin limanları Venedik için ciddi önemi haizdi. Bundan dolayı Osmanlıların Mora yarımadasında ilerlediğini gören Venedik, bölgedeki çıkarlarını korumak ve bu ilerleyişe engel olmak adına 1463 yılında Korint'e bir donanma gönderdi. Venedikliler bir yandan bu donanma ile Mora'nın anakarayla tek bağlantısı olan Korint'e çıkarma

¹¹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s. 26; Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu**, Ankara 1958, s. 72-74; Stefanos Yerasimos, "15. Yüzyılın Sonunda Haslar Kazası", **18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam**, ed. Tülay Artan, İstanbul, 1998, s. 84.

¹² Bülent Ayyıldız, "Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri (1453-1571)", Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 14; Nitekim 1480'de Gedik Ahmed Paşa Otranto'yu ele geçirmiş, ancak Fatih Sultan Mehmed'in vefatı üzerine İtalya üzerine planlanan harekât devam ettirilememiş ve Otranto kaybedilmişti. (Ayyıldız, **a.g.e.**, s. 33).

¹³ Mora'da yapılan bu ilk tahrir'e göre bölgede bulunan kaza ve köyler için bkz.: Kayapınar, "Mora'da Tourkokratia'nın Kurulması (1387-1461)", s. 11.

¹⁴ Kayapınar, **a.g.m.**, s. 11-12.

¹⁵ Arnavut nüfusun bölgeye kim tarafından ve nasıl yerleştirildiğine dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Kayapınar, "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", s. 82-83 ve 299-300, aynı çalışmanın 113. sayfasında sadece Korint bölgesine on bin Arnavut'un yerleştirildiği belirtilmiştir.

yaparak buradan gelme ihtimali olan Osmanlı kuvvetlerini engellemeye çalışırken diğer yandan yarımada'nın muhtelif yerlerinde halk ayaklanmaları başlatmaya çalışmışlardı. Nitekim Venedikliler ileri tarihlerde de bölgede bulunan gayrimüslim halk üzerinden bu yöntemi Osmanlı aleyhinde her fırsatta kullanma yoluna gideceklerdi.

Venedik'in bu girişimini Korint'te muhafazada olan Ömer Bey'in merkeze haber vermesi üzerine Mahmud Paşa komutasında bir ordu Mora'ya doğru yola çıktı. Mahmud Paşa'nın bölgeye ulaşmasıyla Venedik'e karşı güçlü bir mukavemet sağlandı ve Venedik kuvvetleri bertaraf edildi. Ayrıca Venedikliler tarafından kışkırtılan yerli halkın isyanı da bastırılmıştı. Böylece Mora'nın büyük bölümünde yeniden Osmanlı hakimiyeti sağlanmış oldu.¹⁶

Sultan II. Bayezid döneminde de Osmanlı-Venedik arasındaki mücadeleler Mora ve civarında yaşanan hadiseler üzerinden devam edecekti. 1499 yılında Osmanlı kuvvetleri hem karadan hem denizden İnebahtı üzerine gitmek üzere yola çıktı. Durumu haber alan Venedik oluşturduğu bir donanma ile Modon taraflarında savunmaya geçti. İnebahtı'ya gitmek üzere yola çıkmış olan Kaptan Davud Paşa komutasındaki Osmanlı donanması zorlu bir seyrüseferin ardından Navarin açıklarında Venedik donanması ile karşı karşıya geldi. Yaşanan savaşta meşhur Osmanlı denizcilerinden Burak Reis büyük çatışmalar ardından şehit düştü, Venedik donanması geri kalan kuvvetler tarafından püskürtüldü.¹⁷ Bu olaydan sonra Osmanlı denizcileri tarafından Modon açıklarında bulunan ve bugün hâlâ Osmanlı tarihçileri tarafından Burak/Barak Reis ismiyle anılan Sapienza adasına bu kahraman denizcinin adı verildi.¹⁸ Bu savaşın ardından İnebahtı körfezine ilerleyen Osmanlı donanması İnebahtı limanında yaşanan küçük çarpışmalardan sonra Venedik donanmasına üstünlük sağladı ve Venedik donanması bölgeden uzaklaştırıldı. Kara tarafında Rumeli beylerbeyi tarafından kuşatılmış olan İnebahtı, donanmanın da bölgeye ulaşmasıyla

¹⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s. 27.

¹⁷ Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr**, haz. İdris Bostan, Ankara, TÜBA, 2018, s. 97-100.

¹⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s. 216.

teslim olmak zorunda kaldı ve böylece İnebahtı 1499 yılının Ağustos ayında Osmanlı hakimiyetine girmiş oldu.¹⁹

İnebahtı'nın teslim alınmasından sonra sıra Mora'da Venediklilerin elinde bulunan liman kentlerine gelmişti. İnebahtı'nın fethinden sonra Venedikliler Osmanlı ile barış yapmaya çalışmış ancak Sultan Bayezid'in bunun ancak Modon, Koron ve Navarin'in Osmanlı'ya teslim edilmesiyle mümkün olabileceğini söylemesi üzerine barış gerçekleşmemiştir.

Modon'u Venedik'in elinden alma niyetinde olan II. Bayezid, 1500 yılına gelindiğinde Yakup Paşa komutasındaki donanmayı Modon limanını ele geçirmek üzere bölgeye gönderdi.²⁰ Kendi de orduyla karadan bizzat sefere katılan Sultan Modon'u kuşattı. Osmanlı birliklerinin Modon'u kuşattığını haber alan Venedik, bölgeye bir donanma gönderdi ancak faydası olmadı. Yaklaşık dört aylık bir kuşatma sonunda Modon artık bir Osmanlı kenti idi.²¹

Modon'un ardından Koron ve Navarin kaleleri üzerine gidilmiş ve bu kaleler de savaşırsız teslim olmuşlardı.²² Böylece 1540 yılında Venedik'e verilecek olan ahidnameyle Osmanlı'ya bırakılacak Anabolu ve Benefşe haricinde, 1500 yılında Mora'da tam bir Osmanlı hakimiyeti sağlanmış oluyordu.²³

¹⁹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s. 217.

²⁰ Bu sırada İnebahtı'da hazırlıklarını sürdüren Osmanlı donanmasının faaliyetleri için bkz.: Volkan Dökmeci, **Akdeniz'de Devletler ve Korsanlar: Venedik Kaynaklarına Göre II. Bayezid ve I. Selim Dönemlerinde Osmanlı Denizliği ve Korsanlık**, 1. baskı, İstanbul, Babil Kitap, 2020, s. 108-116.

²¹ Ayrıca konuyla ilgili yapılmış bir çalışma için bkz.: Özlem Dereli, "Sinoplu Safâî'nin Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton Adlı Eseri (Trankripsiyonlu Metin)", Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

²² Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr**, s. 101.

²³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s. 219; Mora'nın Osmanlı hakimiyetine giriş sürecini gösteren ayrıntılı harita için bkz.: Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, hr. XIV; Evangelia Balta, "Venetians and Ottomans in The Southeast Peloponnese (15th-18th Century)", **Halil İnalcık Armağanı I**, Ankara, Doğu Batı, 2009, s. 172-173. Evangelia Balta ayrıca bu çalışmada güneydoğu Mora'da bulunan ve Parnon sıradağlarıyla çevrili olan bölgenin de 1540'tan sonra Anabolu ve Benefşe ile beraber Osmanlı kontrolüne geçtiğini söylemektedir.

3. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Politikası ve Akdeniz'in Genel Siyasî Durumu

Bugün Yunanistan'ın güneyinde bulunan ve anakaraya bağlantısı Korint boğazıyla sağlanan Mora yarımadası geçmişte uzun yıllar Osmanlı hakimiyetinde kalmış bir bölgeydi. Bölgede Osmanlı hakimiyetinin tesisinden önce Bizans, Venedik, Cenova ve Fransa gibi devletlerin hakimiyet mücadelesi söz konusu olmuştu.

Tarihî perspektifte yarımada Avrupa'dan gelen gemiler için Akdeniz'deki ticaret ve hac yolları göz önüne alındığında önemli kavşak noktalarından biriydi.²⁴ Bu özelliğiyle Mora, kuzey-güney ve doğu-batı seyrüseferinin en uğrak noktalarından biri haline gelmişti.²⁵ Nitekim Mora yarımadasının güneyindeki iki liman kenti Modon ve Koron Akdeniz ticaret yollarının en önemli durak noktalarındandı.²⁶

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra Balkan coğrafyasında fetih hareketlerine ağırlık vermesiyle Mora da Osmanlı Devleti'nin hedeflerinden biri haline gelmişti.

1460'ta Fatih'in bizzat başında bulunduğu Osmanlı ordusu Mora'daydı. Mora'ya üst üste düzenlenen seferler neticesinde Venedik'in elinde olan bazı liman şehirleri hariç Mora'da Osmanlı hakimiyeti sağlanmıştı. Anadolu ve Balkan coğrafyasında önemli ilerleme kaydeden Osmanlı, denizlerde de hakimiyet alanını genişletiyordu. XV. yüzyılın ortalarında Osmanlı deniz gücünü kendisi için henüz büyük bir tehlike olarak görmeyen Venedik 1430'da Selanik, 1470'te ise bir buğday adası olan Eğriboz'u kaybetmişti. Bu bölgede ticaretinin daha önemli olduğunu düşünen ve 1479'dan itibaren Kıbrıs'ta tek hâkim olan Venedik, Osmanlı'nın Akdeniz'deki genişlemesini engelleyemeyecekti.²⁷

²⁴ Bu güzergahlar için bkz.: David Abulafia, **Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, İstanbul, Alfa, 2012, s. 328-329.

²⁵ Braudel'e göre Akdeniz'de bulunan yarımadalar anakaradan ziyade denize açık bir hüviyettir. Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. 1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1989, s. 98.

²⁶ İdris Bostan, **Adriyatik'te Korsanlık Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620**, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, s. 48.

²⁷ Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. bs, Doğu-Batı Yayınları, 2019, s. 72-73; Andrews, **Castles of The Morea**, s. 6.

Mora'nın Osmanlı hakimiyetine geçişi ise 1500 yılında II. Bayezid tarafından Modon ve Koron'un fethedilmesiyle gerçekleşecekti.²⁸

Osmanlı deniz gücü XVI. yüzyılın başından itibaren Akdeniz'de de ciddi ölçüde hissedilir hale geldi. Kuzey Afrikalı korsanların Osmanlı donanmasına dahil olmasıyla bu genişleme kuvvetlenecekti. Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle birlikte Osmanlıların denizlerdeki gücünü genişletmesi, özellikle Ege denizi, Mora yarımadası ve çevresi ile Adriyatik bölgesinde Venedik'in hareket alanının daralması anlamına geliyordu. Venedik'in Akdeniz'de elinde bulundurduğu Girit ve Kıbrıs gibi adalar onun denizdeki en önemli üslerini oluşturuyordu.²⁹ Ayrıca Rodos Hristiyan Avrupa dünyasının doğudaki önemli karakollarından biriydi. Bunun farkında olan Sultan Süleyman tarafından 1522'de Rodos'un fethedilmesi ve yüzyılın son çeyreğine girerken Kıbrıs'ın 1571'de Osmanlılar tarafından ele geçirilmesiyle Doğu Akdeniz'de tam bir Osmanlı hakimiyeti sağlanmış oldu.³⁰

3.1 Akdeniz'de Venedik ve İspanya ile Yaşanan Mücadele

1520'de Yavuz Sultan Selim'in vefatının ardından tahta çıkan Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk hedefi Balkanların kilit şehirlerinden olan Belgrad oldu. Kanuni, Belgrad'ı fethedip bölgede ağırlığını hissettirmesinin ardından yönünü Akdeniz'e çevirdi ve hedefini Rodos olarak belirledi. Avrupalı devletler Rodos'un öneminin farkında olmalarına rağmen herhangi bir destek gönderemediler ve Rodos şövalyelerinin Osmanlılara karşı gösterdiği direnç de yeterli olmadı. Böylece Sultanın da kuşatmaya bizzat katıldığı Akdeniz'deki ilk fetih hareketi Rodos'un alınmasıyla gerçekleşti.³¹ 1522'de Rodos'un fethi ve sonraki süreçte Kuzey Afrikalı korsanların

²⁸ Palmira Brummett, **Osmanlı Denizgücü Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi**, çev. H. Nazlı Pişkin, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, s. 137; Andrews, **Castles of The Morea**, s. 15.

²⁹ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. 1, s. 88.

³⁰ Braudel Ege ve Akdeniz'deki adaların Osmanlılar tarafından bir bir fethedilmesini bölgedeki Rum halkın Osmanlı donanmasında denizci olarak görev almasıyla kolaylaştığını söyler ve bu davranıştan dolayı Rum denizcilerin kendi milletlerine karşı hain olduğu kanısındadır. Bkz.: Braudel, **a.g.e.**, C. 1, s. 63.

³¹ Machiel Kiel, "Rodos", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 35, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008, s. 156.

Osmanlı donanmasına dahil olmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Akdeniz’de iyiden iyiye ağırlığını hissettirmeye başladı.

Diğer yandan Avrupa ve Doğu Akdeniz arasındaki ticareti sağlayan Venedik, 1570 yılına gelindiğinde hâlâ Kıbrıs ve Girit gibi stratejik önemi haiz adaları elinde bulunduruyordu. Ekonomisi ticarete dayanan bu şehir devleti, Osmanlı’ya karşı izlediği politikada ticarî çıkarlarını her zaman için ön planda tutuyordu. Yaptığı ticarete Doğu Akdeniz limanlarının önemi büyük olduğundan Osmanlı ile savaşmaktan da kaçınıyordu.³²

Venedik, Adriyatik denizi başta olmak üzere Akdeniz’deki hakimiyet alanını Osmanlılara karşı korumaya çalışıyordu. Bu bağlamda Korfu, Zaklise ve Kefalonya gibi adalar Adriyatik denizinin girişinde olduklarından hem Venedik için hem de Mora’ya yakınlıkları açısından Osmanlı Devleti için önem arz ediyordu. Ayrıca İnebahtı körfezinin girişinde bulunan ve kuzeyden gelen gemilerin önünden geçmek zorunda oldukları Ayamavra için de “Kilid-i cezire-i Mora” tabiri kullanılıyordu.³³

İspanya’nın Akdeniz üzerindeki hakimiyet alanı göz önüne alındığında ise XVI. yüzyılda Batı Akdeniz’in büyük oranda İspanya kontrolü altında olduğu anlaşılmaktadır. Bir yandan XV. yüzyılın sonlarında başlayan keşif hareketleri ile Amerika kıtasındaki varlığını artırmaya çalışan İspanya, diğer yandan Akdeniz’deki etkinliğini korumaya çalışıyordu. Osmanlı Devleti ile karşı karşıya geldikleri coğrafya ise Kuzey Afrika kıyılarıydı.

İspanya’da başlayan *reconquista* hareketleriyle beraber Endülüs Müslümanları Kuzey Afrika’ya çekilmek zorunda kalmışlardı. Bunun üzerine Kuzey Afrika’ya muhtelif zamanlarda seferler düzenleyen İspanya, burada da varlığını hissettirmek istiyordu. Bir yandan Osmanlı’nın Batı Akdeniz’deki ilerleyişini durdurmak isterken diğer yandan Afrika kıtasından Avrupa’ya getirilen altın ve gümüş de dahil olmak

³² Maria Pia Pedani, **Doğu’nun Kapısı Venedik**, çev. Gökçen Karaca Şahin, Birinci Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2015, s. 130.

³³ Öyle ki 1684’te Ayamavra’nın düşmesinden sonra Mora’nın Venedikliler tarafından ele geçirilmesi hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Mehmet Yaşar Ertaş, “Mora’da Osmanlı-Venedik Mücadelesi (1684-1715)”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 114.

üzere bazı maddelerin kontrolünü elinde bulundurmaya çalışıyordu.³⁴ Ancak Mısır'ın 1517'de Osmanlılar tarafından fethinin ardından Kuzey Afrika'da da bilhassa kıyı şeridinde Osmanlı hakimiyeti başlayacaktı.³⁵

Osmanlı'nın Akdeniz'deki genişlemesini durdurmaya çalışan İspanya, 1532'de Andrea Doria'nın komuta ettiği bir donanmayla Mora kıyılarında bulunan Koron'a saldırmış ve bu liman kentini ele geçirmişti.³⁶

1533'te İstanbul'dan Venedik'e giden bir istihbaratta Osmanlı'nın o yıl için tek hedefinin Koron'un geri alınması olduğu bilgisi bulunuyordu. Ve Koron 1534 yılının haziran ayında Osmanlılara iade edilecekti.³⁷ Ayrıca İstanbul'daki Venedik elçilerinin vermiş olduğu istihbarat raporları Avrupa'da Osmanlı'ya karşı bir ittifak oluşturulmasının temelini atacaktı.³⁸ Bu yönüyle Venedik Doğu'dan Batı'ya sadece emtia değil istihbarat da taşıyordu.

Osmanlı'nın XVI. yüzyıl boyunca Akdeniz'de ilerlemesini durdurmak ya da bu mümkün olmasa bile yavaşlatmak için uğraşan Venedik ve İspanya her geçen gün güçlenen Osmanlı donanması karşısında çaresiz kalıyordu. Nitekim aşağıda yer verileceği üzere 1538'de yaşanan Preveze deniz savaşı bunun en önemli göstergelerinden biriydi.

Adriyatik denizinin hakimiyetini elinde bulunduran Venedik, buranın giriş-çıkışını da kontrol altında tutuyordu. Ancak bütün bir Adriyatik'in kontrolünü elinde bulundurmak için İtalya yarımadasına hâkim olmanın yanında Balkan kıyılarına da sahip olunması gerekiyordu. Geniş bir körfez olarak nitelendirilebilecek olan Adriyatik'in giriş-çıkışı için asıl önemli nokta ise Korfu adasıydı. Korfu'nun önünden

³⁴ Mehmet Talha Kalkan, "Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Mücadelesi (1516-1571)", *The Journal of Academic Social Science*, No: 111, 2020, s. 243.

³⁵ Osmanlı'nın XVI. yüzyılda Kuzey Afrika'da hakimiyeti altında olan yerler için bkz.: Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, harita: XXI.

³⁶ İdris Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul, Küre Yayınları, 2017, s. 78, Kanuni Sultan Süleyman o sırada orduyla beraber Belgrad'ta idi ve Koron'un İspanya tarafından ele geçirildiğini öğrenince elli gemilik bir donanmanın Koron'u geri almak üzere bölgeye gönderilmesini emretti ancak bu girişimden bir sonuç alınamadı. ; Kalkan, "Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Mücadelesi (1516-1571)", s. 245.

³⁷ Muzaffer Arıkan, Paulino Toledo, "Venedik'teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, No: 4, 1993, s. 379-380.

³⁸ Arıkan, Toledo, *a.g.e.*, s. 384.

geçmeden Adriyatik'e girilemezdi ve bu özelliği dolayısıyla Venedik için bu ada hayati önem taşıyordu.³⁹ Korfu adasının öneminin farkında olan Osmanlılar da adanın fethedilmesi için harekete geçti.

İstanbul'da bulunan elçinin Venedik'e gönderdiği mektupta Sultan'ın Korfu'ya düzenlenecek bir sefer için donanma hazırlattığı yazıyordu.⁴⁰ Nitekim Kaptan-ı derya Barbaros Hayreddin Paşa Ağustos 1537'de Korfu'yu kuşatmış ancak bu kuşatmadan bir sonuç alınamamıştı.⁴¹ Hayreddin Paşa'nın bölgede Venedik'e ait diğer bazı adaları da yağmalaması üzerine Papa'nın da teşvikiyle müttefik bir donanma oluşturularak Osmanlı'nın Akdeniz'deki faaliyetlerinin önlenmesi hedeflenmişti.

İspanya'nın bu ittifaktan çıkarı Osmanlı deniz gücünün Batı Akdeniz'e yayılmasını ve Kuzey Afrika'daki faaliyetlerini durdurmak iken Venedik'in çıkarı ise elinde bulundurduğu adaların Osmanlı'dan korunmasıydı. Bu maksatla 1538'de başta İspanya, Venedik ve Papalık donanmalarından oluşan müttefik bir donanma Korfu'da bir araya gelmiş ve Preveze kalesini kuşatmıştı. Müttefik donanmanın komutası İspanyol Amiral Andrea Doria'da idi. Durumu haber alan Hayreddin Paşa donanmayla bölgeye geldi ve burada bir müddet bekledi. Düşman donanmasının körfezin dışında karşılanması kararlaştırılmıştı. İki donanma Preveze açıklarında karşı karşıya geldi ve yaşanan ağır çarpışmaların ardından müttefik donanma geri çekilmek zorunda kaldı. Bu savaş Osmanlı donanmasının Avrupalı devletlere karşı Akdeniz'de kazandığı en büyük zaferdi. Osmanlı donanmasının müttefik donanmayı mağlup etmesiyle Akdeniz'deki ilerleyişinin bir müddet durdurulamayacağı anlaşılmış oldu.⁴²

³⁹ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. 1, s. 70-71; Ayrıca Venedik her ne kadar Adriyatik'i elinden geldiğince korumaya çalışmış olsa da Osmanlıların Balkan kıyılarında ele geçirdikleri yerlerle buraya ulaşmalarına engel olamamıştır. Nitekim Avlonya, Ülgün, Draç, Dukagin ve Bar gibi Adriyatik kıyısında bulunan kentler uzun yıllar Osmanlı'nın hakimiyetinde kalacaktır.

⁴⁰ Arıkan, Toledo, "Venedik'teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)", s. 387.

⁴¹ İdris Bostan, "Korfu", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 26, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2002, s. 202; Ayrıca Elvin Otman, "The Crescent, The Lion and The Eagle: Re-analyzing The Ottoman Apulian Campaign and Attack on Corfu (1537) in The Context of Ottoman-Habsburg Rivalry", Ankara, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018, s. 129.

⁴² İdris Bostan, "Preveze Deniz Muharebesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 344, Bostan ayrıca bu savaşla birlikte Osmanlı'nın artık bir kara İmparatorluğu olmaktan çıkıp denizlerde de aynı etkiyi gösterdiğini söylemektedir.

Preveze’de yaşanan savaşın ardından hem İspanya hem de Osmanlı kendi içlerinde yaşanan bazı olaylar yüzünden bir müddet Akdeniz’de faaliyette bulunmadılar.⁴³ Nitekim Osmanlı için doğuda çözülmesi gereken bir İran sorunu vardı ve Sultan Süleyman 1553’te bu sorunu halletmek üzere İran’a bir sefere çıkacaktı. Diğer yandan İran’a düzenlenecek seferle Sultan bazı iç meseleleri de çözmeyi planlıyordu.⁴⁴ Bu sefer Venedik tarafından da gün be gün dikkatle izlenecekti.⁴⁵

Aynı zamanda Osmanlı’nın batıdaki müttefiki Fransa ile savaşmakta olan İspanya 1560 yılına kadar Kuzey Afrika’ya karşı herhangi bir harekate girişmemişti. Ancak yeni İspanya kralı II. Felipe döneminde Fransa ile yapılan anlaşmadan sonra Trablusgarp’taki Müslüman korsanların faaliyetlerine son vermek için İspanya öncülüğünde hazırlanan ve papalık ile bazı şehir devletlerinin de desteklediği bir donanma Cerbe üzerine sefere çıktı.⁴⁶ Durumun İstanbul tarafından haber alınması üzerine Piyale Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Cerbe’de İspanya donanmasına karşılık vermek üzere yola çıktı.⁴⁷ Uluç Ali Reis’in tavsiyeleriyle 10 Mayıs 1560’ta Cerbe açıklarında İspanya donanmasıyla karşı karşıya gelindi ve gerçekleşen savaşta İspanya donanması ağır kayıplar vererek çekilmek zorunda

⁴³ Örneğin 1541’de, 1551’de ve hatta 1554’te İstanbul’da ve tüm Osmanlı coğrafyasında yaşanan veba salgını Venedik elçilerinin raporlarına da yansımıştı. Bu raporlara göre 1554 yılına gelindiğinde Akdeniz’de etkisi devam eden veba salgınından dolayı Osmanlı donanmasının herhangi bir yere sefer düzenlemeyeceği ve yalnızca denizlerde devriye görevinde bulunacağı bildiriliyordu. Bkz.: Arıkan, Toledo, “Venedik’teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)”, s. 398, 403, 406 ve 415.

⁴⁴ Feridun M. Emecen, **Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, s. 465.

⁴⁵ Arıkan, Toledo, “Venedik’teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)”, s. 407-413.

⁴⁶ Hüseyin Serdar Tabakoğlu, “Akdeniz’de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016, s. 275. Napoli, Sicilya, Monako, Papalık ve Malta da bu donanmaya asker ve gemi ile destek veriyordu. Ertuğrul Önalp, “1560 Cerbe Deniz Zaferi ve Cerbe Kalesinin Fethi”, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, No: 12, 2001, s. 178; Braudel müttefik donanmada elli dört savaş gemisi ve refakatinde otuz altı yük gemisi bulunduğunu belirtmiştir. Bkz.: Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası III**, s. 129.

⁴⁷ Osmanlı donanmasının hareketleri hakkında istihbarat toplamaya çalışan müttefik donanma da Osmanlı donanmasının Trablus’a ulaşmak üzere 14 Mayıs 1560’ta Modon’dan ayrıldığını haber almıştı. Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası III**, s. 132.

kaldı.⁴⁸ İki taraf 1565'te Osmanlıların Malta'yı kuşatmasına kadar tekrar karşı karşıya gelmedi.⁴⁹

Akdeniz'deki ilerleyişini sürdürmek isteyen Osmanlılar Rodos'un fethinin ardından buradaki şövalyelerin yeni ikametgahı olan Malta'ya bir sefer düzenleme kararı aldı. 19 Mayıs 1565'te Piyale Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı donanması Malta'yı kuşattı.⁵⁰ Osmanlı birliklerinin tüm çabasına rağmen kuşatma uzamış, Osmanlı'nın bölgede ilerleyişini durdurmak isteyen II. Felipe ise oluşturduğu bir donanmayı Malta'da bulunan şövalyelerin yardımına göndermişti. Zaten İspanya, Malta adasının Osmanlı'ya ve Kuzey Afrika'ya karşı bir üs olarak kullanmayı planladığından adanın korumasını da üstlenmişti.⁵¹ Osmanlı donanmasıyla denizde savaşılmaması yönünde emir almış İspanyol donanması adaya ancak 1565'in eylül ayında destek birliği çıkarabildi. Desteğin ulaşması ve Malta'daki askerlerin moral bulmaları üzerine kuşatmanın uzun sürmesinden yorgun düşmüş Osmanlı donanması ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı.⁵² Aslında böylece Osmanlı Devleti XVI. yüzyılda Akdeniz'de doğal sınırlarına ulaşmış oluyordu. Buna göre Batı Akdeniz'de İspanya etkisi hakim iken Osmanlı'nın Akdeniz'deki batı sınırı Malta oluyordu.

3.2. Kıbrıs'ın Fethi ve İnebahtı Deniz Savaşı

Kıbrıs adası Doğu Akdeniz'de Venedik'in en önemli üssü idi. Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır'ın fethi gerçekleşmiş ve Venedikliler tarafından ada için Memluk Devleti'ne ödenen haracın artık Osmanlı'ya ödenmesine karar verilmişti. Osmanlı'nın Kuzey Afrika'da ilerleyişinin devam etmesiyle Doğu Akdeniz Osmanlı

⁴⁸ Önalp, **a.g.e.**, s. 191; Ayrıca Önalp Cerbe deniz zaferinin Akdeniz'deki mücadele açısından Preveze zaferi kadar mühim olduğu kanısındadır. Bkz.: Önalp, **a.g.e.**, s. 173; Braudel'e göre İspanyol denizciler gemilere zeytinyağı yükleme nedeniyle oyalandıklarından bölgeye gelen Osmanlı donanmasından kaçamamışlardı. Dolayısıyla bu yenilginin bir müsebbibi de zeytinyağı idi. (Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. 1, s. 93).

⁴⁹ Kalkan, "Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Mücadelesi (1516-1571)", s. 248.

⁵⁰ İspanya'nın Osmanlı donanma hareketlerini daha sefer başlamadan önce takip ettiği anlaşılmaktadır. Ancak donanmanın nereye sefere çıktığı belli olmadığından İspanya donanması ancak Osmanlı'nın Malta'yı kuşatmasından sonra bölgeye gemi gönderebilecektir. Bkz.: Tabakoğlu, **Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş**, s. 300, s. 304.

⁵¹ Tabakoğlu, **a.g.t.**, s. 299.

⁵² Tabakoğlu, **a.g.t.**, s. 312.

için adeta bir iç deniz haline gelmişti. Kıbrıs'ın hâlâ Venedik'in elinde olması Osmanlı'yı rahatsız ediyor bunun yanında Akdeniz'de faaliyette bulunan Batılı korsanlar da adayı üs olarak kullanıyordu. Venedik uzun süre bu duruma göz yummuş ve Osmanlı'ya karşı ikili bir siyaset sürdürmüştü.⁵³ Ayrıca Kıbrıs'ta böyle bir tehlike olmasından dolayı Müslümanların hac yolu da riskli bir hâl alıyordu.⁵⁴

1566'da Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatıyla tahta çıkan oğlu II. Selim'in ilk hedefi Kıbrıs oldu. Sultan Selim tahta çıktığı tarihten itibaren adaya düzenlenecek olan sefer için hazırlıkların başlaması için emir vermişti. Osmanlı Devleti bu sefer için ülkenin dört bir yanından asker ve mühimmat teminine başladı.⁵⁵ Bir yandan da sefere çıkılmadan önce ada Venedik'ten diplomatik yollarla teslim alınmaya çalışıldı ancak Venedik bunu kabul etmedi.⁵⁶ Bunun üzerine iki taraf da savaş hazırlıklarını hızlandırdı.

Osmanlı tarafında sefer için asker, mühimmat ve donanma hazırlıkları yapılıyor bu ihtiyaçlar için sancakbeylerine hükümler gönderiliyordu. Her sancaktan talep edilen malzemeler farklıydı. Örneğin Kilis bölgesinden barut ve kavvas temini istenirken Adriyatik kıyılarında bulunan sancaklardan ve Mora sancakbeyinden beklenen, düşman tarafından gelebilecek yardım ya da savaş gemilerinin engellenmesiydi.⁵⁷ Bu bölgedeki sancakbeylerinden beklenen diğer bir hizmet de düşman ile ilgili elde edilecek herhangi bir istihbaratın hızla merkeze ulaştırılmasıydı.⁵⁸ Mora ve Eğriboz beyleri Kıbrıs seferi esnasında Venedik donanmasıyla ilgili tahkikat yapıyorlardı. Buna göre Venedik'in Girit'te 110 parçalık bir donanmasının olduğu öğrenilmişti.⁵⁹ Osmanlı tarafı gibi Venedik tarafı da

⁵³ Güneş Işıksel, "Diplomatik Bir Yenilik? II. Selim'in Nâmesi ve Sadrazamının Mektubu Bağlamında 1570 Yılında Venedik Cumhuriyeti'ne Verilen Ültimatoma İncelenmesi ve İlgili Metinlerin Neşri", **Tarih Dergisi**, No: 76, 2022, s. 25 ve 27.

⁵⁴ Recep Dünder, "Kıbrıs'ın Fethi", **Türkler**, C. 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1219.

⁵⁵ Feridun Bilgin, "Kıbrıs'ın Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar (Arşiv Belgelerine Göre) / The Preparations are Made for the Conquest of Cyprus (According to the Archive Documents)", **Mukaddime**, C. 6, No: 1, 2015, s. 82.

⁵⁶ Işıksel, "Diplomatik Bir Yenilik?", s. 27. Ayrıca bkz.: Bilgin, **a.g.e.**, s. 84.

⁵⁷ Bilgin, "Kıbrıs'ın Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar (Arşiv Belgelerine Göre) / The Preparations are Made for the Conquest of Cyprus (According to the Archive Documents)", s. 88.

⁵⁸ Bilgin, **a.g.e.**, s. 91.

⁵⁹ Bostan, **Osmanlı Akdenizi**, s. 222.

hazırlıklarına erkenden başlamıştı. Kıbrıs üzerinde bir tehlikenin farkında olan Venedik de 1568 yılından itibaren Kıbrıs'taki kalelerini tahkim etmeye başlamıştı.⁶⁰

Venedik ise Osmanlı'nın Kıbrıs'ı alma konusundaki ciddiyetinin farkına varınca Avrupalı devletlerle ittifak kurmak için harekete geçmiş fakat bu çaba ancak Kıbrıs'ın fethinden sonra karşılık bulabilmişti. Hristiyan dünyanın Doğu Akdeniz'deki son üssü olan Kıbrıs'ın düşmesi diğer Avrupalı devletlerin de istemeyeceği bir durumdu. Venedik de bu kozu kullanarak Papa'dan ve Avrupalı devletlerden yardım istemişti. Ancak Osmanlı ile Kuzey Afrika'da mücadele eden ve Osmanlı'nın Akdeniz'de daha fazla nüfuz sahibi olmasını istemeyen İspanya haricinde ittifak çağrısına icabet eden olmadı.⁶¹

3.2.1 Kıbrıs'ın Fethi

Sefer için hazırlıkların tamamlanmasının ardından Osmanlı donanması 16 Mayıs 1570 tarihinde İstanbul'dan ayrıldı. 2 Temmuz 1570'te Kıbrıs adasına ulaşan donanma ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan adaya çıkarma yaptı.⁶² Adada hızla ilerleyen Osmanlı birlikleri temmuz ayının sonlarında Lefkoşa'ya ulaştı ve yaklaşık iki ay kadar süren kuşatmanın ardından kale 9 Eylül 1570 tarihinde fethedildi.⁶³

Lefkoşa'nın ardından eylül ayı sonlarında Magosa kalesinin muhasarasına karar verildi. Ancak kış mevsimi geldiğinden kalenin bahar aylarına kadar muhasara altında tutularak taarruzun bahar mevsiminde yapılması kararlaştırıldı. Diğer yandan Venedik tarafından adaya gönderilebilecek bir yardımın engellenmesi için Mora ve Ege adaları civarında bir Osmanlı donanması hazırda bekliyordu.

1571 Nisan ayından itibaren kale muhasarası şiddetlenmiş ve çarpışmalar başlamıştı. Temmuz ayının sonlarına kadar direnen Venedikliler 31 Temmuz 1571'de Magosa'yı teslim etmek zorunda kaldılar ve böylece Kıbrıs'ın fethi tamamlanmış

⁶⁰ Işksel, "Diplomatik Bir Yenilik?", s. 24.

⁶¹ Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi", s. 1222.

⁶² Kıbrıs seferinde Osmanlı donanmasının güzergahının ayrıntılı şekilde anlatıldığı çalışma için bkz.: Bostan, **Osmanlı Akdenizi**, s. 213.

⁶³ Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi", s. 1226.

oldu.⁶⁴ Venedik'in Doğu Akdeniz'deki hakimiyeti Kıbrıs'ın alınmasıyla Girit adasına kadar gerilemiş oluyordu.⁶⁵

Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethinin ardından Papa'nın öncülüğünde Avrupa'da oluşan ittifakın aslında uzun bir arka planı olduğu anlaşılmaktadır. 1538'de Preveze'de müttefik donanmanın mağlubiyeti ve Osmanlı-İspanya donanmalarının 1560'ta Cerbe'de karşı karşıya gelmeleri haricinde Akdeniz'de iki taraf arasında önemli bir çatışmanın olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu süreçte hem Osmanlı'nın hem İspanya'nın diğer cephelerde verdikleri mücadelelerin ardından yönlerini tekrar Akdeniz'e çevirebilme fırsatı bulmaları iki taraf için de tekrar bir hareketliliğin yaşanmasına sebep olacaktır.

1566'da Sultan Süleyman'ın vefatının ardından tahta geçen oğlu II. Selim'in Kıbrıs'ı Venedik'ten almaya niyet etmesi Osmanlı cenahında Akdeniz'deki hareketlenmenin sebebi olacaktır. Kaldı ki bu bilgi Venedik elçisi tarafından daha 1566 yılının son günlerinde Venedik'e bildirilmişti ve 1567 yılının temmuzunda Kıbrıs'a bir sefer düzenleneceği beklentisi artmıştı. Belli ki 1567 ve 1568 yıllarında hem tersanede hem tophanede hem de Ege adalarındaki tersanelerde Kıbrıs'a düzenlenecek olan seferin hazırlıkları yapılmaya başlanmıştı.⁶⁶

Diğer yandan Papalık da 1568 yılından itibaren Avrupa devletleri arasında Osmanlı'ya karşı bir ittifak kurulması için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Bu ittifak ancak Lefkoşa'nın alınmasından sonra 1571 yılının mayıs ayında gerçekleşecekti.⁶⁷ Kurulacak bir ittifaktan herkesin çıkarı farklıydı. Venedik henüz yeni kaybettiği Kıbrıs'ın geri alınmasını isterken, İspanya kendisine mesafe bakımından uzak olan Doğu Akdeniz'de Osmanlı ile karşı karşıya gelmeye sıcak bakmıyordu. Ancak Osmanlı'nın Akdeniz'de ilerlemesini durdurmak amacıyla İspanya da ittifaka katıldı ve Osmanlı donanması üzerine gidildi.

⁶⁴ Dündar, **a.g.e.**, s. 1227-1230.

⁶⁵ Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. II, s. 725.

⁶⁶ Arıkan, Toledo, "Venedik'teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)", s. 418-420.

⁶⁷ Arıkan, Toledo, **a.g.e.**, s. 416.

3.2.2. Kutsal İttifak ve İnebahtı Deniz Savaşı

Osmanlı'nın Kıbrıs üzerine sefere çıkacağını anlayan Venedik bu seferi engelleyebilmek için Avrupalı devletlerle iletişime geçerek bir ittifak kurma girişiminde bulundu. Ancak bu çabalara rağmen Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi engellenememiş ve 1571 yazında Kıbrıs Osmanlı toprağı haline gelmişti. Bu süreçte ittifak görüşmeleri devam etmiş ve Venedik, İspanya, Malta ve Papalık kuvvetlerinden oluşan bir donanmanın Osmanlı üzerine gönderilmesine karar verilmişti.⁶⁸

Lefkoşa'nın fethinin ardından Batıdan gelebilecek bir saldırıya karşılık 1571 yılının baharında denize açılan Osmanlı donanması, Ege Denizi ve Güney Mora sahillerinde seyrüsefer yaparak Adriyatik kıyılarına ulaştı.

Osmanlı tarafında donanma kaptanı yeniçeri ağalığından kaptan-ı deryalığa terfi eden Müezzinzade Ali Paşa idi. Ali Paşa daha önce denizlerde tecrübesi olmayan bir isimdi. Nitekim donanmada bulunan diğer bir isim olan Pertev Paşa'nın durumu da ondan farklı değildi. Donanma komutanlarından Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa ise denizlerdeki tecrübesi ile tanınan bir kaptandı.

Düşmanın müttefik bir donanmayla Osmanlı üzerine geldiğine dair istihbarat alınmıştı. Ancak Osmanlı donanması Adriyatik denizi girişinde Korfu adasını yağmalamış ve bir müddet bölgede zaman geçirmiş olmasına rağmen müttefik donanmayla karşılaşılmamıştı. Bunun üzerine sefer zamanı da geçip sonbahar geldiğinden donanmanın İnebahtı limanında kışlamasına karar verildi.

İnebahtı'ya ulaşmak için Korint körfezinin girişinde bulunan kalelerin önünden geçerek körfeze girmesi gereken düşman donanması önce bu kalelerden atılacak toplarla karşılaşanırdı. Bu özelliğıyle İnebahtı limanı Osmanlı donanması için güvenli bir limandı ve donanma stratejik açıdan üstünlüğü bulunan bir bölgedeydi.⁶⁹ Ancak

⁶⁸ Fernand Braudel oluşturulan bu donanmanın maliyetinin dört milyon dukadan fazla olduğunu yazmıştır. Bkz.: Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. II, s. 716; Ayrıca iki tarafın donanmalarının karşılaştırıldığı çalışma için bkz.: Tabakoğlu, "Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş", s. 325.

⁶⁹ S. Soucek, "İnebahtı Savaşı (1571) Hakkında Bazı Mülâhazalar", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, No: 4-5, 1974, s. 38.

donanmanın İnebahtı limanına girmesiyle seferin bittiğini düşünen bazı askerler donanmayı terk etmişlerdi.

Kıbrıs adasının fethinden sonra İspanya ile ittifak kurarak kalabalık bir donanma oluşturan Venedik, Osmanlı donanması üzerine bir harekate geçti. Bu durumu haber alan padişah donanma-yı hümayuna düşman donanmasına karşı teyakkuzda ve hazır olmasını emreden bir hatt-ı hümayun yollamıştı. Ancak bu emir donanmaya ulaşınca kadar bazı yeniçeriler ve sipahiler memleketlerine yakın yerlerde olduklarından donanmadan ayrıldılar. Ayrıca düşman donanmasıyla karşılaşma ihtimali de uzak görülüyordu. Fakat düşman donanmasının bölgeye yakın olduğu haberi ulaşp savaş ihtimali kuvvetlendiğinde donanmaya civar kalelerden asker toplanmaya çalışılmışsa da bu sancaklardan az miktarda asker temin edilebilmişti.⁷⁰

Savaşa hazırlanan donanma-yı hümayunun meşveret meclisinde bulunan Pertev Paşa, Kapudan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu Haşan Paşa ve o sırada Cezayir beylerbeyi olan Uluç Ali Paşa bir araya gelerek nasıl bir strateji ile savaşılması gerektiğini tartıştılar. Diğerlerine nazaran deniz muharebelerinde tecrübeli olan Uluç Ali Paşa karaya yakın savaşmanın sakıncalı olduğunu, donanmayı açık denizde karşılamaları gerektiğini aksi takdirde işlerin kötü gitmesi halinde askerlerin karaya çıkmak isteyeceklerini söylemişti. Ancak Kapudan-ı Derya Ali Paşa düşmanı kıyıya yakın İnebahtı önlerinde karşılamaya karar verdi.⁷¹

Yaşanan muharebenin sonucunda Osmanlı donanmasının büyük bir kısmı İspanya-Venedik ittifakıyla oluşturulan düşman donanması tarafından imha edildi ve bir kısmı da esir alındı.⁷² Böylelikle Uluç Ali Paşa'nın endişesinde haklı olduğu -ve ayrıca Cezayir bölgesi korsanlarının Osmanlı donanmasına nasıl bir tecrübe ile beraber eklendikleri de- ortaya çıkmış oluyordu.⁷³

⁷⁰ Sevilay Köse, "II. Selim Dönemi Osmanlı-Venedik İlişkileri (1566-1574)", Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 59.

⁷¹ Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr**, s. 174.

⁷² Kâtib Çelebi, **a.g.e.**, s. 175; Mora sancakbeyi Cafer Paşa da İnebahtı savaşında esir düşenler arasındaydı. Bkz.: Köse, "II. Selim Dönemi Osmanlı-Venedik İlişkileri (1566-1574)", s. 64.

⁷³ Selânîkî Mustafa Efendi, **Selaniki Mustafa Efendi: Tarih-i Selânîkî (971-1003/1563-1595)**, C. I, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989, s. 82.

Padişah II. Selim bu hezimetin haberini aldığıında Edirne kışlağındaydı. İnebahtı’da yaşanan savaştan sağ çıkan ve donanmanın küçük bir kısmını da olsa kurtarmayı başaran Uluç Ali Paşa’ya padişahın fermanıyla Kapudan-ı Deryalık ile birlikte “Kılıç” lakabı verildi. Şehit olan Kapudan-ı Derya Ali Paşa’nın savaşta esir düşen oğullarının kurtarılması için ise malvarlığının kullanılmasına karar verildi. Pertev Paşa ise görevinden azledildi. Kapudan-ı Derya’nın tedbirsiz davranışı yüzünden yaşanan bu kaybın bir an önce telafisi için tüm Osmanlı tersanelerinde yeni bir donanma oluşturmak üzere hızlı bir üretim başlatıldı.⁷⁴ Böylece dönemin şartları göz önüne alındığında imkânsız denebilecek bir hızla Osmanlı tersanelerinde yüz yirmi günde toplam yüz otuz dört parça kadırga inşa edildi.⁷⁵

Osmanlı donanmasının büyük bir kısmını imha eden müttefik donanma kendisine karşı koyacak bir donanmanın olmadığı düşüncesiyle kış mevsiminin geçmesini beklemiş ve Navarin’e saldırmayı planlamıştı. Ancak Kapudan Kılıç Ali Paşa emri altında yeni oluşturulmuş donanmayı karşılarında görmeleri bu planlarından vazgeçmelerine sebep olacaktı.

Kılıç Ali Paşa ise İnebahtı’da yaşanan savaş sonrası özellikle tecrübeli denizci noksanlığı sebebiyle temkinli davranarak savaşmaktan çekindi ve düşmanı sadece taciz etmekle yetindi. Müttefik donanma da ya uzun zamandır seferde olduğundan veya tekrar büyük bir savaşa girmekten çekindiğinden ya da bu kadar kısa zamanda yeni ve büyük bir donanma oluşturabilen Osmanlı gücü karşısındaki acizliğinden savaştan kaçındı.⁷⁶

⁷⁴ a.g.e., C. I, s. 84.

⁷⁵ a.g.e., C. I, s. 85; Akdeniz’in özellikle güney kıyısında gemi yapımı ve kürek için kereste temini sıkıntısı yaşanmaktaydı. Osmanlı da bu ihtiyacını büyük oranda Karadeniz bölgesinden karşılıyordu. Bu doğrultuda Akdeniz ülkeleri bazı bölgelerde ağaç kesimini yasaklamışlardı. Gemi yapımı için orman rezervleri yetersiz kalan İspanya ve Venedik’in karşısında Karadeniz ve Marmara ormanlarına sahip Osmanlı İmparatorluğu vardı. İşte bu yüzden bu iki devlet İnebahtı savaşında yerine hızlıca koyulabilecek gemiler yerine eğitimi uzun bir süreç gerektiren tecrübeli denizcileri hedef almayı daha elzem göreceklardı. Bkz.: a.g.e., C. I, s. 83. Ayrıca İnebahtı savaşı sonrası Süveyş’te bulunan Osmanlı reislerinden ve donanmasından Akdeniz’deki donanmaya destek olacak mahiyette adımlar atılmıştır. Bkz.: Bostan, **Osmanlı Akdenizi**, s. 166; Donanmanın yeniden inşası sürecini ele alan bir çalışma için bkz.: İbrahim Etem Çakır, “İnebahtı (Lepanto) Savaşı ve Osmanlı Donanmasının Yeniden İnşası Üzerine Bazı Bilgiler”, **Turkish Studies**, C. 4, No: 3, 2009.

⁷⁶ Kâtib Çelebi, **Tuhfetü’l-Kibâr fî Esfârî’l-Bihâr**, s. 177; **Tarih-i Selânikî**, C. I, s. 87.

XVI. yüzyılda büyük donanmaların son savaşının yaşandığı bu dönemden sonra büyük donanmalar yerini küçük filolara ve korsanlara bırakacaktı.⁷⁷

3.2.3 1567 ve 1573 Venedik Ahidnameleri

Ahidnameler Osmanlı Devleti tarafından dost ülkelere tanınan ayrıcalıklar ya da dost ülkelerle yapılan anlaşmalar şeklinde tanımlanabilir.⁷⁸ Venedik özelinde düşünüldüğünde iki devletin Akdeniz mücadelesinde birçok kez karşı karşıya gelmiş olduğu görülse de bu savaşların sonunda her zaman barış sağlanmıştır. İşte yapılan bu barış anlaşmaları Venedik'e verilen ahidname metinleri ile elimize ulaşmıştır. İki devletin de arşivlerinde nüshaları bulunan anlaşmalar üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış ve neredeyse bilinen tüm anlaşmalar yayınlanmıştır.⁷⁹

Daha erken tarihli ahidnameler mevcutsa da inceleme dönemimiz gereği iki devlet arasında üzerinde anlaşmaya varılan üç ahidname önemlidir. Birincisi 1537'de Korfu'nun kuşatılmasıyla başlayan ve Preveze deniz savaşı ile Osmanlı'nın üstünlük sağladığı savaş akabinde 1540 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Venedik'e verilen ahidnamedir. Bu ahidnamede iki devlet arasındaki sınırlar, korsanlarla ilgili konular ve ticarî serbestiyet ile ilgili maddeler bulunuyordu. Bu açıdan 1540 Venedik ahidnamesi, 1567 ve 1573 tarihlerinde Venedik'e verilen ahidnamelere temel oluşturması bakımından önemlidir.⁸⁰

1540 tarihli Venedik ahidnamesine göre Mora'da bulunan ve o tarihe kadar Venedik hakimiyetinin devam ettiği Benefşe (Monemvasia, Menavasye) ve Anabolu

⁷⁷ Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. II, s. 795; İşin iktisadî boyutu da göz ardı edilebilir değildir. Donanma ve harp maliyetleri her iki taraf için de en önemli hususlardan biridir. Bkz.: Emrah Safa Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti", **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 16.

⁷⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidname", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 1, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 536.

⁷⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, "II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler", **Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, C. 2, No: 5, 1986, s. 527-554; Meryem Kaçan, "XVI. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri", İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995; Abdullah Zararsız, "16/4 Numaralı Düvel-i Ecnebiye Defteri 'Venedik Ahidname Defteri' (Transkripsiyon-Değerlendirme)", Antalya, Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

⁸⁰ Şakiroğlu, "II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler", s. 530.

kaleleri Osmanlı'ya bırakılmış oldu.⁸¹ Ahidnamedeki ilgili maddeye göre kalede yaşayan halktan isteyenler güvenli bir şekilde ayrılabilir, isteyenler de vergi ödemesi karşılığında kalede kalabilecekti.⁸²

Osmanlı'nın önemli limanlarında ve kentlerinde geniş ticaret hacmine sahip olan Venedik 1540 ahidnamesiyle ticarî çıkarlarını da korumuş oluyordu. Bunun yanında Kıbrıs'ın hakimiyetini o tarihlerde hâlâ elinde bulunduran Venedik bu ada için Osmanlı'ya senede sekiz bin filori haraç ödeyecekti.⁸³

Ahidnamede belirtilen bir başka husus da Venedik'ten gelen gemilerin bir fırtına halinde ya da "*harami levend*" gemileri tarafından tacize uğradıklarında İnebahtı ve Preveze körfezlerine ve Modon limanına girmeleri gerekirse bölge dizdarlarından icazet alarak buralara girmeleri gerektiği idi.⁸⁴

Verilen bir ahidname hangi sultan tarafından verildiyse o tahtta bulunduğu müddetçe geçerli sayıldığından 1567'de Sultan II. Selim tarafından Venedik'e verilen ahidname tahta yeni çıkmış sultanın daha önce verilen ahidnameyi tecdidi mahiyetindeydi.⁸⁵ Dolayısıyla verilen bu ahidname ile anlaşmanın aynen devam ettiği kabul edilmiş oluyordu.

1567 ahidnamesinden sonra iki devlet arasındaki barış hali 1570'te Kıbrıs'ın Osmanlı tarafından fethine kadar devam etti. Sultan II. Selim tahta geçtiği tarihlerden itibaren Doğu Akdeniz'de bir Venedik üssü olan Kıbrıs'ın alınması gerektiğini düşünüyordu. Kıbrıs'a düzenlenecek sefer için hazırlıkların tamamlanması üzerine adanın fethi için harekete geçildi. Donanma adaya ulaştığında büyük bir mukavemetle karşılaşmadan Lefkoşa ele geçirildi. Her ne kadar Magusa Kalesi direnmiş olsa da Venedik'ten beklenen yardım gelmediğinden 1571'de burası da Osmanlı hakimiyetine girdi. Böylece Kıbrıs bir Osmanlı adası haline geldi.

⁸¹ Kayhan Atik, **Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman**, 1. baskı, Ankara, 2001, s. 292.

⁸² Kaçan, "XVI. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri", s. 63.

⁸³ Kaçan, **a.g.e.**, s. 69.

⁸⁴ Kaçan, **a.g.e.**, s. 65.

⁸⁵ Halil İnalcık, "İmtiyâzât", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 22, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 246.

Kıbrıs'ın alınmasından sonra İspanya, Venedik ve Papalık tarafından oluşturulan müttefik donanma ile kışı yorgun geçirmiş Osmanlı donanması İnebahtı önlerinde karşı karşıya geldi ve Ekim 1571'de yaşanan savaşta Osmanlı donanmasının büyük bir kısmı imha edildi. Buna rağmen 1573'te Venedik ile varılan anlaşmada Venedik, Kıbrıs'tan vazgeçmek zorunda kalmış ve savaş sonrası Osmanlı'ya üç yüz bin filori ödemeyi kabul etmişti.

Doğu Akdeniz'de ve diğer Osmanlı topraklarında ticarî faaliyetleri durma noktasına gelen Venedik iktisadî açıdan büyük sıkıntı yaşamıştı. Üç yıl boyunca Osmanlı ile girişilen mücadele sonrası savaşın ekonomik ağırlığı Venedik'i bir hayli zora sokmuştu.⁸⁶ Ayrıca 1570-1572 yılları arasında Osmanlı-Venedik mücadelesi sırasında diğer Avrupalı devletler Akdeniz ticaretinde önemli rol oynamaya başlamışlardı.⁸⁷ Bu bağlamda İnebahtı'da yaşanan savaş sonrası masada üstünlüğünü koruyan taraf net bir şekilde Osmanlı tarafı olacaktı.

1573'te Venedik'e verilen ahidnamede daha önce verilen ahidnamelere bağlı kalınarak Venedik'in ticarî imtiyazları korunmuştu. Ahidnamede belirtildiğine göre Venedik, Osmanlı Devleti'ne üç yıl içinde üç yüz bin filori ödeme yapacaktı.⁸⁸ Ayrıca önceki ahidnamelerde Zaklise adası için ödenen haraç beş yüz filori olarak belirlenmiş iken 1573 ahidnamesinde üç kat artırılarak bin beş yüz filoriye çıkarılmıştı.⁸⁹

1570 yılında Osmanlı Devleti Kıbrıs'ın fethiyle meşgul iken Adriyatik'teki bazı Osmanlı kalelerine saldıran Venedik, Sopot kalesini ele geçirmişti. 1573

⁸⁶ Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. 2, s. 249; Nitekim Venedik'in Osmanlılarla savaşa girdiği bu dönemde doğudan alıp batıya sattığı ticareti büyük sekteye uğramıştır. Bu durum en çok Venedik'in ticarette rakibi olan Marsilya, Ragusa ve Ancona gibi diğer şehir devletlerine yaramıştır. Bkz.: Braudel, **a.g.e.**, s. 317.

⁸⁷ Bostan, **Osmanlı Akdenizi**, s. 24.

⁸⁸ III. Mehmed'in tahta çıkışından sonra 1595 yılında Venedik'e verilen yeni ahidnamede de Venedik'in bu borcu ödediği zikredilmiştir. Ayrıca Özgür Oral ahidnamede ödenmesi gerektiği belirtilen bu paranın savaş tazminatından ziyade "dostluğun bedeli" olarak tanımlanabileceği kanısındadır. Özgür Oral, "Zaferin Ardından Gelen Onur Kırıcı Bir Antlaşma": II. Selim'in Venedik'e Verdiği 1573 Ahidnamesi", **Tarih Dergisi**, No: 76, 2022, s. 152-153; Savaş sonrası ödenecek bu paranın Venedik tarafından dört yılda ödendiği anlaşılmaktadır. Ödemenin nasıl yapıldığını gösteren belgeler için bkz.: Şakiroğlu, "II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler", s. 550-552.

⁸⁹ Oral, "Zaferin Ardından Gelen Onur Kırıcı Bir Antlaşma", s. 156.

ahidnamesiyle bu kalenin de Osmanlı'ya teslim edilmesi kararlaştırılmıştı.⁹⁰ Bunun yanında daha önce Kıbrıs için ödenen haraç, ada artık Osmanlı'nın eline geçtiğinden ödenmeyecekti. Böylece Kıbrıs'ın fethi resmen kabul edilmiş oluyordu.

Bunların yanında ahidnamede, yaşanan savaş dönemi boyunca zarar gören tüccarların zararlarının tazmin edileceği de kararlaştırılmıştı.⁹¹ Ayrıca iki devlet için de hem Akdeniz'de hem Adriyatik denizinde seyrü seferi tehdit eden korsanlar konusu önemliydi.⁹²

Venedik'e verilen ahidnameler ile Osmanlı hakimiyetinde bulunan bölgelerde levent korsanlar tarafından Venedik tüccarlarına zarar verilmeyeceği sözü taahhüt altına alınmış oldu. Nitekim Osmanlı korsanları XVI. yüzyılın son çeyreğine doğru Adriyatik'te faaliyet göstermeye başlamışlardı.⁹³

1573'te verilen ahidname ile Osmanlı Devleti Adriyatik denizine savaş gemilerini sokmayacağını taahhüt ederken Venedik de Adriyatik'te Osmanlı tüccar gemilerini korsanlara karşı koruyacağı sözünü vermişti. Nitekim Adriyatik denizinde ciddi bir Uskok tehdidi de vardı. Hatta 1574 yılında Osmanlı-Venedik donanmaları Adriyatik denizinde Uskoklara karşı ortak bir devriyeye çıkacaktı.⁹⁴

⁹⁰ Oral, **a.g.e.**, s. 154; 1570 yılının ekim ayında Venedik Adriyatik denizinde bulunan küçük bir donanmayla Draç'a saldırmıştı. Bkz.: Bostan, **Adriyatik'te Korsanlık Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620**, s. 81.

⁹¹ Oral, ““Zaferin Ardından Gelen Onur Kırıcı Bir Antlaşma””, s. 157; Venedik tarafından savaş zamanında mağdur edilmiş Osmanlı tüccarlarının zararları için ödenen tazminat ve uygulaması için bkz.: Bostan, **Adriyatik'te Korsanlık Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620**, s. 82.

⁹² Nitekim 1571'den sonra korsanlık faaliyetleri büyük artış göstermiştir. XVI. yüzyılda Mora'da bazı önemli limanlar da korsan üssü haline gelmiştir. Modon ve Koron bunlardan önemli olanlarıdır. Muhtemeldir ki kıyılardaki korsan tehlikesinden dolayı insanlar bu bölgelerden iç kesimlere göç ediyorlardı. Bkz.: Bostan, **Adriyatik'te Korsanlık Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620**, s. 21, 24 ve 35.

⁹³ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. 1, s. 74.

⁹⁴ Bostan, **Adriyatik'te Korsanlık Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620**, s. 102.

İKİNCİ BÖLÜM

MORA'DA ASKERÎ VE İDARÎ YAPI

1. Askerî Yapı

1.1. Timarlı Sipahiler

Timar sistemi Osmanlılardan önce Bizans'ın pronoia, Selçukluların da ikta adını verdikleri toprak sistemine benzer bir uygulamaydı.⁹⁵ Osmanlı Devleti bu sistemi yeni fethedilen toprakların boş kalmasını önlemek ve devletin asker ihtiyacını karşılamak üzere geliştirmişti. Taşrada ikamet eden sipahiler atlı süvari birlikleriydi ve Osmanlı ordusunun en kalabalık askerî grubunu oluşturuyorlardı.⁹⁶ Timar sistemi bu özellikleriyle bir yandan toprağın işlenmesini ve dolayısıyla devletin vergi almasını sağlarken öte yandan ordunun yetişmiş asker ihtiyacını da karşılıyordu.⁹⁷ Buna göre fethedilen yerlerde işlenebilecek olan toprak belirlenip tahrirat yapıldı. Sancaklarda timar bölgeleri belirlendikten sonra timarlar gelirlerine göre has, zeamet ve timar olarak ayrılırdı. Timarın gelirine göre sancakbeylerine ve timarlı sipahilere tahsis edilecek olan gelir bölgeleri sancak içinde dağınık halde tahsis ediliyordu. Bunun en büyük sebebi bölgesel bir gücün oluşmasını engellemek ve timar sahiplerinin gelirlerini toplayacağı bölgelere bizzat giderek asayiş tesis etmelerini sağlamaktı.⁹⁸ Yalnızca atlı sipahiler değil kalelerde görev yapan dizdar ve diğer görevliler de timar tasarruf ederdi.⁹⁹ Örneğin Mora tahririnde görev alan bir kâtip on bin akçelik timara

⁹⁵ Halil İnalcık, "Timar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 41, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 169.

⁹⁶ Erhan Afyoncu, "Sipahi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2009, s. 256.

⁹⁷ Fatma Acun, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması", **Türkler**, C. 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 899.

⁹⁸ Acun, **a.g.e.**, s. 902.

⁹⁹ Nicoara Beldiceanu, **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar**, Ankara, Teori Yayınları, 1985, s. 45.

sahipti.¹⁰⁰ Kale muhafızlığı görevini icra eden hisar erleri de timar tasarruf eden bir askerî guruptu.¹⁰¹

Ayrıca timar, sipahinin mülkü sayılmayıp belli şartlar haricinde oğluna ya da torununa kalamazdı.¹⁰² Ölüm, tekaüd, başka bir yere atanma veya savaşlarda kahramanlık gösterme gibi farklı nedenlerden dolayı bir timar başka bir kişiye tevcih edilebilirdi.

Timar tasarruf eden kişiler sipahi, süvari veya sahib-i timar gibi farklı sıfatlarla anılırdı¹⁰³ ve toprağın tasarruf hakkını elinde bulundururdu. Timarına dahil olan bölge halkı onun sorumlu olduğu reayaydı ve vergileri o toplardı. Ancak timar bölgesinde bulunan reaya belirlenen vergi miktarını ödemek dışında sipahinin evini yapmak, atına bakmak gibi özel işlerini yapmak zorunda değildi. Bu işler sipahinin köylülere ücret karşılığında yaptırabileceği işlerdi. Köylüler bu anlamda işledikleri toprakta özgürdü.¹⁰⁴ Ayrıca bölgesel bir hak iddiasında bulunulmaması ve bölge halkı ile olumsuz sonuçlar doğuracak ilişkilerin kurulmaması için timarlı sipahilerin yerleri belli aralıklarla değiştirilirdi.¹⁰⁵ Buna rağmen daha önce kendi tasarruflarında bulunup başkalarına tevcih edilmiş timarlar için hak iddiasında bulunan sipahiler de olabiliyordu.¹⁰⁶

Osmanlı yönetim sisteminde sınıfların ayrışmasına çok dikkat edilirdi. Bu sebepten reayadan bir kimsenin sipahi olması genelde zor ve devlet tarafından istenmeyen bir durumdu.¹⁰⁷ Ancak devletin ihtiyaç duyduğu zamanlarda bu durum değişkenlik gösterebilirdi. Devlet yetişmiş askere ihtiyaç duyduğu zamanlarda gönüllü

¹⁰⁰ Sıtkı Çelik, “21 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1997, 491 numaralı hüküm, s. 211.

¹⁰¹ İncalcık, “Timar”, s. 169.

¹⁰² Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 298.

¹⁰³ Beldiceanu, **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar**, s. 13.

¹⁰⁴ Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 1, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2004, s. 158.

¹⁰⁵ Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması”, s. 903.

¹⁰⁶ **12 Numaralı Mühimme Defteri II**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996, 871 numaralı hüküm, s. 96-97.

¹⁰⁷ Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması”, s. 906.

kişilere timar verme yoluna gidebiliyordu.¹⁰⁸ Nitekim İnebahtı’da yaşanan hezimet sonrası donanmada askere duyulan ihtiyaç had safhada olduğundan devlet Mora ve civar sancaklarda donanmaya katılmak isteyen gönüllülere yapacak oldukları hizmetler karşılığında timar tevcih edileceğini duyurmuştu.¹⁰⁹

Bir timarlı sipahinin en önemli görevi gelirin miktarına göre ordu için asker yetiştirmesi ve yetiştirdiği askerin bütün ihtiyaçlarıyla birlikte sefere katılmasını sağlamaktı. Timar sahibi tarafından savaşa getirilecek asker sayısı ise timarının büyüklüğüne göre değişiyordu.¹¹⁰ Sipahiler sancak muhafazasında ve seferlerde ciddi rol oynadıklarından merkezden görevlendirilen çavuşlar tarafından teftiş edilirdi. Örneğin Mora beyine gönderilen bir hükümde sipahilerin teftiş sırasında meydanda at üstünde hazır bulunmaları istenmiş, silah yahut atlarında herhangi bir kusur olup olmadığı dikkatle incelendikten sonra bir eksikleri olduğu tespit edilirse giderilmesi emredilmişti.¹¹¹ Atandıkları görev yerlerine noksan teçhizat ile yahut geç gitmeleri halinde ise görev ihmalinden timarları ellerinden alınabilirdi.¹¹²

Sancaktaki sipahilerden sorumlu olan askeri görevli alaybeyi idi. Sancakbeyi değişimi gibi durumlarda oluşan otorite boşluğunda sancaklarda sipahilerin komutasını sağlamak da ona düşüyordu. Örneğin Mora’ya yeni atanan sancakbeyi Mehmed Bey bölgeye gelene kadar sancaktaki sipahilerin komuta görevi alaybeyine verilmişti.¹¹³ Sefer zamanı ise sipahiler çeribaşları ile birlikte subaşı komutasında toplanıp sefere katılmak üzere sancakbeyi ile buluşurdu.¹¹⁴ Savaş zamanlarında civar sancaklardaki asker ihtiyacını karşılamak üzere sancakbeyleriyle beraber savunma görevlerine de giderlerdi.¹¹⁵ Sancak içinde müdahale edilmesi gereken bir durum

¹⁰⁸ Beldiceanu, **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar**, s. 72.

¹⁰⁹ Ali Rıza Bülbül, “24 Numaralı Mühimme Defterinin (H. 981-982/ M. 1573-1574) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 81-161)”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 2019, 381 numaralı hüküm, s. 141-142.

¹¹⁰ İnalçık, “Timar”, s. 169.

¹¹¹ H. Muharrem Bostancı, “19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2002, 271 numaralı hüküm, s. 170-171.

¹¹² Orhan Paşazade, “9 Numaralı Mühimme Defteri, (977-978/1569-1570), Özet ve Transkripsiyon”, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006, 255 numaralı hüküm, s. 115.

¹¹³ **12 MD II**, s. 50-51.

¹¹⁴ İnalçık, “Timar”, s. 169.

¹¹⁵ BOA, **14 Numaralı Mühimme Defteri**, 900 numaralı hüküm, s. 626; **a.g.e.**, h. 954, s. 660.

halinde ise sipahiler yine subaşı komutasında göreve tayin edilebilirlerdi. Örneğin Manyâ'da çıkan isyanı bastırmak üzere Mizistre beyi tarafından asiler üzerine çıkılacak sefere alaybeyleri, çeribaşılar ve sipahiler yanında “*il-erinden ganâyim ü gazâdan safâlu, yat u yarağa ve cenge kâdir yarar yiğitler*” şeklinde bahsedilen gönüllüler de katılmışlardı.¹¹⁶ Yine Modon kalesinin savunma ihtiyacını karşılamak üzere subaşı beraberinde kaleye yüz kırk sipahi gönderilmişti.¹¹⁷

Bunun yanında sipahilerin bir yere intikali konusunda komuta edilmesi gereken durumlarda çeribaşılar ya da alaybeyleri görevlendirilirdi.¹¹⁸ Nitekim Mora sancakbeyinden donanmaya katılması için sancak merkezi olan Balyabadra'dan ayrılırken çeribaşı komutasında bir miktar sipahiye bölgeyi savunmak üzere Balyabadra'da bırakması istenmişti.¹¹⁹ Yine sefer zamanı Mora sancakbeyi Osman Şah Bey'in yüz sipahi ile sancağında muhafazada kalması istenirken, sancaktaki geri kalan sipahileri alaybeyi komutasında sefere göndermesi emredilmişti.¹²⁰ Mora'nın batı kıyılarına nazaran denizden gelebilecek düşman saldırısı için daha iç kesimde bulunan Filorine sipahileri de çeribaşılar komutasında Balyabadra'da savunma görevine atanmışlardı.¹²¹ Kalavrita kadısı Mevlana ve Mora Nazırı Sinan Çavuş'un Balyabadra'da timar tasarruf eden Hasan çeribaşının bölgede birçok faydalı faaliyetinin olduğunu ve kendisine müstakil bir ferman ile Balyabadra'da bulunan kırk adet müsellemler ile savunma hizmeti verilmesi tavsiyesi üzerine gönderilen hükümde, Hasan çeribaşıya hizmetlerinden dolayı müsellemlerin komutanlığı verilmişti.¹²² Vulçitrin beyi Hasan beyin Mora'da savunma görevinin sona ermesinden sonra oluşan boşluk ise alaybeyi ve bir grup sipahi tarafından doldurulmuştu.¹²³ Kimi zaman da bir

¹¹⁶ **12 MD II**, h.774, s. 46.; **14 MD**, h. 1318, s. 892; **12 MD I**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996, s. 271.

¹¹⁷ **14 MD**, h. 1057, s. 736.

¹¹⁸ Paşazade, “9 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 255, s. 115.; **6 Numaralı Mühimme Defteri II**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, 882 numaralı hüküm, s. 43-44; **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994, 1038 numaralı hüküm, s. 590.

¹¹⁹ Paşazade, “9 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 263 ve 268, s. 120-121 ve 123.

¹²⁰ **5 MD**, h. 1038 ve 1055, s. 590 ve 600.

¹²¹ Paşazade, “9 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 257, s. 117-118.

¹²² **12 MD I**, h. 470, s. 328-329.

¹²³ **14 MD**, h. 899, s. 626.

bölgede ya da kalede asker ihtiyacı hâsıl olduğunda bölgede bulunan il-erlerinden ve civardaki halktan milis kuvvet olarak destek beklenebiliyordu.¹²⁴

Sipahilerin görev yaptığı bölgelerde bazı yolsuzluklara ve suç olaylarına karıştıkları da oluyordu. Haksız yere vergi almaya çalışan sipahiler olduğu gibi silah gücünü kullanarak halka zulmedenler de vardı.¹²⁵ Nitekim Mora'da Bayram Ağa isimli bir sipahi Frenkler ile anlaşıp düşman tarafına satılması yasak olan malların ticaretini yapması yanında reayadan bazı kimseleri de tutsak etmiş ve esir olarak satma cüretinde bulunmuştu.¹²⁶

Sipahi halka zulmeder ya da sefere katılmazsa timarı elinden alınırdı.¹²⁷ İnebahtı savaşı sonrası Kuzey Afrika'da süren Osmanlı-İspanya mücadelesinin bir parçası olan Halkulvâdî seferi¹²⁸ için görevlendirilen sipahilerden sefere katılmayan sipahilerin timarları ellerinden alınmıştır.¹²⁹ Ayrıca sipahiler hapis cezasına da çarptırılabilirlerdi. Mora'da Vitlos köyünde halkın malını yağma eden Yunus isimli sipahinin üç ay hapis cezasına çarptırılmasına karar verilmişti.¹³⁰

1.2. Kaleler

Hakimiyet alanı günden güne genişleyen Osmanlı Devleti için şüphesiz kaleler vazgeçilmez birer karakol görevi görmektedir. Yeni fethedilen yerlerdeki kalelerin bazıları tamir edilerek kullanılmaya devam edilirken, gereken bazı yerlerde de yeni kaleler inşa edilirdi. Kale, bölgedeki güvenliğin ve asayişin sağlanmasındaki başlıca yapıydı. Bunlar sınır bölgelerinde düşmandan gelebilecek olan herhangi bir saldırıya

¹²⁴ 14 MD, h. 1450, s. 976; İbrahim Etem Çakır, "10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s. 179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2006, 552 numaralı hüküm, s. 183-184.

¹²⁵ 5 MD, h. 78, s. 87-88.

¹²⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri I, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1998, 120 numaralı hüküm, s. 65-66.

¹²⁷ İnalçık, "Timar", s. 171.

¹²⁸ Uzun yıllar İspanya'nın Kuzey Afrika'daki önemli üslerinden biri olan ve Osmanlılar tarafından Halkulvâdî olarak isimlendirilen kalenin fethi için 1574 yılında düzenlenen harekâttır, bilgi için bkz.: Mahmut H. Şakiroğlu, "Halkulvâdî", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 15, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 376.

¹²⁹ Ömer Döşemetaş, "27 Numaralı Mühimme Defterinin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-140)", Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2014, 100 numaralı, s. 113.

¹³⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri III, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999, 2583 numaralı hüküm, s. 312.

karşı savunma hattı oluşturması bakımından önemliydi ve askeri birlikleri ve teçhizatlarıyla her an savaşmaya hazır olmaları beklenirdi.¹³¹ Nitekim sancakbeyi olan Ahmed Bey'in merkeze Mora'da bazı kalelerin tamire ihtiyaçı olduğunu bildirmesi üzerine merkezden gelen cevapta "... her memleket ve diyâra sancak beyi nasb eylemekden garaz taht-ı livâsında olan kılâ'ın cemi tâmire muhtaç olanı ıslah ve ihyâ eylemektir." ifadeleriyle sancakbeyinden kalelerin her an savaşa hazır olması beklendiği açıkça belirtilmişti.¹³²

1570-1573 yılları arasında Mora yarımadasında bulunan kale sayısının on beş kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bu kalelerden Mizistre, Hulumiç, Balyabadra, Korint¹³³, Modon, Koron, Arhos, Navarin, Anabolu, Arkadya ve Benefşe kalelerinin kaza merkezlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak Balyabadra'da 1571 yılının ilk aylarında inşası devam ettiği anlaşılan Burgaz-ı (Bergos) Cedîd¹³⁴, Anabolu'da sahile yakın bir adacığın üzerine inşa edilmiş Kastel-i Bahriye¹³⁵ ve Mizistre kaza merkezi ile Manya bölgesi arasında bulunan Bardonya¹³⁶ isimli kalelerin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 1574 yılının Nisan ayında da Navarin'de yeni bir kalenin inşa edildiği bölgeye gönderilen fermanlardan anlaşılmaktadır.¹³⁷

¹³¹ bkz. Adnan Gürbüz, "Osmanlı Klasik Döneminin Kale ve Mustahfizân Defterleri", Ankara, Korza Yayıncılık, 2012, s. 379-391.

¹³² **14 MD**, h. 221, s. 155.

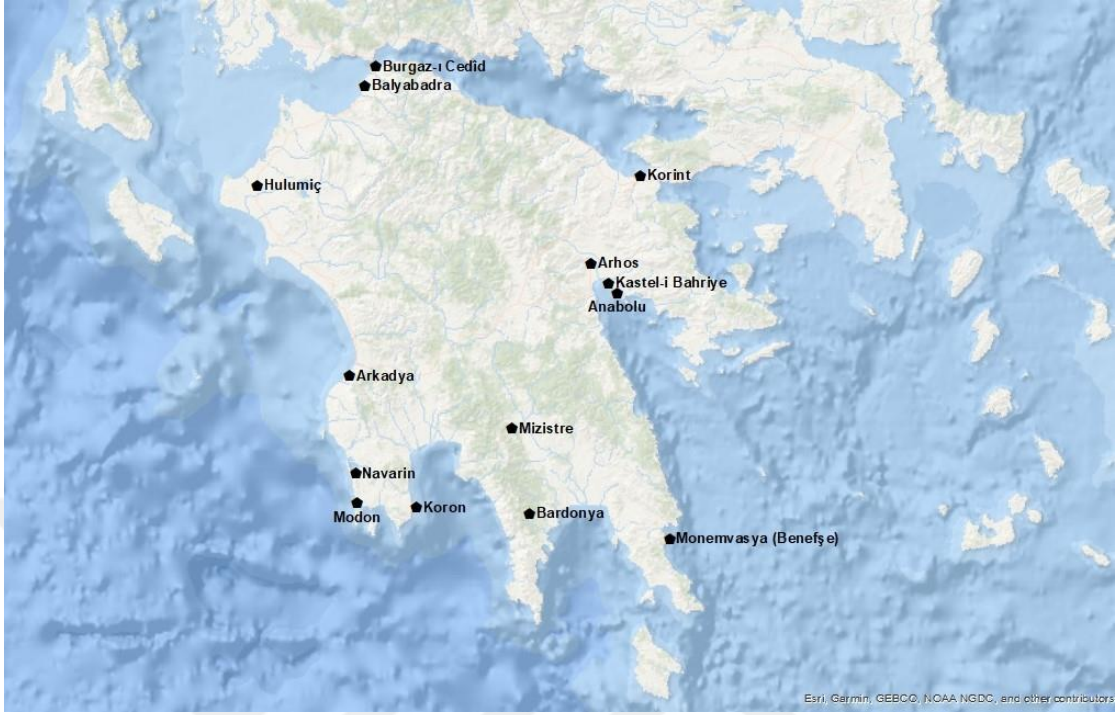
¹³³ Machiel Kiel, "Gördüs", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 155.

¹³⁴ "... Hâlâ Balyabadra kurbinde Bergos-ı Cedîd nâm kal'ada binâ olunmak emrolunan kuleler mühimmi içün taht-ı kazânuzdan kifâyet mikdârı cerahôr ihrâc olunmak mühimmâtdan olmağın..." **12 MD I**, h. 68, s. 102.

¹³⁵ Nejat Göyünç, "Anabolu", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 3, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 105.

¹³⁶ **14 MD**, h. 1014, s. 702; "...Manyâ ağzında vâki' olan Bardonye kal'ası..." Kâzım Kürşat Yücel, "18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)", İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1996, 224 numaralı hüküm, s. 102.

¹³⁷ Navarin'de yeni inşa edilen ve kale-i cedîd olarak kayıtlara geçen kalenin ihtiyaclarının bölgede bulunan eski kaleden temin edildiği anlaşılmaktadır. BOA, **24 Numaralı Mühimme Defteri**, 438 numaralı hüküm, s. 163.

Mora yarımadasında bulunan Osmanlı kaleleri (1570-1573).

Osmanlı kalelerinde genel mimarî yapı iç kale ve dış kale olmak üzere iki bölüme ayrılmıştı. İç kale daha çok yönetici sınıfın ikamet ettiği yer iken dış kale ise yine etrafı surlarla çevrili olup burada halk yaşırdı. Zamanla nüfusun artmasıyla dış kaleye de sığmayan halk, kalenin dış tarafında varoş denen yerde meskûn olmuştur.¹³⁸ Nitekim 1570 ağustosunda düşman donanmasının Mora kıyılarında görünmesi üzerine Koron ve Kalamata'deki halk daha iç tarafta bulunan Mizistre kalesine iltica etmişti. Mizistre aynı zamanda o sırada yeni kurulmuş olan aynı isimli sancağın merkeziydi. O sırada yetmiş üç muhafızı bulunan kaleden Benefşe'ye kırk ve Manya'ya on beş adet asker gönderilmiş, kalede sadece on sekiz muhafız kalmıştı. Kalenin Manya isyanının yaşandığı bölgeye yakın olması ve varoşunda binin üzerinde gayrimüslim yaşaması endişe yaratmıştı.¹³⁹

Ayrıca güvenli olduğu düşünüldüğünden değerli eşyalar ve evraklar gibi önemli şeyler de kalelerde dizdar tarafından muhafaza edilirdi. Örneğin İnebahtı savaşı öncesi

¹³⁸ Gürbüz, "Osmanlı Klasik Döneminin Kale ve Mustahfızân Defterleri", s. 381; ayrıca bkz. Semavi Eyice, "Kale", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 234-242.

¹³⁹ 14 MD, h. 645, s. 456.

Cezayir-i Bahr-i Sefid beylerbeyi ve Kaptan-ı Derya olan Ali Paşa savaş esnasındaki riskten dolayı yanındaki 400 bin akçe ile iki sandık dolusu akçeyi Modon Kalesi dizdarına emanet olarak bırakmıştı.¹⁴⁰

Kalelerde hangi cins ve ne kadar mühimmat olduğu bilgisinin de merkeze bildirilmesi isteniyordu.¹⁴¹ Sefere çıkmak için hazırlanan donanmanın ihtiyacı kalelerde bulunan mühimmattan karşılanabilirdi. 1565 yazında Mora tarafına sefere çıkacak olan donanmanın barut ve yuvalak ihtiyacı Mora kalelerinden sağlanmıştı. Daha sonra sancakbeyi Osman Şah Bey'in talebi üzerine kalelerden donanmaya verilmiş olan barut ve yuvalak merkezden gönderilen mühimmat ile yerine konulmuştur.¹⁴² Ayrıca zaman zaman kalelerdeki yiyeceklerin, silahların, askerlerin, surların ve hendeklerin dahi durumları sorgulanıyordu. Mora beyine gönderilen bir hükümde yukarıda ismi geçen şeylerin kontrol edilip eğer varsa savaşmaya kâdir olmayan müstahfızların gediklerinin savaşabilecek olanlara verilmesi ve eksiklerin ne şekilde giderildiğinin İstanbul'a bildirilmesi isteniyordu.¹⁴³

Kale yapımında veya tamirinde kullanılacak malzemelerin güvenilir kişiler tarafından takip edilmesine de dikkat ediliyordu. Örneğin Navarin'de tamir edilmesi gereken kalenin harcamaları için daha önce Mora tahririnde görev almış ve güvenilir olduğu bilinen bir kâtip atanmıştı.¹⁴⁴

1.2.1. Kalelerde Savunma

Mora gibi düşman saldırısına her an açık olabilecek konuma sahip olan bir sancak için bilhassa kıyı bölgelerinde bulunan kalelerin muhafazası oldukça önemliydi. Örneğin Vezir Mustafa Paşa'ya daha önce gönderilen hükümlerden anlaşıldığına göre Vezir Piyale Paşa'ya beraberindeki elli kadırga ile kıyı bölgelerini savunması emredilmişti. Ancak 1570 yılının temmuzunda Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen başka bir hükümde, Manya Kalesi'nin düşman tarafından ele geçirilerek yıkıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum üzerine ihmalden kaçınılarak derhal Vezir Piyale

¹⁴⁰ Şener, "16 Numaralı Mühimme Defteri", h. 70, s. 71-72.

¹⁴¹ 5 MD, h. 512, s. 334.

¹⁴² 5 MD, h. 190, s. 153.

¹⁴³ Şener, "16 Numaralı Mühimme Defteri", h. 71, s. 72.

¹⁴⁴ Çelik, "21 Numaralı Mühimme Defteri", h. 492, s. 211.

Paşa'nın beraberindeki elli kadirganın bölgeye gönderilmesi emredilmişti.¹⁴⁵ Bir başka örnekte Mora yarımadasının kuzeyinde, İnebahtı limanının karşı kıyısında bulunan Balyabadra Kalesi'ne düşman saldırısı ihtimaline karşılık iç kesimde bulunan kalelerden asker takviyesi yapılması istenmişti. Bu takviye sonucu iç kesimlerdeki kalelerde oluşacak boşluğa dikkat edilmesi gerektiği de ayrıca belirtilmişti.¹⁴⁶

Ağustos 1570 tarihinde Tırhala Beyi olduğu anlaşılan sabık Mora beyi Osman Şah Bey'in Mora muhafazası için İnebahtı'dan istenen kale muhafızlarını göndermesi halinde İnebahtı kalesinin savunmasız kalacağını bildirmesi üzerine bundan vazgeçilmişti.¹⁴⁷ Mora'nın batı kıyısında bulunan Arkadya kalesi dizdarı ve müstahfızları da kadiya giderek kalenin düşman donanması güzergahında bulunduğunu ancak bazı müstahfızların Anabolı, Kavala ve Manya gibi yerlere tayin edilmesiyle kaledeki asker sayısının azaldığını ve dolayısıyla geriye kalan otuz beş askerin kaleyi savunmaya güç yetiremeyeceklerini bildirmesi üzerine civar kalelerden Arkadya'ya takviye yapılması emredilmişti.¹⁴⁸ Yine 1570 yılının ağustos ayında düşman donanmasının Mora'nın batı kıyısında bulunan Hulumiç'e yahut o taraflarda bulunan kalelere ve bilhassa Koron Kalesi'ne saldırma ihtimali üzerinde duruluyordu. Önlem olarak Mora'nın iç kesimlerinde bulunan yerlerden sipahilerin Koron'a gönderilmesi düşünülmüştü. Ancak Koron Kalesi'nin oldukça sarp bir yerde bulunması kaleye at ile ulaşmayı engelliyordu. Bundan dolayı civarda bulunan hisar erlerinden, il-erlerinden ve sipahilerden piyadelerin kaleye gönderilmesi istenmişti. Ayrıca Rumeli'de bulunan yeniçerilerden iki yüz adet yeniçeri de bölgeye gönderilmişti. Eğer *"küffar-ı haksarın ziyade istila ve galebesi olup külli muavenet lazım olursa"* Mora beyinin Rumeli beylerbeyi ile haberleşerek yardım istemesi emredilmişti.¹⁴⁹

Aslında beklendiği gibi 1570 yılının ağustos ayı sonlarında düşman donanması altmış kadirga ile Manya burnunda görünmüştü. Mora beyinin bildirdiğine göre

¹⁴⁵ 14 MD, h. 323, s. 225.

¹⁴⁶ 6 MD II, h. 1211, s. 218.

¹⁴⁷ 14 MD, h. 257, s. 176.

¹⁴⁸ 14 MD, h. 903, s. 628.

¹⁴⁹ 14 MD, h. 356, s. 252.

düşman donanması Manya'da isyan halinde olan halk ile birlik olup Koron Kalesi üzerine gitme niyetindeydi. Sancakbeyinin daha önce de belirttiği üzere bölgedeki kalelerde asker ve mühimmat eksikliği vardı. Ayrıca bazı kalelerin tamire muhtaç olduğu da bildirilmişti. Dolayısıyla böyle bir durumda bölgeyi savunacak yeterli güce sahip değildi. Durum merkeze bildirildiğinde merkezden gelen hükümde gereken önlemin daha önce belirtildiği üzere neden alınmadığı sorgulanırken, bölgedeki kalelerden askerlerin kıyı bölgesinde bulunan kalelerden savunulması mümkün olanlara tayin edilmesi ve savunulamayacak olan kalelerin de düşmanın eline geçmemesi için yıkılması emredilmişti.¹⁵⁰ Yine Mizistre'de bulunan Votka köyünün halkı da Çuka adasından gelen iki yüz tüfekli soldat ile birlik olarak bölgede bulunan kaleyi karargâh gibi kullanmaya başlamışlardı. Sancakbeyi asileri bertaraf ederek halkın bir kısmını yine bölgeye iskân etmiş ve kaleyi de yıktırmıştı.¹⁵¹

Manya'da kontrolü ele geçiren asiler civar yerlerdeki halkın hayvanlarını yağmalayıp tarlalarını yakıyordu. Bu durum insanların bölgeden kaçmasına ve dağlık alanlara yerleşmesine sebep oluyordu. Asilerin sayısı Aralık 1570'te üç bini bulmuştu. Ayrıca Girit'te kışlayan düşman donanmasıyla sürekli irtibat halindeydiler. Mani ve Tolos limanları üzerinden düşman donanmasına zahire yardımında da bulunuyorlardı.

Daha önce belirtildiği üzere bölgenin dağlık olması sebebiyle Mora beyi atlı sipahiler ile asiler üzerine gidemiyor ve eğer bu kış beş yüz yeniçeri gönderilmezse asilerin düşman donanmasıyla bir olup bölgede yaptıkları zulmün durdurulamayacağını bildiriyor ayrıca Mizistre ve Bardonya kalelerinde de savunma için top, tüfek ve barutun bulunmadığını bildiriyordu.¹⁵² Bunun üzerine merkezden gönderilen hükümlerde Koron'da bulunan İbrahim subaşının yüz adamıyla ve Modon'da bulunan Mehmed bölükbaşının altmış adamıyla muhafaza için Mizistre kalesine gitmeleri emredilmişti.¹⁵³ Modon'da oluşabilecek güvenlik zafiyetinin önüne

¹⁵⁰ 14 MD, h. 543, s. 386.

¹⁵¹ 12 MD II, h. 1126, s. 228.

¹⁵² 14 MD, h. 1014, s. 702.

¹⁵³ 14 MD, h. 1233, s. 847; a.g.e., h. 1058, s. 736.

geçilmesi için de Modon'da olan Hasan subaşıdan yüz kırk adamıyla Modon Kalesi savunmasında kalması istenmişti.¹⁵⁴

1571 Aralık'ında Mora beyine gönderilen bir hükümde ise Manya'daki asilerin düşman tarafından kışkırtılması üzerine asilerin tekrar isyan hareketlerinde bulunduğu ve Mizistre sancakbeyinin yanında bulunan sipahilerin sayıları az olduğundan Mora sancağındaki sipahilerden bölgeye destek gönderilmesi istenmişti.¹⁵⁵ Yine aynı gün Vezir Ahmed Paşa'ya yazılan bir hükümde Mizistre sancağında sadece seksen sipahi olduğu, Megalimani'de yaşanan isyan hareketine Rankos köyü halkı da katılarak bölgede birçok yağma hareketinde bulunduğu bilgisi verilmişti. Girit adası karşısında bulunan Aylos köyüne savunma için on iki sipahi gönderilmiş, Mizistre beyi ve alaybeyi de Mizistre'de savunmada kalmışlardı. Düşman donanmasından iki kadirga ve bin kadar soldat da asilere destek vermek üzere Kalamata limanına gelmişlerdi. Mizistre beyinin yanında tüfekli asker olmayıp sipahilerin de az olması ciddi endişe yarattığından Mizistre, Bardonya, Koron ve Kalamata kalelerine acil asker gönderilmesi talep edilmesi üzerine İstanbul'dan yüz yeniçeri ve ulufeciler subaşı komutasında üç yüz asker, Vezir Ahmed Paşa'nın yanındaki askerlerden de iki yüz yeniçeri ve ulufeciler kethüdası komutasında üç yüz asker gönderilmesi emredilmişti.¹⁵⁶ Ayrıca Mizistre beyi Ali Bey'in 1572 yılı başlarında Bardonya kalesinde sadece sekiz sipahi olduğunu bildirmesi üzerine Arhos ve Karitena kalelerinden beşer müstahfızın Bardonya'ya gönderilmesi emredilmişti.¹⁵⁷ Ancak Bardonya kalesindeki asker sıkıntısı bir türlü çözülememiş, Mizistre beyi 1572 temmuzunda merkeze gönderdiği mektupta kalenin Manya ve Zikor gibi isyan halinde olan köylere yakın yerde olduğunu, içinde sadece on hisar eri bulunduğunu, bu askerlerin de kaleyi savunmak için yeterli olmadığını ve yüz askere, altı kantar kurşuna, on beş kantar baruta ve yüz kısa tüfeğe ihtiyaçları olduğunu bildirmişti. Merkezden gelen cevapta kurşunun Sidrekapısı madeninden gönderileceği

¹⁵⁴ 14 MD, h. 1057, s. 736.

¹⁵⁵ Zülfiye Kaygusuz, "10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi", Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2006, 123 numaralı hüküm, s. 114.

¹⁵⁶ Kaygusuz, a.g.e., h. 182, s. 143-144.

¹⁵⁷ Kâzım Kürşat Yücel, "18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)", İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1996, 224 numaralı hüküm, s. 112-113.

bildirilmiş,¹⁵⁸ yüz kısa tüfeğin temini İnebahtı beyine,¹⁵⁹ altı kantar kurşunun temini ise Selanik beyine emredilmişti.¹⁶⁰

İnebahtı yenilgisinden sonra düşman donanmasının bölgede saldırı faaliyetlerine karşılık bilhassa Mora kıyılarında savunma hattı oluşturulmaya çalışılmıştır. Adriyatik denizinin çıkışında bulunan Mora yarımadası ilk hedef olabilecek yerlerden biriydi. İnebahtı savaşının da bu bölgede yaşanmış olması ayrı bir endişe oluşturmaktaydı. Muhtemel bir düşman saldırısına karşı “*Mora'da mahuf ve hıfzı cümleden mukaddem lâzım olan kal'alar*”ın tespit edilerek merkeze bildirilmesi istenmişti. Mora beyinin soruşturmasına göre düşmanın Mora’da ilk saldırılabileceği yerler aynı zamanda sancağın merkezi de olan Balyabadra ve daha güneyde bulunan ancak yine kıyıya yakın bir yerleşim yeri olan Hulumiç’ti. İstanbul’dan gönderilen hükümlerde Mora beyine Balyabadra’da, Tırhala beyine de Hulumiç’te sipahileri ile savunmada kalmaları emredilmişti.¹⁶¹

Anadolu kalesinde azeb kethüdası, azebler, reisler ve ahaliden bazı kimseler bir araya gelerek kaledeki askerlerin bir kısmının donanmaya katıldığını ve yüz neferinin de Manya Kalesi’ne gönderildiğini bildirmiş ve kale içinde yaşayanların çoğunun gayrimüslimlerden oluştuğunu belirterek, kalenin muhafazası konusundaki endişelerini kadıya bildirmişlerdi. Kadının da durumu İstanbul’a bildirmesi üzerine merkezden gelen emirde, Anadolu kalesinden Manya’ya gönderilip görev yerlerini terk eden askerlerin yakalanarak küreğe konulmasından sonra yerlerine asker gönderileceği bildirilmişti.¹⁶²

Yine Anadolu dizdarının ve azeb ağasının kalenin Girit adası karşısında olması nedeniyle düşman gemilerinin güzergahında bulunduğu ve kale kapısını açmadan önce etrafı kolaçan etmek için elli atlı askere ihtiyaçları olduğunu bildirmesi üzerine talep edilen askerler bölgenin savunması için görevlendirilmişti.¹⁶³ Navarin kalesi dizdarı

¹⁵⁸ Bostancı, “19 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 451, s. 322-323.

¹⁵⁹ a.g.e., h. 452, s. 323.

¹⁶⁰ a.g.e., h. 432, s. 311.

¹⁶¹ a.g.e., h. 544, s. 388.

¹⁶² 12 MD I, h. 129, s. 133.

¹⁶³ Yücel, “18 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 95, s. 49-50.

Mustafa'nın kalelerinde sadece on topçu olduğunu ve ayrıca savunulması gereken bir de limanları bulunduğunu bildirerek on topçu ile yirmi adet beşli talep etmesi üzerine Mora beyinin kaledeki durumu teftiş ederek gerekli görüldüğü takdirde topçu ve asker ihtiyacının karşılanması emredilmişti.¹⁶⁴

Manya'da yeni inşa edilen kaleye Arhos kalesinden on nefer asker gönderilmişti. Bundan önce Arhos'ta toplamda yirmi iki nefer asker vardı. On tanesinin Manya'ya gönderilmesiyle Arhos kalesindeki asker sayısı on ikiye düşmüştü. Arhos Kalesi dizdarı durumu merkeze bildirerek kalenin savunulabilmesi için Manya'ya gönderilen askerlerin yerine on asker talep etmişti.¹⁶⁵ Karitena kalesinde bulunan yirmi askerden on tanesi de Manya kalesini savunmak üzere atanmışlardı. Karitena kadısı bu atama sonucu imam ve müezzin dışında kalede sadece sekiz müstahfız kaldığını ve Karitena'nın da bölgedeki isyan hareketinden etkilenmesi endişesinde olduğunu bildirerek Manya'ya atanan askerlerin yerine yeni müstahfızların gönderilmesini talep etmişti. İstanbul'dan gelen hükümde Manya'ya atanan askerlerden düşman geldiğinde kaçanların küreğe konulması ve gediklerinin yeni atanacak olan kişilere verilmesi emredilmişti.¹⁶⁶

Yine muhtemelen Adriyatik kıyılarında korsanlık faaliyetlerinde bulunan kadirgalardan birkaç korsan kadirgası Mora'nın batı kıyılarında bulunan Arkadya yakınlarındaki Kokar limanına gelerek Bostancıbaşı Davud'un gemisiyle savaşmış ve eşyalarının bir kısmını yağmaladıktan sonra gemiyi batırıp kaçmıştı. Civarda bulunan Amiloğlu isimli şahıs da kayığıyla bölgeye giderek batan gemiden birkaç testi yağ ile üç adet topu almış ve Modon dizdarına emanet etmişti. İstanbul'dan gönderilen emirde ise topların batan gemiye ait olduğu tespit edildiği takdirde bostancıbaşının adamına

¹⁶⁴ Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", h. 246, s. 185.

¹⁶⁵ **12 MD I**, h. 91, s. 115-116, hükme göre: "*Mora beğine hüküm ki: südde-i sa'âdetüm'e mektûb gönderüp; "Kal'a-i Arhos dizdârı ve neferleri; "Bundan evvel kal'a-i mezbûrede yigirmi iki nefer hisâr-eri olup emr-i şerîfümle binâ olunan Manya Kal'ası'na on neferi ihrâç olunmağın on iki neferi mevcûd kalup muhâfaza husûsında muzâyakaları vardır."* diyüp; "*sâbıkâ Kal'a-i Manya'ya ihrâç olunan on nefer hisâr-eri yirlerine âdem ta'yîn olunup girü yigirmi iki nefere yitişdürilmesin*" *recâ eylediler.*" *diyü arz eyledüğün ecilden sâbıkâ Kal'a-i Arhos'dan Manya Kal'ası'na ihrâç olunan on nefer hisâr-erlerinin bu zamâna gelince timârları mahsûli mirî için zabtîdürilüp dahi yirlerine ol mikdâr nefer yazılmak emridüp buyurdum ki ...*"

¹⁶⁶ **12 MD I**, h. 270, s. 211-212.

verilmesi istenmişti.¹⁶⁷ Diğer bir örnek olarak isyan halinde olan Megalimani nahiyesi halkının Malta ve İspanya gemilerine zahire ihtiyacı konusunda yardımda bulundukları öğrenilmişti.

Manya'dan sonra Megalimani'de de isyan çıkmış olması bu isyanların beraber yürütüldüğünü düşündürmektedir. Malta ve İspanya donanmalarına yardımda bulunan asiler ayrıca Modon, Koron ve Kalamata limanları için düşman donanmasına kılavuzluk ediyordu. Bundan dolayı bölgede ticaret yapan tüccar ve rençber gemilerinin yağmalanmasına sebep olmuşlardı. Megalimani'nin bulunduğu yer dağlık ve sarp bir coğrafi yapıya sahip olduğu için atlı asker ile asilerin üzerine gidilemediği bildirilmiş, bunun üzerine asileri sindirmek için bölgeye tüfekli piyade olan hisar erlerinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁸ Bundan da sonuç alınamayınca Modon kadısı ve aynı zamanda Mora müfettişi olan Mevlana Mehmed bölge halkının “*feth-i hâkânîden berü âdet-i âğnâm ve haraçların vormeyüp*” o zamandan beri isyan üzere olduklarını bildirerek bölgeye bir kale yapılmasını ve civar kalelerden askerlerin bu kalede görevlendirilmesini önermiştir. Merkezden gelen cevapta ise donanmanın yakında sefere çıkacağı ve Mora beyinin sipahileriyle hazır olup kapudan paşa ile birlikte asilerin üzerine gitmesi emredilmişti.¹⁶⁹

Venedik ile savaş sonrası Mora'da Modon ve Navarin gibi kıyı bölgelerinde bulunan yerleşim yerlerine yeni kaleler yapılması emredilmişti. 1573 martında Modon'da yeni inşa edilen kaleye gönderilmek üzere hazırlanan barut, donanma-i hümayundan Recep ve Ahmed Reislerin kadırgalarına yüklenmişti. Ancak donanmanın hava muhalefeti nedeniyle Eğriboz'da konaklaması üzerine Eğriboz kalesi cebehanesine indirilen barutun bu kalenin de ihtiyacı olduğundan bir kısmının burada bırakılarak geri kalanının Modon'a ulaştırılmasına karar verilmişti.¹⁷⁰ Kaledeki inşaat ve toprak için ihtiyaç duyulan kerestenin ise bölgedeki meşe kerestesinden temin

¹⁶⁷ 6 MD II, h. 1149, s. 177-178.

¹⁶⁸ 7 MD I, h. 459, s. 237-238.

¹⁶⁹ 7 MD II, h. 1301, s. 64-65.

¹⁷⁰ Çelik, “21 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 355, s. 148-149.

edilmesi emredilmişti.¹⁷¹ Kalenin zahire ihtiyacı için ise Golos iskelesinden zahire satışının kolaylaştırılması için Talanda kadısına ferman gönderilmiştir.¹⁷²

Navarin'deki kale dizdarının talebi üzerine burada yeni bir kalenin inşa edilmesine karar verilmişti. Kalenin inşası için hassa mimarlarından Kara Şaban isimli mimar tayin edilmişti.¹⁷³ Mimar donanma ile bölgeye ulaştığında kalenin yerinin ve ihtiyaçlarının belirlenerek planının bir suretinin de merkeze gönderilmesi isteniyordu.¹⁷⁴ Kalenin marangoz ve kalfa ihtiyacı Eğriboz sancağından karşılanmıştı.¹⁷⁵ 1573 Ağustosunda bölgeye gittiğinde donanma bütçesinden 200 bin akçe kale inşası için Navarin'e teslim edilmişti.¹⁷⁶ İşkodra beyinin de gemileriyle donanmaya katılması istendiğinde gemilerinin donanmaya katılmak için eski olduğunu bildirmesi üzerine Navarin'deki kale yapımına yardımcı olması emredilmişti.¹⁷⁷ Eylül ayına gelindiğinde Mora beyine gönderilen hükümde kale yapımı için kış gelmeden işlerin bitirilmesi, kale için gönderilen paranın gerekli malzemeye harcanması, ayrıca ihtiyaç halinde nazır'ül-emvalden¹⁷⁸ harcamalar için para talep etmesi ve cerehorları ücreti mukabilinde kale inşası için görevlendirmesi emredilmişti.¹⁷⁹ Mora beyinin mukataat nazırından talep ettiği akçeyi alamadığını ve nazırın paranın başka yerlerde kullanılmak üzere tutulduğu cevabını verdiğini merkeze bildirmesi üzerine nazıra gönderilen hükümde *"kala-i mezbure binası masrafından mühim ne makule masraftedariği sana emr olunmuştur"* ifadeleriyle kalenin inşasının ne denli önemsendiği belirtilmiştir.¹⁸⁰ Tırhala ve Yenişehir nazırlarına da hüküm gönderilmiş, Navarin'de inşa edilecek kale için akçe göndermeleri emredilmişti. Mora,

¹⁷¹ a.g.e., h. 413, s. 171.

¹⁷² Teslime Yüksel, "22 Numaralı Mühimme Defterinin (H. 981-M. 1573) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 108-214)", Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 2014, 373 numaralı hüküm, s. 119.

¹⁷³ İdris Bostan, "Navarin", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 442. Yeni inşa edilen bu kalenin bölgede bulunan eski kaleden ayırt edilebilmesi için Anavarin-i Cedid olarak anıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁷⁴ Şahin, "22 Numaralı Mühimme Defteri", h. 130, s. 121.

¹⁷⁵ Yüksel, "22 Numaralı Mühimme Defteri", h. 258, s. 56.

¹⁷⁶ Altı, "22 Numaralı Mühimme Defteri", h. 416, s. 30.

¹⁷⁷ a.g.e., h. 621, s. 125.

¹⁷⁸ Bilgi için bkz.: Bilgin Aydın, Rıfat Günelan, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Defterdarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", **Osmanlı Araştırmaları**, No: 30, 2007, s. 59.

¹⁷⁹ Altı, "22 Numaralı Mühimme Defteri", h. 643, s. 137-138.

¹⁸⁰ **23 MD**, h. 273, s. 134.

Tırhala ve İnebahtı sancakbeylerine de kale inşasında istihdam etmek üzere sancaklarında bulunan tüm kadılardan cerehor talep etmeleri için hüküm gitmişti.¹⁸¹ Eğriboz beyine ve kadılarına da kalede çalışan ustaların ve cerehorların zahire ihtiyacını karşılamak üzere Navarin’e üç gemi buğday, iki gemi arpa göndermesi emredilmişti.¹⁸² Ancak Mora beyinin cerehorlara henüz bir ücret ödenmediğini ve kale yapımında görev alan bölgedeki gönüllülerin de yetersiz olduğunu bildirmesi üzerine Selanik’ten yörükler ilkbaharda kale inşasına yardım etmek üzere görevlendirilmişlerdi.¹⁸³ Kale inşasının tamamlanması ve eksiklerinin giderilmesi için bölge halkı o yıl için acemi oğlanı göndermekten de muaf tutulmuştu.¹⁸⁴ Ayrıca kapudan paşa bölgeye geldiğinde donanmada kapudanın adamlarından olan mimar Şaban ile birlikte çalışmak üzere istihdam etmesi emredilmişti.¹⁸⁵ Aynı zamanda bölgenin muhafazasına azami derecede dikkat edilmiş ve Kapudan Kılıç Ali Paşa’ya gönderilen hükümde “... ruz-ı kasım gelmek karib” olduğundan “... müretteb ve mükemmel gemilerden yüz yigirmi mikdarı kadirga ile Anavarin limanında bina olunan kal’a muhâfazasında ve binası mu’âvenetinde kalmak münâsib görülüb” düşman tarafından gelebilecek olan bir donanmaya müdahale edilebilmesi için Navarin limanında kışlaması emredilmişti.¹⁸⁶ Mimarı kalede istihdam etmesi için ayrıca kapudana da bir hüküm gönderilmiştir.¹⁸⁷

Navarin’de yeni inşa edilen kalenin inşası bitip dizdarı atandıktan sonra dizdar olan Mustafa, kalenin demir, kurşun ve çelik ihtiyacı için İstanbul’a geldiğinde bölgede bulunan eski kalede demirden kırık toplar, kurşun ve çelik olduğunu bildirerek bunların yeni yapılan kaleye naklini talep etmiştir. Bu talep üzerine merkezden verilen fermanda eski kalede bulunan malzemelerin Mora beyi ve Navarin kadısının da

¹⁸¹ Kılıç, “23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri”, h. 96 ve 97, s. 93 ve 94; Hatice Çağlıkeçecigil, “24 Numaralı Mühimme Defteri’nin (H. 981-982 / M. 1573-1574 1-80 s.) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 2014, 79 ve 149 numaralı hükümler, s. 104-105 ve 142-143.

¹⁸² Kılıç, “23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri”, h. 98, s. 94; Çağlıkeçecigil, “24 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 152 ve 153, s. 144-145.

¹⁸³ 23 MD, h. 297, s. 146.

¹⁸⁴ Bülbül, “24 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 237, s. 76.

¹⁸⁵ Altı, “22 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 641, s. 137.

¹⁸⁶ Kılıç, “23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri”, h. 24 ve 25, s. 57-58-59.

¹⁸⁷ Altı, “22 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 643, s. 137-138.

marifetiyle yeni yapılan kaleye nakledilerek gönderilen eşyaların listesinin bir suretinin de merkeze gönderilmesi istenmişti.¹⁸⁸ Yeni inşa edilen kalenin malzemeye ihtiyacı olduğu gibi askere de ihtiyacı vardı. Dizdar Mustafa'nın talebi üzerine Navarin'deki eski kaleden Manya kalesine gönderilmesi düşünülen azeb, müstahfız ve topçulardan oluşan otuz üç kişilik askerî grubun Navarin'de yeni inşa edilen kaleye gönderilmesine karar verilmişti.¹⁸⁹ 1574 sonlarında kalede bulunan hisar eri sayısı yüze ulaşmış ancak bir bu kadar daha hisar eri ve ayrıca topçu ihtiyacı olduğu Mora beyi tarafından bildirilmesi üzerine Tophane-i Âmire'den 60 topçu gönderildiği, hisar eri ihtiyacının da sancakbeyi tarafından karşılanması emredilmişti.¹⁹⁰ Ayrıca Mora beyine gönderilen bir hükümde bölgeden İstanbul'a zahire gönderilmesi emredilmişti ancak sancakbeyinin bölgede kıtlık olduğu ve Navarin'de yeni inşa edilen kalede bulunan nüfus için zahireye ihtiyaçları olduğunu, eğer İstanbul'a zahire gönderecek olursa buradaki insanların dağılma ihtimali olduğunu bildirmesi üzerine o yıl Mora'dan zahire talebi geri çekilmişti.¹⁹¹

Manya isyanı nedeniyle bölgede asayişin sağlanabilmesi için de bir kale yapılması kararı alınmıştı. Ancak kalenin nereye yapılacağı da önemliydi. Kıyıya yakın yerde olmasındansa daha iç kısımda yapılması tavsiye edilmişti. Mizistre beyine gönderilen hükümde yeni inşa edilecek kalenin yerinin belirlenmesi için Mora beyi Mehmed Bey ile ve Vezir Piyale Paşa bölgeye geldiğinde paşa ile istişare edilerek karar verilmesi emredilmişti.¹⁹² 1574 baharında Manya müstahfızlarından birkaçı Avlonya sancakbeyine giderek Manya'da yeni inşa edilen kalenin Arnavut asilere yakınlığından dolayı askere ihtiyacı olduğunu, durumu merkeze bildirmesini talep etmişlerdi. Avlonya beyinin durumu merkeze gönderdiği bir mektupla bildirmesi üzerine Belgrad kalesinden Manya kalesine otuz asker gönderilmesine karar verilmişti.¹⁹³ Ayrıca Vezir Sinan Paşa'ya gönderilen bir hükümde de yanındaki

¹⁸⁸ 24 MD, h. 438, s. 163.

¹⁸⁹ 24 MD, h. 517, s. 194.

¹⁹⁰ 26 MD, h. 943, s. 327.

¹⁹¹ BOA, 27 Numaralı Mühimme Defteri, 354 numaralı hüküm, s. 152.

¹⁹² Altı, "22 Numaralı Mühimme Defteri", h. 569, s. 101.

¹⁹³ 24 MD, h. 626, s. 236.

askerlerden bir miktar Manya kalesine göndermesi istenmişti.¹⁹⁴ Manya'daki yeni kale için Balyabadra kalesinden de yirmi dört azebin Manya kalesine gönderilmesine karar verilmişti. Ancak Mora beyinin “*Balyabadra küffara karib ve serhad ve mahall-i muhatara olmağın*” Balyabadra kalesinin savunmasız kalabileceğini bildirmesi üzerine yirmi dört azebten dokuzunun Manya'ya gönderilmesine karar verilmişti.¹⁹⁵

Boğazhisar'da yeni inşa edilen kalenin de top ve barut ihtiyacının olduğu Mora beyi tarafından bildirilmesi üzerine donanma bölgeye geleceği zaman donanma beraberinde gönderileceği iletilmişti.¹⁹⁶

Ayrıca Mora'daki bazı liman şehirlerinde inşa edilen kalelerin özellikle deniz taraflarında koruma ve gözetleme için inşa edilen bir burç bulunurdu. Bu burç denizin içine bir kaya parçasının üzerine inşa ediliyordu.¹⁹⁷ Bugün hâlâ Anabolu'da (Nafplion) limanın önünde bulunan burç bunun örneklerindendir.

1.2.2. Kalelerdeki Askerî Personel

Dizdar kale muhafızlarının komutanı konumundaki askerî görevliydi. Kalede görev yapan askerî personelin tümünün amiri konumundaydı. Diz kelimesi Farsça “kale” anlamına gelmekte olup¹⁹⁸ Türkçe'de sadece dizdar kale muhafızı anlamında kullanım yeri bulabilmiştir.¹⁹⁹ Sınırdaki bulunan kalelerde düşman saldırısını önlemek ve çıkabilecek isyanlara müdahale etmek dizdarın göreviydi.²⁰⁰ Dizdar ayrıca hisar erlerinin atama işleriyle de ilgilenirdi.²⁰¹ Kalede yapılacak bir teftiş işlemi varsa bundan da dizdar sorumluydu. Örneğin Mora yarımadasının en güneyinde bulunan Modon ve Koron'a kadar olan kıyı bölgelerindeki kalelerde topların ve topçuların teftişi için merkezden bir topçu bölükbaşı atanmıştı ve dizdarlardan, gelen görevliye

¹⁹⁴ 24 MD, h. 666, s. 251.

¹⁹⁵ 26 MD, h. 25, s. 7.

¹⁹⁶ 24 MD, h. 743, s. 277.

¹⁹⁷ Eyice, “Kale”, s. 241.

¹⁹⁸ Mehmet Kanar, Büyük Türkçe-Farsça Sözlük, Şirin Yayıncılık, Tahran, s. 110.

¹⁹⁹ Eyice, “Kale”, s. 234.

²⁰⁰ Gürbüz, “Osmanlı Klasik Döneminin Kale ve Mustahfizân Defterleri”, s. 381; ayrıca bkz. Yusuf Oğuzoğlu, “Dizdar”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 9, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 481.

²⁰¹ Oğuzoğlu, “Dizdar”, a.y.

teftiş için yardımcı olmaları istenmişti.²⁰² Modon kalesi dizdarı Ahmed kaledeki topçuların, düşman gemileri kale önünde görüldüğünde etrafı haberdar etmek üzere top atılması gerektiği zaman ve düşman gemileri bir Trablus kalyetesini basıp kaçtığına topların başında bulunmadıklarını görmüş ve sebebini sorduğunda topçuların, dizdarın değil topçubaşının emrinde olduklarını söylemeleri üzerine durumu merkeze bildirmişti. İstanbul'dan gelen hükümde “*topçubaşıya ve topçulara ve sair hisar erlerine muhkem tenbih ve tekid eyleyesin ki dizdara muhalefet eylemeyüp cümlesi dizdar zabtında olup*” dizdarın emirlerine karşı gelenlerin gediklerinin başkalarına verilmesi ve ayrıca bu kişilerin küreğe konulmak üzere Anabolu kaptanına gönderilmesi emredilmişti. Ayrıca kaleye imtihansız topçu alınmaması da hatırlatılmıştı.²⁰³ Kalenin tamirat-tadilat gibi bir şeye ihtiyacı varsa bununla da dizdarın ilgilenmesi beklenirdi. Örneğin Benefşe kalesi surlarına bitişik inşa edilen evlerin sura zarar vermesi üzerine bu evlerin yıkılması ve kalenin diğer ihtiyaçlarının da dizdar tarafından belirlenerek giderilmesi istenmişti.²⁰⁴

Kaleye yeni bir dizdar atanması halinde yeni dizdarın göreve başlaması için devir teslim töreni sancakbeyi ve kadı huzurunda yapılırdı. Anabolu kalesine yeni atanan Hasan'ın göreve başlaması için bu iki yetkilinin de orada olması emrediliyordu.²⁰⁵

Kalelerde mahkumların hapsedilmesi için bir de zindan bulunurdu. Dizdar aynı zamanda bu zindandan da sorumluydu.²⁰⁶ Örneğin Mukataat Emmini Mehmed'in Vostice'de yakaladığı “harâmî gemici levendler” Balyabadra Kalesi zindanına gönderilmişti.²⁰⁷

²⁰² 7 MD II, h. 1609, s. 219-220.

²⁰³ 14 MD, h. 1438, s. 970.

²⁰⁴ Yücel, “18 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 194, s. 99; Çakır, “10 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 316, s. 66-67.

²⁰⁵ Çağlıkeçecigil, “24 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 39, s. 86-87.

²⁰⁶ Gürbüz, “Osmanlı Klasik Döneminin Kale ve Mustahfızân Defterleri”, s. 381; ayrıca bkz. Eftal Şükrü Batmaz, “Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C. 7, No: 7, 1996.

²⁰⁷ 7 MD I, h. 1107, s. 551.

Yalnızca atlı sipahiler değil başta dizdar olmak üzere kethüda, azeb ve topçu gibi kalenin muhafazasında görev alan askerî gruplar da timar tasarruf ederdi.²⁰⁸ Örneğin Benefşe Kalesi kethüdası Mehmed her ne kadar Anabolu kadısının mührünü taklit ederek kethüdalığı elde etmiş olsa da bin altı yüz akçelik timara sahipti.²⁰⁹

Görev ihmali, eksik teçhizat, sefere gitmeme, reayaya zulüm ve itaatsizlik gibi durumlarda timarın tasarruf sahibinin elinden alınabileceğine daha önce yukarıda değinilmişti. Bu duruma bir örnek olarak Karitena kalesi kethüdası olan Derviş'in ve Naib Mahmud'un bölgede kendi sorumluluğu haricindeki işlere müdahale ederek halka zulmü olduğu merkeze bildirilmiş, Mora sancakbeyine gönderilen hükümde başkalarının işlerine karışmamaları, yaptıkları zulme devam ederlerse gediklerinin başkalarına tevcih olunacağı hatırlatılmıştı.²¹⁰ Yine Anabolu kalesi kethüdası Kurd, kaledeki azeblerden zorla buğday ve arpa gibi şeyler alıyor eğer vermezlerse gediklerini başkasına tevcih etmekle tehdit ediyordu. Azeblerin durumu merkeze bildirmesiyle Mora sancakbeyinden ve Mizistre kadısından durumu teftiş ederek kethüdanın zulmünün engellenmesi istenmişti.²¹¹ Benefşe Kalesi dizdarı Mehmed'in bir gemiyle düşmana tereke ve top verdiği iddia edilmiş, kendisinin kale haricinde ticaretle meşgul olup kalenin işleriyle ilgilenmediği ve kale halkının dizdar zulmünden dolayı dağılacağı bildirilerek teftiş edilmesi talep edilmiştir.²¹² Karitena Kalesi muhafızlarından Mustafa'nın da kaledeki görevinde ihmali ve halka karşı bazı zulmü olduğu bildirildiğinden, durumun teftiş edilerek iddiaların doğru olması halinde kendisinin hapse atılıp timarının başkasına verilmesi emredilmişti.²¹³ Modon azebleri ağasına gönderilen bir hükümde Modon azeblerinin görevlerini yerine getirmediğinin duyulması üzerine görev ihmali bulunanların gediklerinin ellerinden alınacağının hatırlatılması istenmişti.²¹⁴ İnebahtı kalesinden Mora'da bulunan Bergos-ı Cedid kalesine tayin edilen kırk askerin iki üç defa talep edilmiş olmasına rağmen yine de

²⁰⁸ Beldiceanu, **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar**, s. 45 ve 85; Gürbüz, "Osmanlı Klasik Döneminin Kale ve Mustahfızân Defterleri", s. 382.

²⁰⁹ **7 MD I**, h. 969, s. 485-486.

²¹⁰ **6 MD II**, h. 903, s. 54.

²¹¹ **7 MD III**, h. 2634, s. 337.

²¹² **7 MD I**, h. 970, s. 486.

²¹³ **14 MD**, h. 652, s. 462.

²¹⁴ Çakır, "10 Numaralı Mühimme Defteri", h. 509, s. 161.

gelmemeleri üzerine İnebahtı beyinden askerlerin isimleri talep edilmiş gelmedikleri takdirde gediklerinin başkasına tevcih edileceği yazılmıştı.²¹⁵

Kale muhafızları görevlerini yerine getirmedikleri takdirde kürek cezasına da çarptırılabilirdi. Örneğin düşman donanması bölgeye geldiğinde Manya Kalesi'ndeki muhafızlar kaleyi bırakıp kaçmıştı. Merkezden gelen hükümde kaçanların yakalanarak diğerlerine de ibret olması için Donanma-i Hümayun bölgeye geldiğinde gemilerde kürek cezasına çarptırılmaları emredilmişti.²¹⁶ Muhtemelen aynı kişiler olmakla beraber Manya'da yeni yapılan kalede görev yapan askerlerden düşman donanması bölgeye geldiğinde kaçanların gediklerinin başkalarına verilmesi ve kaçakların yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri istenmişti.²¹⁷ Navarin kalesinde de düşman donanmasının görülmesi üzerine azeb ağası olan Hasan ve topçular kethüdası Hürrem görev yerlerini terk etmişlerdi. Durumun merkeze bildirilmesi üzerine bu kişilerin yakalanarak kürek cezasına çarptırılmak üzere İstanbul'a gönderilmeleri istenmişti.²¹⁸ Yine Navarin kalesi muhafızlarından Mehmed ve Hızır'ın ise kaleden kaçtıkları belirtilmiş diğerlerine ibret olması adına küreğe konulmaları için Anabolu Kaptanı Perviz'e gönderilmeleri emredilmişti.²¹⁹

Azebler Osmanlı askeri teşkilatının kara ordusunda kale savunmasında bulunan hafif piyade birlikleriydi.²²⁰ Ayrıca merkezde Tersane-i Âmire'de görev yapan azebler de vardı. Her ne kadar kalelerdeki azeb ağalığına Tersâne-i Âmire'de bulunan bu azeblerden atama yapıldığı oluyorsa da bunlar tersane halkı olarak bilinirdi ve

²¹⁵ Kılıç, "23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri", h. 99, s. 95.

²¹⁶ 14 MD, h. 171, s. 121-122.

²¹⁷ 14 MD, h. 392, s. 275.

²¹⁸ 14 MD, h. 1087, s. 753.

²¹⁹ 12 MD I, h. 154, s. 146, olay hükümde ayrıntısıyla şu şekilde anlatılmıştır: "*Mora beğine hüküm ki: Hâlâ Anavarin Kal'ası müstahfizlarından Paşa-zâde dimekle ma'rûf Mehmed nâm kimesne kal'a-i mezbûrenün cânib-i garbisinde olan küçük kapu üstinde kal'aya muttasıl kal'a divârına Hamrveli-oğlu(?) Hızır nâm kimesne ile gice içinde yatsudan sonra kazık kakup bir alaca urganı kazığa bağlayup mezbûr Mehmed urgan sarkıtup hisârdan taşra çıkup yoldaşı mezbûr Hızır dahi sarkmak sadedinde iken kal'a pâsbânları tuyup müslimânlara haber virüp ma'rîfet-i şer'le mahall-i merkûmun üzerine varılup fi'l-vâki' divâra muttasıl kakılmış kazığla bir alaca urgan bulup mezbûrlar idüğü sâbit ü müseccel olup sûret-i sicil Südde-i Sa'âdetüm'e arz olunmağın mezbûrların ele getirilüp küreğe konulmasın emridüp buyurdum ki ...*"

²²⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s. 574.

kalelerde görev yapan müstahfızlardan ayrı idiler.²²¹ Örneğin Anabolu kalesi azeb ağası olan Perviz Tersâne-i Âmire’de hassa reisi iken Anabolu’ya azeb ağası olarak atanmıştı.²²²

Azeb ağaları bulundukları bölgede asayiş sağlamakta da sorumluydu. 1565 yılında Malta seferinden dönerken Balyabadra’ya uğrayan Vezir Mustafa Paşa, eşkıya levend gemilerinin zulmünün önlenmesi için İnebahtı kalesi azeb ağası olan Halil’e 16 oturaklı bir kadırğa bırakmıştı.²²³

Modon azebleri ağası Mustafa’nın Modon azebleri kethüdası Pervane’nin göreve gelmediğini ve azeblerin veremden vefat etmeleri üzerine timarlarının ehil olmayan kişilere verildiğini bildirmesiyle, kethüdanın durumu yazıldığı gibiye timarının başkasına tevcih edilmesi ve kendisinin de hapsedilmesi emredilmiştir.²²⁴

Hisar erlerinin ya da azeblerin asıl görevi sancaklardaki kalelerde askerî personel olarak görev yapmak olsa da kimi zaman merkezden bir konuyu teftiş için yahut bölgede tahrir işlerini yapmak için gönderilen görevlilerin kolluk kuvveti ihtiyacını karşılamak için de görevlendirilebilirlerdi.²²⁵

Görev ihmali, eksik teçhizat, sefere gitmeme, reayaya zulüm ve itaatsizlik gibi durumlarda ise timar, sahibinin elinden alınırdı.²²⁶ Anabolu azeblerinden donanmaya görev için atanan azebler vazifeleri gereği peksimet aldıkları ancak sonrasında donanma hizmetine katılmayıp kaçtıkları için gediklerinin başkalarına tevcih edilmesi emredilmişti.²²⁷

²²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 406.

²²² 5 MD, h. 664, s. 407.

²²³ 5 MD, h. 709, s. 430.

²²⁴ 14 MD, h. 651, s. 461.

²²⁵ BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, 151 numaralı hüküm, s. 64.

²²⁶ Beldiceanu, **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar**, s. 66-67.

²²⁷ Çelik, “21 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 98, s. 44, hükümde geçen ifade şöyledir: “...Kal'a-i Anabolu azablarından Memi Reis ve ... ve Mustafa bin Hasan ve Derviş bin Hasan ve Mehmed bin Hasan ve Mehmed bin Mısırlı ve Mahmud bin Turmuş Erdü'yle ve Hüseyin bin Kara Sinan ve Ramazan bin Belyan hisar eri ve Cağfer Semerci ve Nasuh Pehlivan ve İbrahim bin Süleyman ve Hasan bin Yusuf ve Hasan bin Mahmud Duka ... ve Mehmed bin Turmuş ve Mustafa bin Akovalı Hüseyin bin Ahmed ve Osman Re'is ve hizmetkârı Osman ve diğer hizmetkârı Mustafa ve Hasan Re'is ve Rıdvan bin Abdullah ve Hüseyin bin Memi Re'is ve Vardıyan Arab ve Mehmed bin Hasan ve Murad bin Abdullah ve Hasan

Civar bölgede olan kalelerin askere ihtiyaçları mevzubahis olduğunda da hisar erleri akla gelen ilk askerî sınıftı. Göreve gönderildiklerinde ihmal söz konusu olursa veya görev yerlerini terk ederlerse gedikleri ellerinden alınabilirdi.²²⁸ Hatta diğerlerine ibret olması için kürek cezasına çarptırıldıkları da oluyordu. Manya kalesine düşman saldırdığında görev yerini terk eden hisar erlerinin²²⁹ ve gece yatsı namazından sonra kale duvarından sarkıttıkları ip ile kaçmayı başaran Navarin kalesi muhafızlarından iki kişinin yakalanarak donanmada kürek cezasına çarptırılmalarına karar verilmişti.²³⁰

Cerehorlar ise Osmanlı askerî sisteminde genelde geri hizmetlerde kullanılan görevlilerdi. Kale tamiri, köprü yapımı ve yol inşaatı gibi işlerde de cerehorlar görev alırdı.²³¹ Balyabadra yakınlarında Bergos-ı Cedid kalesinde yeni inşa edilen kulenin yapımında çalıştırılmak üzere Mora kadılarından civarda bulunan cerehorların bahsedilen kaleye gönderilmesi istenmişti.²³² Navarin’de yeni inşa edilen kale için de cerehorlar görevlendirilmişti.²³³

Mizistre beyi Koron kalesinde hisar erlerini ve cebahaneyi teftişe gelmişti. Teftişten sonra Koron kalesi kadısı Mevlana Abdülvehhab, sancakbeyinin kethüdasını davet etmiş ve adamları vasıtasıyla kethüdayı hırpalayarak sancakbeyinin neden teftişe geldiğini öğrenmeye çalışmıştı.²³⁴

1.2.3. Topçular

Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulan ve geliştirilen topçu ocağı XVI. yüzyıla kadar gelişimini sürdürmüş ve bu yüzyılda yaşanan savaşlar esnasında ise ordu için temel kuvvetlerden birini oluşturan kurum olmuştu. XVI. yüzyılda Akdeniz’de

Lill Murad ve Ali bin Kasun ve Yaliya'ya tabi' Aral Melucu nâm kimesneler bedel alup bir def'a donanma-i hümayûn ile bile gidüp ve mîrî peksimedden dahi her zemân peksimed alurlar iken girü edâ-i hizmet itmeyüp donanma-i hümayûnı bırağup kaçup gidüp hizmetleri mu'attal olduğun i'lâm eylediği ecilden ...”.

²²⁸ Kılıç, “23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri”, h. 99, s. 95; **14 MD**, h. 652, s. 462.

²²⁹ **14 MD**, h. 171, s. 121-122.

²³⁰ **12 MD I**, h. 154, s. 146.

²³¹ Abdülkadir Özcan, “Cerehor”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 393.

²³² **12 MD I**, h. 68, s. 102; **14 MD**, h. 1695, s. 1151.

²³³ Altı, “22 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 643, s. 137-138.

²³⁴ Yücel, “18 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 144, s. 74.

yaşanan deniz savaşlarında gemilerdeki topların önemi bir hayli hissedilmişti. Aynı zamanda kıyı şeridinde bulunan kalelerin savunması için top dökümü ve topçu yetiştirilmesi de kaçınılmaz bir ihtiyaçtı.²³⁵ Bu bağlamda Mora kıyılarında bulunan kalelerde de işinde ehil olan topçulara ihtiyaç vardı.

Topçuluğa ehil olmayan kimselerin bu göreve atandığı durumlar da olabiliyordu. Koron kalesinde dizdarın topçu gediğini bu gibi kimselere vermiş olması sorun oluşturduğundan topçuların mutlaka sınava tabi tutularak ehil kişiler arasından atanması gerektiği hatırlatılmıştı.²³⁶ Navarin kalesinde yaşanan diğer bir olayda ise Topçubaşı İlyas, topların barut haznesine gereğinden fazla barut koymak suretiyle iki topun parçalanmasına sebep olmuştu.²³⁷ Yaşanan bu gibi durumlar söz konusu olduğundan kalelerde bulunan topların durumlarını ve topçuların bu işe ehil olup olmadığını teftiş için İstanbul'daki Tophane-i Âmire'den ustalar görevlendirilirdi. Usta tarafından imtihan edilen topçuların bu işte ehil olmadıkları tespit edildiği takdirde topçunun gediği bir başkasına verilirdi. Ayrıca usta, kalelerdeki topların durumunu kontrol eder, tamire ihtiyacı olan topların da belirlenmesini sağlardı.²³⁸

İnebahtı yenilgisinden sonra Mora, Eğriboz, Karlılı ve İnebahtı sancaklarındaki kale topçularının bazılarının topçuluğa ehil olmadığı fark edilmesi üzerine 11 Mayıs 1572'de kalelerdeki topları ve topçuları teftiş etmek üzere Tophane-i Âmire'den bir usta vazifelendirilmişti. Yapılan teftiş sonucunda işinde ehil olmayan topçuların görevden alınarak yerine aynı gün göreve başlamak üzere yeni topçuların atanması emrediliyordu. Aynı tarihlerde Mizistre kalesine atanan beş yüz topçunun imtihan edilerek göreve başlaması özellikle belirtiliyordu.²³⁹

Ayrıca Mart 1572'de Mora beyine gönderilen bir fermanla bölgedeki kalelerde bulunan toplardan tamire ihtiyacı olanlar varsa bir an önce tamir edilmeleri, kalelerdeki top sayılarının kaydedilmesi ve bunların da usta ile merkeze gönderilmesi

²³⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s. 563.

²³⁶ **12 MD II**, h. 1127, s. 228.

²³⁷ **7 MD III**, h. 2027, s. 33.

²³⁸ **12 MD II**, h. 1012, s. 170; **7 MD II**, h. 1609, s. 219-220.

²³⁹ BOA, 16 Numaralı Mühimme Defteri, 367 numaralı hüküm, s. 191.

emredilmişti.²⁴⁰ Ancak bundan sadece bir ay sonra Koron topçubaşısının bildirdiğine göre Koron’da dizdar, ehil olmayan kişilere topçu gediği vermeye devam ediyordu.²⁴¹

Kalelerin tamiri için bir malzeme, savunulması için top ya da topçu ihtiyacı hâsıl olursa bu ihtiyaçların giderilmesi için kale dizdarı merkezden talepte bulunurdu. Anabolu kalesi dizdarı Hamza’nın kalede yüz elli hisar erinin yanında sadece yirmi topçuları olduğunu ve topçuya şiddetle ihtiyaçları olduğunu bildirmesi üzerine kaleye yirmi topçu daha atanmıştı.²⁴² Modon kalesinde bazı topların ve yapıların tamire ihtiyacı olduğu merkeze bildirilmiş ve bazı malzemeler talep edilmişti.²⁴³ Bu malzemelerin bir kısmı merkez tarafından karşılanmış bir kısmının tedariki ise Mora beyine emredilmişti.²⁴⁴ Modon kalesinde dizdar, azeb ağası ve topçubaşının kadıya kırk topçu ve dört dülgere ihtiyaçları olduklarını bildirmesi üzerine kadı da bunları merkezden talep etmişti. 1574 nisanında İstanbul’dan kapudan paşaya gönderilen hükümde donanma ile Modon civarına ulaştığında kaledeki topçu ve dülger ihtiyacını ehil kişiler arasından tedarik etmesi istenmişti.²⁴⁵

Kalenin ve dolayısıyla şehrin düşmandan korunması son derece önemliydi. Mora’da kalelerin ve yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğu sahil şeridinde olduğundan savunma görevi için topçuların konumu oldukça ciddi bir yer tutuyordu. Örneğin Navarin kalesi dizdarı olup kalenin yakınına gelen düşman gemisine top attırmayan Hüseyin görevinden azledilmişti. Ancak daha önce de Manya kalesini kuşatmak üzere gelen yirmi iki parçalık düşman donanmasına top menzili dışında oldukları için top attırmadığını ve bu geminin de menzil dışında olduğunu belirterek savunmasını yapmıştı. Durumun teftiş edilmesi üzerine gemilerin gerçekten menzil dışından

²⁴⁰ 12 MD II, h. 1012, s. 170.

²⁴¹ 12 MD II, h. 1127, s. 228.

²⁴² Kaygusuz, “10 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 137, s. 120-121.

²⁴³ Çakır, “10 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 316, s. 66-67, merkezden talep edilen malzemeler şöyleydi: “... Moton Kal’ası’nda vakı’ olan topların semereleri mürûr zamân ile köhne ve harab olup tecdide muhtâc olmağın bin aded mertek bin aded tahta ve mîrî mahzenlerin sakafları dahi harâbe gark olup tecdidi lâzım olduğu ecilden beş yüz aded çubuk ve beş yüz aded verge(?) ve zikr olunan çubukdan yapan ağacı iki yüz kıt’a ve kal’a mezbûrda olan toplar için elli hesab tob arabası tekerlekleri ve hâlâ irsâl olan sekiz kıt’a top çapları ki her bir çapa göre üç yüz demürlü ağırları ve kal’ada asıl fitil otu olmayub on varil fitil otu ve bir çift büyük demürce küreği ziyâde lâzımdır deyû dizdârı ve topçubaşı ve sâyir ahâliyi kal’a i’lâm eylemişsin ...”.

²⁴⁴ Çakır, “10 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 318, s. 68.

²⁴⁵ 12 MD II, h. 1177, s. 253.

geçtikleri anlaşılmış ve dizdar görevine iade edilmiştir.²⁴⁶ Topçulardan da görevini ihmal eden olursa cezası küreğe konulmak olurdu.²⁴⁷

1.3. İstihbarat Faaliyetleri

İstihbarat hareketleri devletler için bugün olduğu gibi geçmişte de oldukça önemliydi. Osmanlılardan önce de Türk devlet geleneğinde istihbarata ciddi önem verilmiş ve bu konu siyasetname ve nasihatname gibi eserlerde işlenmiştir. Daha önceki Türk devletlerinde casuslar sahib-i dil veya sahib-i berid isimleriyle anılmışlardır.²⁴⁸

Casusluk faaliyetleri hem iç hem de dış istihbarat açısından her zaman önem taşımaktaydı. İçeride halkın hareketlerini takip için, taht mücadelelerinde şehzadelerin hareketlerini öğrenebilmek için ya da çıkabilecek bir isyan ihtimaline karşılık muhabereye önem verilirken dış istihbarat, düşman devletlerin faaliyetlerini takip edebilmek için sınır bölgelerinde yoğunlaşan tecessüs hareketlerini ihtiva ederdi. Bilhassa savaş dönemlerinde düşman tarafından alınacak her türlü bilgiye önem verilirdi. Düşman ordusu ya da donanmasıyla ilgili edinilen bilgiler savaşın gidişatını belirleyebilirdi.²⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin arşiv belgelerine yansıyan tecessüs faaliyetleri göz önüne alındığında istihbaratın ne derece önemsendiği kolayca anlaşılabilmektedir. Belgelerde genel itibariyle bilgi toplamayı ifade etmek için “dil almak” tabiri kullanılmıştır. Devlet tarafından görevlendirilen kişiler tarafından verilen bilgi yanında, ele geçirilen esirlerden ve gönüllülerden de dil alınabilirdi. Ayrıca tüccarların yaptıkları ticaret sayesinde farklı coğrafyalardaki bölgelerden edindikleri bilgiler de devlet için son derece önemliydi. Bunun yanında “dil almak, dil getirmek” tabiriyle

²⁴⁶ 15 MD, h. 140, s. 16.

²⁴⁷ 14 MD, h. 1087, s. 753.

²⁴⁸ Haldun Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 22, No: 34, 2003, s. 14.

²⁴⁹ Emrah Safa Gürkan, **Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları**, İstanbul, Kronik Kitap, 2020, s. 148.

belirtilen yararlılıkları olan kişilere timar tevcih edilebilir ya da timarları olanlara terakki verilebilirdi.²⁵⁰

Osmanlı Devleti'nde özellikle Balkanlardaki fetihler sırasında önemi ciddi şekilde ortaya çıkan istihbarat faaliyetleri bu dönemden itibaren gelişim göstermiştir. Osmanlılarda bilgi birçok kişi tarafından sağlanabilirdi. Gönüllüler yanında tüccarlar, esirler ve devlet tarafından görevlendirilmiş maaşlı casuslar devletin bilgi edinme kaynaklarıydı. Düşman tarafından esir alınıp bir şekilde kurtulan kişiler düşman hakkında değerli bilgiler verebiliyordu.²⁵¹ Ayrıca bilhassa Balkan coğrafyasında voynuk²⁵² ve martolosların²⁵³ casusluk faaliyetlerinde bulundukları da bilinmektedir. Bu askerî grupların çoğunluğu gayrimüslimlerden oluştuğu için bildikleri yerel diller vasıtasıyla düşman tarafından bilgi edinmeleri daha kolay oluyordu.²⁵⁴

Osmanlı Arşivi'nde bulunan yabancı devletler ile ilgili belgeler arasında casusluk faaliyetinde bulunan kişilerin yalnızca isimleri zikredilerek merkeze verdikleri bilgileri ihtiva eden belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerin yanında mühimme defterlerine yansıyan olaylarda devletin yürüttüğü tecessüs faaliyetleri takip edilebilmektedir.

Savaş döneminde gönüllülerden, tüccarlardan, bölgede bulunan askerî gruplardan ve sınırda bulunan sancakbeylerinden istihbarat edinilirdi. Özellikle sancakbeyleri gönderdiği adamları vasıtasıyla düşman hakkında edindiği bilgiyi en hızlı şekilde İstanbul'a iletmeye gayret ederdi. Kıbrıs savaşı öncesi Mora kıyılarında düşman donanmasının hareketlerini dikkatle izleyen Osmanlı yönetimi bölgeden sürekli bilgi ediniyordu. 1567 sonlarında Avlonya beyinin merkeze gönderdiği bir mektup sayesinde yirmi beş düşman kadırgasının Manya açıklarında görüldüğü ve Çuka adası karşısında Benefşe açıklarında olduğu bilgisi öğrenilmişti. Bunun üzerine

²⁵⁰ Eroğlu, **a.g.e.**, s. 19-20.

²⁵¹ Çelik, "21 Numaralı Mühimme Defteri", h. 709, s. 295.

²⁵² Ayşe Kayapınar, "Voynuk", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 43, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2013, s. 126-127.

²⁵³ Abdülkadir ÖZCAN, "Martolos", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 64-66.

²⁵⁴ Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", s. 18. Ayrıca Eroğlu bu askerî grupların Balkan coğrafyasındaki yerel dilleri bildiklerinden bölgeyle ilgili bilgi akışı sağladıkları ancak casusluk teşkilatıyla ilgilerinin olmadığı görüşündedir.

merkezden Rodos beyine gönderilen hükümde “*zikrolunan gemiler ne makûle gemilerdür; tecessüs idüp*” dikkatli olunması emredilmişti.²⁵⁵ Yine 1567 sonlarında Mora beyine gönderilen bir hükümde ilkbaharda donanma sefere çıkacağından emrinde bulunan levend gemilerini düşman tarafından bilgi toplamaları için göndermesini ve “*küffâr câniblerine dâyimâ câsûs göndermekden hâlî olmayup her ne haber sâdır olursa i’lâm*” etmesi istenmişti.²⁵⁶ Akdeniz’de bulunan gemileri vasıtasıyla bilgi toplayan Trablus Beylerbeyi Ali Paşa’nın 1568 martında İstanbul’a gönderdiği mektupta düşmanın Anabolu taraflarında gemilerinin olduğunu bildirmesi üzerine merkezden gönderilen cevapta donanmanın hazır olup denize açılmak üzere olduğu iletilmişti.²⁵⁷

1570 ilkbaharında Kıbrıs’ın fethi için hazırlıklarını bitiren Osmanlı donanması denize açılmıştı. İstihbarat özellikle bu gibi dönemlerde çok kritik bir hâl alıyordu. Daha önce belirtildiği üzere Kıbrıs seferi esnasında batıdan gelebilecek bir müdahale ihtimaline karşılık Piyale Paşa komutasında bir donanma Ege adaları ve Girit adası hattında savunmadaydı. Mayıs ayının sonlarında Piyale Paşa’ya gönderilen bir hükümden anlaşıldığına göre düşmanın yirmi barçalık ve doksan kadırgalık donanmasının Girit adası tarafına geçtiği öğrenilmişti. Eğriboz beyinin adamlarından biri de batan bir Venedik barçasının defteriyle İstanbul’a gelmişti. Ondan düşman donanması gemilerinin yüzden fazla olmadığı ve Hulumiç taraflarında görüldüğü öğrenilmişti. Ayrıca Dubrovnik’ten ve bölgede bulunan yerel muhbirlerden gelen bilgiler de bunu doğruluyordu. Savaş öncesi dönemde muhtelif bölgelerden merkeze ulaşan istihbarat sonucunda farklı yerlerde düşman donanmasının görülmesi üzerine yapılan değerlendirmede düşmanın hem Hulumiç tarafında hem Girit tarafında görülmüş olmasının kendini daha büyük göstermek için başvurmuş olduğu bir hile olma ihtimali üzerinde duruluyordu. Bu hususa dikkat edilerek bölgedeki kadılardan ve denizlerdeki reislerden haber alınıp daha sahih bilgilerin toplanarak merkeze bildirilmesi ve düşman donanmasının nerede olduğu net şekilde tespit edilebilirse, bulunduğu limanın ağzı kapatılmak suretiyle hemen orada imha edilmesi emredilmişti.

²⁵⁵ 7 MD I, h. 202, s. 107.

²⁵⁶ 7 MD I, h. 630, s. 323.

²⁵⁷ 7 MD I, h. 1060, s. 527.

Düşman donanmasının Kıbrıs'a yardıma gelmesinin engellenmesi için Girit ve çevresinde “*onat veçhile tecessüs*” faaliyetlerinin sürdürülmesi de hatırlatılmıştı.²⁵⁸

Bu bölgede istihbarat faaliyetlerinde bulunan Kara Hoca isimli kişiye ulaştırılmak üzere Mora beyine mühürlü kese ile bir hüküm gönderilmişti. Gönderilen bu hükmün bir sureti de mühimme defterinde kayıtlıdır.²⁵⁹ Kara Hoca'nın nerede olduğunu bulup hükmü kendisine ulaştırması isteniyordu. Ayrıca bilginin düşmanın eline geçmemesine azami dikkat edilmesi emredilmişti.²⁶⁰

1570 ağustosunda Mora beyi Ahmed Bey'in İstanbul'a gönderdiği mektuptan, düşman tarafından gelen Mora tüccarlarından alınan bilgiye göre Venediklilerin üç mavna dolusu peksimeti Zaklise (Zanta) adasına götördükleri, kışı burada geçirmeyi planladıkları öğrenilmişti. Bilginin doğruluğundan emin olan sancakbeyine bölgede gerekli tedbirlerin alınması emredilmişti.²⁶¹ Piyale Paşa ise Rodos ile Girit adaları arasında mekik dokuyarak yapmış olduğu savunma esnasında düşman donanmasının Girit adasında olduğunu ve burada kışlama ihtimali olduğunu merkeze bildirmişti. Eylül ayının ilk gününde Piyale Paşa'ya gönderilen hükümde Mora beyi Ahmed beyden alınan bilgiye göre düşmanın Mora yarımadası etrafındaki Çuka, Zaklise, Kefalonya ve Korfu adalarında kışlamak üzere zahire ikmal ettiği ve yüksek ihtimalle bu adaların arasında kışlayacağı üzerinde duruluyordu. Her ihtimale karşılık paşanın düşman donanmasının hareketlerini takip ederek eğer adalar arasında kışlarlar ise

²⁵⁸ Paşazade, “9 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 237, s. 105-106.

²⁵⁹ **14 MD**, h. 361, s. 655, hüküm şu şekildedir: “*Levend kaptanı Kara Hoca'ya Hüküm: Haliya garp tarafından Malta gemilerinin alındığı haber ile gelen kalyete sizun Mağribden bir kenarlara yapışup geldiğini ilam eyleyüp ve a'dayı hakisar Donanma-i hezimet kararları Girid yanlarına gelüp Körfez içi gayet hali olduğu ve Hersek sancağı beyi Kasım dame izzihudan mektup gelüp Nova kurbünde olan Kotor gemilerinden iki kadirga ve on küt'a kayık alup bilfiil kadirgalar ve kayıklar Nova limanında olduğu bildirir zikrolunan iki kadirgalar ve kayıklar donadulup ol tarafda istihdam olunmak lazım olmağın buyurdum ki vusul buldukda Mağrib'den gelüp ne mahalle yapuşup ruy-i deryada her ne vakıf muttali oldun isen ve a'dayı hakisar gemileri Girid yanlarında olup Körfez içi hali ise Nova'da olan iki kadirgayı ve kayıkları donatmak mümkün ise yanınızda olan gemilerle varup mezbur kadirgaları ve kayıkları donadup dahi Körfez içinde garet etmeğe münasip olan mevazim garet edüp adayı dini haret ve cesaretine ... sai ve ikdamda dakika fevt eylemeyesin.*”

²⁶⁰ **14 MD**, h. 363, s. 656, mektubun Kara Hoca'ya ulaştırılması Mora beyine şu ifadelerle iletilmişti: “*...müşarünileyh nirede olduğun tettebbü eyleyüp sahih haber alup dahi kayık donatmak ile mi olur ne tarik ile mümkün ise zikrolunan hükm-i hümayunumu müşarünileyhe isal eylemek babında enva-i ihtimam eyleyesin amma küffar tarafından gaflet caiz değildir basiret üzere olup küffarın eline düşmekden ziyade ihtiyat eyleyesin.*”

²⁶¹ **14 MD**, h. 629, s. 448.

kendisinin de seksen doksan parça gemi ile bölgede muhafazada kalması emredilmişti. Ancak Venedik donanmasının adalar arasında otuz kırk gemi ile kışladığı anlaşılırsa paşanın da bölgede aynı miktarda gemi bırakarak İstanbul'a dönmesine izin verilmişti.²⁶² Kasım ayına gelindiğinde Piyale Paşa'nın hâlâ donanmanın başında ve bölgede olduğu anlaşılmaktadır. Padişahın bizzat ricası üzerine Piyale Paşa'ya hitaben yazılan mektupta kendisinden en son on iki gün önce Rodos muhafazasında olan Sinan beyin bildirdiğine göre düşman gemileri üzerine gittiği şeklinde haber alındığı ve şu an ki durumu hakkında bilgi vermesi isteniyordu. Bilhassa donanma ve askerinin durumu merak edilmişti. Ayrıca mektupta yazılanlardan Kavala ve Anabolu kaptanlarının iki Venedik gemisine rast gelip birini yakalayarak içindekileri esir aldıkları, diğerinin ise kaçtığı anlaşılmaktadır. Yakalanan esirlerden düşman donanması hakkında bilgi alınırse merkeze bildirilmesi emredilmişti.²⁶³

Çuka adası yakınlarında yaşanan bir diğer olayda ise Venedik'e ait yirmi iki kadirgadan yirmisinin battığı anlaşılmaktadır. Anabolu Kaptanı Perviz'in verdiği bilgiye göre Girit adasından Venedik'e gitmek üzere yola çıkan yirmi iki kadirganın birkaçı Çuka Adası yakınlarında ve birkaçı da Barak Reis Adası yakınlarında parçalanmıştı. Yüzerek karaya çıkan ve canını kurtaran denizcilerden yirmi iki kadirganın yirmisinin battığı öğrenilmişti. Ele geçirilen yedi adet top ise Mora beyine teslim edilmişti.²⁶⁴

1571 nisan ayına gelindiğinde Kaptan paşaya gönderilen bir hükümden öğrenildiğine göre, Mora beyinin merkeze gönderdiği mektupta Venedik donanmasının otuz adet gemisinin Girit'te olup zahireye ihtiyaçları olduğu için Eğriboz'dan güneye gidecek olan zahire yüklü rençber gemilerine saldırmak niyetinde olduğu öğrenilmişti. Daha önce tedbir amaçlı bölgede İskenderiye beyi Mehmed Bey'in yanında bir miktar yeniçeri ve on beş adet gemi bırakılmıştı. Gelen istihbarat sonrası İskenderiye beyinin yanında bırakılacak gemi sayısının yirmiye çıkarılması ve Eğriboz ve Golos taraflarında devriye gezilerek bölgenin düşman donanmasının

²⁶² 14 MD, h. 749, s. 535.

²⁶³ 14 MD, h. 816, s. 574.

²⁶⁴ 12 MD I, h. 50, s. 93.

hareketlerine karşı muhafaza edilmesi emredilmişti.²⁶⁵ Sonrasında Mora beyine gönderilen hükümde düşman tarafında casusluk faaliyetlerine devam etmesi ve Mora kıyılarını muhafazada dikkatli olması isteniyordu.²⁶⁶

10 Ekim 1571 (H. 20 Cemaziyelevvel 979) tarihli Vezir Pertev Paşa'ya gönderilen hükümde, mektubunun cemaziyelevvelin on dokuzunda (9 Ekim) merkeze ulaştığı, düşman donanması hakkında dil almak üzere Messina tarafına gönderilen Cezayir-i Garb reislerinden Ali Reis'in düşman donanmasından ayrılmış bir gemiyi ele geçirerek içindekilerden aldığı habere göre düşman donanmasının Venedik ve İspanya gemilerinden mürekkep 230 kadirge, 28 barça, 6 mavna ve 70 fırkateden oluştuğu ve Korfu adasına gitme niyetlerinin olduğu yazılmıştı. Ayrıca 17 Cemaziyelevvel'de (7 Ekim) Vezir Pertev Paşa'nın mektuplarını merkeze getiren Mustafa Çavuş, düşman donanmasının Korfu adasına ulaştığını haber veriyordu. Gelen bilgiler doğrultusunda kıyıların muhafazası için Vezir Ahmed Paşa beraberindeki sipahileri kıyı bölgelerinde bulunan kalelere yerleştirmişti, Köstendil beyi Nova tarafına gönderilmiş ve İskenderiye ve Hersek beylerinin de muhtemel bir düşman saldırısına karşılık hazırlıklı olmaları emredilmişti.²⁶⁷ Ancak 7 Ekim günü İnebahtı açıklarında yaşanan deniz savaşında Osmanlı donanmasının çok büyük bir kısmı müttefik donanma tarafından yok edilmişti. Hükümlerin tarihi dikkate alındığında merkezin durumdan henüz haberinin olmadığı ve Pertev Paşa'ya düşman donanmasıyla ilgili gelen istihbaratı ileterek dikkatli olunması gerektiği ve Osmanlı donanmasının Kotor ya da Preveze taraflarında kışlayabileceğinin yazıldığı görülmektedir.

Öte yandan Kıbrıs'ın fethiyle başlayan süreç içinde Mora'da bulunan gayrimüslim halk Venedik'in de yardım ve kışkırtmasıyla isyan hareketlerinde bulunuyordu. Mora'nın güney sahillerinde yoğunlaşan isyan hareketlerinin önlenmesi için Mora beyinin tedbir alması emredilmişti. Ayrıca sancağında bu gibi hareketlerde bulunanları takip etmesi ve faaliyete geçmeden engellemesi de istenmişti.²⁶⁸

²⁶⁵ 12 MD I, h. 264, s. 207-208.

²⁶⁶ 12 MD I, h. 485, s. 336.

²⁶⁷ Şener, "16 Numaralı Mühimme Defteri", h. 34, s. 54-55.

²⁶⁸ Çakır, "10 Numaralı Mühimme Defteri", h. 320, s. 69.

Anadolu'da bulunan bazı gayrimüslimlerin Venedik ile iş birliği halinde olup casusluk faaliyetlerinde bulunduklarından şüpheleniliyordu. Mora beyine gönderilen hükümden anlaşıldığına göre Anadolu kalesinde ikamet eden Yaliyakalbo isimli gayrimüslim ve isimleri zikredilmeyen birkaç zimminin Girit, Kefalonya, Çuka ve Zaklise adalarına gidip geldikleri ve Venedik'e istihbarat sağladıkları düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu kalesinin üç dizdarının da bu işle ilgisinin olduğu kanısına varılmış ve dizdarların görevlerine son verilmiştir.²⁶⁹

Mora muharriri Mevlana Muhyiddin'in merkeze gönderdiği mektupta ise Balyabadra metropoliti olan Yerhanu'nun, yeğeni Dimitraki, Kara Yani ve Ladasmar isimli zimmilerle bir olup Manya'daki asillerle deniz yoluyla haberleşerek isyana destek verdiği öğrenilmişti. Mektupta bu kişilerin kilisenin kapalı olması gereken günde tüm kiliseleri açarak buralarda savaş çıkırtkanlığı yaptıkları ve adeta bir çete gibi savaşa hazırlandıkları da yazıyordu. Ayrıca Venedik'e istihbarat sağlayan metropolit, Osmanlı donanması Badra limanına geldiğinde gemilerde asker olmadığı bilgisini Venedik'e ileterek donanmayı saldırıya açık hale getirmişti. Merkez tarafından Mora beyine gönderilen hükümde muhtemelen istihbarat için düşmana gönderdiği mektupları yakalanan metropolit ve yandaşları için idam hükmü verilmiştir.²⁷⁰

İnebahtı savaşından sonra bölgenin saldırıya açık hale gelmesi Osmanlı yönetimi için endişe oluşturduğundan bölgenin muhafazasına azami dikkat ediliyordu ve düşman tarafının hareketleri dikkatle izleniyordu. 1572 ocak ayında Mora beyinin Korfu adası yakınlarında düşman donanmasının olduğunu ve ayrıca Manya'nın Venedikliler ile asilerin eline geçmiş olduğu bilgisini merkeze iletilmesiyle bölgeye iki yüz adet yeniçeri gönderilmesine karar verilmişti.²⁷¹ Ayrıca “... *küffârdan câsûs gelüp Körföz'de seksen pâre küffâr kadırgası hâzır olup memalik-i mahrûseye zarar kasdında oldukları*” öğrenilmiş, düşman donanmasının hareketlerine dikkat edilmesi ve gerektiğinde Tırhala beyinden yardım istenmesi de ayrıca belirtilmişti.²⁷² 1572

²⁶⁹ Yücel, “18 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 204, s. 103.

²⁷⁰ Kaygusuz, “10 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 174, s. 139.

²⁷¹ Çakır, “10 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 315, s. 65-66.

²⁷² Yücel, “18 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 109, s. 57-58.

şubatında düşman donanması Golos civarını yağmalamış ve kıyı şeridinde bulunan bölgelerden esirler almıştı. Tırhala beyine gönderilen bir hükümde esir olarak kaçırılanlardan birinin kurtulup düşman donanması hakkında bilgiler verdiği anlaşılmaktadır. Buna göre düşman donanmasının peksimete ihtiyacı olduğundan Golos'u almaya niyetleri vardı. Düşman donanmasından kurtulan esirin vermiş olduğu bu bilgiye göre daha önce Mora'da muhafaza için görevlendirilen Tırhala beyi, Golos tarafına muhafaza hizmetine gönderilmişti.²⁷³ Ancak bölgeye gittiğinde etrafı kolaçan eden Tırhala beyinin herhangi bir düşman gemisiyle karşılaşmadığını bildirmesi üzerine Golos'ta altmış yetmiş kadar sipahi ile bir çeribaşı bırakarak²⁷⁴ Mora'da kıyı muhafazasına gitmesi istenmişti. Ayrıca Tırhala beyine gönderilen hükümde Mora'daki bazı gayrimüslimlerin ve manastırların at ve silah bulundurdıkları bildirilmiş, bu at ve silahların onlardan alınarak kalelere teslim edilmesi ve silahların sayısının da merkeze bildirilmesi emredilmişti.²⁷⁵

Osmanlı yönetimi Mora'nın güneyinde Manya'da yaşanan Venedik destekli isyanı yakından takip ediyordu. Bunun için bölgeden istihbarat sağlayıp gerektiği hallerde takviye kuvvet gönderiyordu. 1572 martında Mizistre beyine gönderilen bir hükümde sancağındaki kalelerde ve varoşlarında yaşayan gayrimüslimlerin arasına casuslar sokup neler planladıkları konusunda bilgi toplaması ve bu bilgileri merkeze iletmesi emredilmişti. Ayrıca Mora beyiyle irtibatta olup Manya asileri üzerine gitmek için fırsat bulurlarsa isyanı bastırmak için harekete geçmeleri de belirtilmişti.²⁷⁶ 1572 nisan ayına gelindiğinde ise Mora beyinin İstanbul'a gönderdiği mektupta düşmanın esaretinden kurtulup gelen "Kapucı Paşa" isimli kişinin düşman donanmasının Messina'da olduğu ve Mora üzerine gelme niyetinin olduğu yazılıydı. O esnada Mora sipahileri Mizistre'de olduğundan Mora kıyıları savunmasız durumdaydı. Daha önce Mora'da muhafaza hizmetinde görevlendirilen Tırhala beyi de bölgeye ulaşmamıştı. Olası bir saldırıya karşılık Mora beyinin dikkatli olması istenmiş, Tırhala beyi Bayezid Bey'e de yeni bir hüküm gönderilerek düşman donanmasının bölgeye saldırma

²⁷³ Kaygusuz, "10 Numaralı Mühimme Defteri", h. 219, s. 164-165.

²⁷⁴ **12 MD II**, h. 1194, s. 262.

²⁷⁵ **12 MD II**, h. 1009, s. 167-168.

²⁷⁶ Şener, "16 Numaralı Mühimme Defteri", h. 192, s. 133.

ihtimali olduğundan hızlı bir şekilde bölgeye ulaşması emredilmişti.²⁷⁷ Nisan ayının sonlarına doğru İşkodra-Mora hattındaki beyler Adriyatik'te edindikleri istihbarat neticesinde Venedik'te ve Messina'da düşman donanmasının toplandığı ve ikmal yaptıklarını merkeze bildirmişlerdi.²⁷⁸ Rumeli beylerbeyi ve İlbasan beyi de mayıs ayı başlarında İstanbul'a bir dil gönderip düşmanın önce Nova kalesine oradan sonra Mora kıyılarına saldırma ihtimalinin olduğunu bildiriyorlardı. Merkeze ulaşan bu bilgiler üzerine Hersek beyine gönderilen hükümde Nova kalesinin mühimmatını tamamlayarak düşman donanmasının hareketlerini dikkatle izlemesi ve bölgede muhafazada olması emredilmişti.²⁷⁹ Ayrıca Rumeli beylerbeyine de bölgede muhafaza için bulunan Vezir Hüseyin Paşa'yla buluşup düşman saldırısı ihtimaline karşılık hazırlıklı olması için hüküm gönderilmişti.²⁸⁰

Düşman ile iş birliği içinde olanların takibi ve cezalandırılması da önemli bir husustu. 1572 haziranında düşman tarafına zahire satmaya çalışanların ve Balyabadra iskelesine gelen düşman gemilerinin engellendiğini merkeze bildiren Mora beyine, düşman tarafına zahire satmaya çalışanların tecessüs edilerek daha önce belirtildiği gibi haklarından gelinmesi ve küreğe konulması emredilmişti.²⁸¹

1572 ağustosuna gelindiğinde ise düşman tarafında bir hareketlilik olduğu anlaşılmaktadır. Hulumiç kalesi dizdarının verdiği bilgiye göre düşman gemileri Kefalonya boğazından geçip Zaklise limanına girmişti.²⁸² O sırada Osmanlı tarafında Kapudan Paşa, Mora, Mizistre ve Tırhala beyleriyle birlikte Manya asilerinin üzerine bir harekât düzenleme niyetindeydi. Ancak düşman tarafından gelen bir gönüllü gemisinin verdiği bilgiye göre İspanya donanması Messina tarafına gelerek savunma için kırk kadırgasını Venedik'e göndermişti. Gönüllü muhbirin bildirdiğine göre İspanya bu hareketiyle Venedik'i koruyup kendisi Tunus üzerine gitme niyetindeydi. Ayrıca İspanyolların Fransızlarla araları bozulduğundan Fransa, Venedik'te bulunan kırk kadırgasını geri çekme kararı almıştı. Bunların yanında Venedik'in Messina'da

²⁷⁷ Çakır, "10 Numaralı Mühimme Defteri", h. 292-293, s. 55-56.

²⁷⁸ 12 MD II, h. 1194, s. 262

²⁷⁹ Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", h. 8, s. 24.

²⁸⁰ Bostancı, a.g.e., h. 33, s. 39-40.

²⁸¹ Bostancı, a.g.e., h. 271, s. 204.

²⁸² Bostancı, a.g.e., h. 629, s. 441.

otuz kadırgalık bir donanması daha bulunuyordu. Gelen bu bilgiler ışığında temkinli bir değerlendirme yürüten Osmanlı yöneticileri, “*kefere-i fecere hakikatde bir yire külliyyet ile cem'iyyet idüp dahi sûretâ câ-be-câ yalnız gösterup Donanma-i Hümayûn'a gaflet virmek için her yire düşmek nâmıyla bir nişânlık sûretin göstermek ihtimâli*” üzerinde duruyordu. Henüz İnebahtı savaşının üzerinden bir yıl geçmemiş olduğu dikkate alındığında elde edilen istihbaratın neden bu denli dikkatli ele alındığını anlamak zor değildir. Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde “... *küffârun mekr u hilesinden gaflet itmeyüp etrâf u cevânibe yarar âdemler ve câsûslar gönderup küffârun ahvâl-i etvarın tettebbu u tecessüs itdürüp*” İspanya ve Venedik donanmaları hakkında bilgi sahibi olması isteniyordu. Ayrıca daha önce verilen bilgiler doğruysa, İspanya donanması Tunus tarafına geçtiyse ve Venedik donanması ile ayrı oldukları doğruysa, fırsat bulunduğu taktirde saldırıya geçilebileceği yazıyordu. Ancak “*Frenk kâfirleri ziyâde muhil ve ehl-i hud'a melûnlardur ale'l-husûs Venedikliü deyyân-ı melâînün işleri dâyimâ mekr û hiledür*” denilerek bu iki devletin yaptıkları hareketlerin hileden ibaret olup dikkat edilmesi hususu özellikle belirtiliyordu. Böyle bir hile ile tekrar donanmalarını bir araya getirip Osmanlı donanmasına saldırma niyetleri olduğu öğrenilirse Kapudan Paşa'nın Manya asileri üzerine gitmemesi ve hatta donanmayla denize açılmaması emredilmişti.²⁸³

Ağustos ayının sonlarında Kapudan Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği mektupta düşman donanmasıyla iki defa çatışma yaşandığı ve düşmanın Çuka adası tarafına çekildiği yazıyordu. Ciddi bir savaşın yaşanmadığı anlaşılan olaylardan sonra Manya açıklarında olan Osmanlı donanmasının da Eğriboz tarafında savunmada kalması istenmişti. Ayrıca Vezir Hüseyin Paşa'ya gönderilen hükümde donanmanın durumundan bahsedilmiş, Dubrovnik tarafından sağlanan istihbarat neticesinde İspanya gemilerinin de Venedik donanmasıyla birlikte olduğu öğrenilmişti. Hüseyin Paşa'dan Mora'da kıyıya yakın yerde bulunup, elde ettiği istihbaratı İstanbul ve Kapudan Paşa ile paylaşması, gerektiği taktirde donanmaya karadan destek sağlaması istenmişti.²⁸⁴

²⁸³ Bostancı, **a.g.e.**, h. 668, s. 465-467.

²⁸⁴ Bostancı, **a.g.e.**, h. 724, s. 506-507.

1573 şubatında Mora beyinin düşman tarafından gelen casuslarının verdiği bilgiye göre düşman donanması Balyabadra ve Ayamavra kalelerine saldırmaya hazırlanıyordu. Ayrıca Zaklise taraflarında on beş yirmi düşman gemisi görülmüştü. Durumu İstanbul'a bildiren Mora beyine kıyı muhafazasına dikkat edilmesi ve sancaktaki sipahilerin görev yerlerini terk etmemeleri emredilmişti.²⁸⁵

1573 ağustosunda Vezir Piyale Paşa donanma ile Benefşe taraflarına ulaşmış, istihbarat toplaması için gönderdiği kalyetelerden ve Avlonya kaptanından ve Cezayir-i Garb Beylerbeyi Ahmed'den bilgiler edinmişti. Ayrıca Dubrovnik tarafından da sürekli istihbarat sağlanıyordu. Edinilen bilgilere göre İspanya donanması yüz elli parçalık donanmasıyla Tunus üzerine gidebilirdi. Tunus ve Cezayir beylerinin durumdan haberdar edilerek muhtemel bir saldırıya karşı hazırlıklı olmaları isteniyordu. Piyale Paşa'dan donanmasıyla bölgede bulunan Kılıç Ali Paşa ile birlikte hareket etmesi, duruma göre istişare edilerek düşman donanmasına mukavemet edilmesi ya da kışlamak için uygun bir yerde beklenilmesi istenmişti.²⁸⁶

18 Mart 1573'te Venedik ile ahidname imzalanması üzerine tekrar bir barış ortamı oluşmuştu.²⁸⁷ Eylül ayına gelindiğinde ise uzun süredir denizde olan donanmanın ihtiyaçlarının karşılanması için İstanbul'a dönmesine karar verilmişti. Bu tarihlerde Vezir Piyale Paşa'ya gönderilen hükümde leventlerin ve diğer askerlerin barış yapılmış olan Venedik'e karşı bir saldırıda bulunmamaları hatırlatılıyordu. Ayrıca Piyale Paşa'nın İstanbul'a göndermiş olduğu mektupta, Venedik tarafından Yalkalağı mevkiinde yeni bir kale inşa edildiği bilgisi mevcuttu. Piyale Paşa komutasındaki donanmanın İstanbul'a gelmesi emredilirken Kılıç Ali Paşa komutasındaki donanmanın İspanya donanmasının girişebileceği bir harekât ihtimaline karşılık yüz on veya yüz yirmi gemiyle Navarin'de kalmasına karar verilmişti.²⁸⁸ Ali Paşa'nın ruz-ı kasımdan sonra Navarin'de on günden fazla durulamayacağını bildirmesi üzerine kendisine merkezden gönderilen hükümde Dubrovnik'ten gelen istihbarat iletilerek İspanya donanmasının Malamarya kalesi

²⁸⁵ Çelik, "21 Numaralı Mühimme Defteri", h. 203, s. 86.

²⁸⁶ Altı, "22 Numaralı Mühimme Defteri", s. 30-31.

²⁸⁷ Kaçan, "XVI. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri", s. 78.

²⁸⁸ Kılıç, "23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri", h. 24, s. 57-58.

yakınlarında hazırlık içinde olduğu ve bir yere saldırma niyetinin olduğu bildirilmişti. Ayrıca kendisine bu konuyla ilgili bir haber alıp almadığı da soruluyordu. Deniz seferi mevsimi geçtiyse ve düşmanın Rumeli kıyılarına saldırma ihtimali ortadan kalktıysa o durumda İstanbul'a dönebileceği bildirilmişti.²⁸⁹ Aynı tarihlerde Avlonya kaptanı Kara Hasan'dan gelen mektupta gemileriyle Modon kalesinden Kotor tarafına gittiği sırada düşman donanmasının da Tunus tarafına geçtiği bilgisinin öğrenildiği, daha ayrıntılı bilgi alabilmek için Messina tarafına gideceği yazılıyordu.²⁹⁰

1574 eylülünde Mora beyinin denizde yirmi düşman gemisinin görüldüğünü ve yeni inşa edilen limana saldırma niyetinde olduğunu haber vermesi üzerine, daha önce Tırhala sancağına savunma için gönderilen Selanik beyinin askerleriyle birlikte İnebahtı'da muhafazaya geçmesi emredilmişti.²⁹¹ Mora beyine gönderilen ayrı bir hükümde de Selanik, Ohri, Üsküp ve İlbasan beylerinin Rumeli kıyılarında teyakkuzda oldukları bildirilerek kendisine de sancağının sipahileriyle kıyılarını korumak için hazır olması emredilmişti.²⁹²

1.4. Donanma

Osmanlı deniz gücünün temeli Ege ve Karadeniz'de Anadolu beylikleri dönemine kadar gitmektedir. Yıldırım Bayezid döneminde sınırları Ege kıyılarına ulaşan Osmanlılar bu bölgede inşa ettiği donanma kuvvetleriyle Mora'nın doğusuna ve Eğriboz taraflarına dahi seferler düzenlemişlerdi. Böylece Venedik ile denizlerde ilk mücadeleler başlamış oldu.²⁹³ Fatih Sultan Mehmet döneminde ise önemli gelişme kaydeden Osmanlı donanması 1481'de Otranto'yu ele geçirebilecek güce ulaşmıştır. Bundan sonraki süreçte özellikle Mora kıyılarının fethinde büyük yararlıkları görülen donanmanın 1499-1500 yıllarında Modon, Koron, Navarin ve İnebahtı gibi Mora

²⁸⁹ BOA, **23 Numaralı Mühimme Defteri**, 175 numaralı hüküm, s. 86.

²⁹⁰ Tuğba Ok, "23 Numaralı ve 1573-1574 Tarihli Mühimme Defteri/s. 221-281 (Özet- Transkripsiyon-Dizin)", Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2018, h. 550, s. 85.

²⁹¹ **26 MD**, h. 563, s. 203.

²⁹² **a.g.e.**, h. 572, s. 205.

²⁹³ Ali İhsan Gencer, "Bahriye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 502.

yarımadasının en önemli liman şehirlerinin fethedilmesinde etkin rolü ortaya çıkmıştı.²⁹⁴

Osmanlı donanmasında gemilerde piyade olarak görev yapan askerî mürettebat levend olarak adlandırılırdı. Levend ismi İtalyanca doğulu anlamına gelen *Levantino*'dan gelmektedir. Leventler Osmanlı denizciliğinde akıncı anlamına gelen “korsan” tabiriyle de anılmışlardır. Donanmada görev yapacak olan levendler daha çok deniz kıyısındaki yerleşimlerden ve adalarda yaşayan insanlar arasından tercih edilmişlerdir.²⁹⁵ Denizlerde düşman donanması ile yaşanan küçük çaplı çatışmalarda levend gemileri büyük rol oynamışlardır. Örneğin Mora yakınlarında donanma bölgeden ayrıldıktan sonra civarda kayıklarıyla devriye gezen levendler Venedik kadirgalarına denk gelmiş, yaşanan çatışma sonucu yirmi yedi Venedikli esir alınarak küreğe konulmuştur.²⁹⁶

Levent gemilerinin başına talihsiz olaylar da gelebiliyordu. Levent reisi olan İstanköy'lü Mehmet Reis, Batı Mora kıyılarında düşman gemilerinden biriyle girdiği çatışmada on iki askeriyle birlikte şehit düşmüş, kurtulanlar can havliyle kendilerini Anabolu taraflarına atmış ve orada Anabolu kaptanına denk gelmişlerdi. Anabolu kaptanı karşılaştığı gemide mürettebatın reislerini öldürdüklerinden şüphelenip gemiye içindekilerle birlikte el koymuştu. Yaşananların ardından Mehmet Reis'in kardeşi Şüca'nın durumu İstanbul'a arz etmesi üzerine Anabolu kaptanına gönderilen fermanda Piyale Paşa donanmayla bölgeye geldiğinde onun yanında hizmete devam edebilmesi için Mehmed Reis'in gemisinin eksiklerinin tamamlanarak eşyaları ve mürettebatıyla birlikte kardeşi Şüca'ya teslim edilmesi istenmişti.²⁹⁷

Donanmanın ihtiyacı olduğu takdirde sefer zamanı muhtelif sancaklardan asker ve mühimmat toplanabilirdi.²⁹⁸ Bu iş için kıyı bölgelerinde bulunan ve denize aşına

²⁹⁴ Gencer, **a.g.e.**, s. 503.

²⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 480; İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 241; Gencer, “Bahriye”, s. 505; ayrıca bkz. Mücteba İlgürel, “Levent”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 27, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 149-151.

²⁹⁶ **5 MD**, h. 1037, s. 509.

²⁹⁷ Paşazade, “9 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 72, s. 31.

²⁹⁸ **14 MD**, h. 1096, s. 759.

olduğu düşünölen sancaklar tercih edilirdi. 1565 yılı başlarında Mora beyine gönderilen bir hükümde Modon azebleri ağasının elli azeb ile ilkbaharda sefere çıkacak olan donanmaya katılmak üzere hazır olması isteniyordu.²⁹⁹ 1565 ilkbaharında sefere çıkacak olan donanmaya Mora subaşlarından ve sipahilerinden de tayin edilenler olmuştu.³⁰⁰ Hatta Mora beyi Osman Şah Bey sancaktaki sipahilerden büyük kısmının donanma seferine tayin edilmeleri sebebiyle Mora'nın muhtemel bir düşman saldırısına karşı savunmasız kalacağını bildirmiş ancak kendisine donanma seferine atanan sipahiler haricindeki askerlerle yetinmesi emredilmişti.³⁰¹ Cezayir Beylerbeyi Piyale Paşa 90-100 parçalık donanma ile Preveze yakınlarında muhafaza hizmetinde iken ihtiyaç duyduğu cenkçileri Mora, İnebahtı, Karlılı ve Yanya'daki sipahi ve hisar erlerinden, kürekçi ihtiyacını da yine bu sancaklardaki gönüllülerden temin etmişti.³⁰² Donanmanın ihtiyaç duyduğu ve Mora kalelerinden temin edilen barut ve yuvalaklar ise daha sonra merkezden gönderilmek suretiyle telafi edilmişti.³⁰³ Mora beyine gönderilen diğör bir hükümde donanmanın Modon ve Navarin kalelerine uğradığında zahire sıkıntısı çekmemesi için öncesinde hazırlığın yapılması emredilmişti.³⁰⁴

Donanma, kalelerin kaynaklarından faydalandığı gibi kaleler de donanmanın özellikle nakliye imkanından yararlanabilirdi. Nitekim Mora'da yeni inşa edilen bir kalenin silah ihtiyacı donanma o tarafa ulaştığında donanmadan karşılanmıştı.³⁰⁵ Yine Modon kalesinin bazı ihtiyaçları o tarafa gönderilen at gemileri ile iletilmiş ve bu şekilde giderilmişti.³⁰⁶ İstanbul'dan kapudan paşaya gönderilen başka bir hükümde ise donanma ile Modon civarına gittiğinde kaledeki topçu ve dölger ihtiyacını ehil kişiler

²⁹⁹ **6 MD I**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, 619 numaralı hüküm, s. 352; **7 Numaralı Mühimme Defteri II**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999, 1302 numaralı hüküm, s. 65.

³⁰⁰ **6 MD II**, h. 882, s. 43-44.

³⁰¹ **a.g.e.**, h. 1041, s. 122-123; Paşazade, "9 Numaralı Mühimme Defteri", h. 263, s. 120-121.

³⁰² **5 MD**, h. 328, s. 236; İlkay Şener, "16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s. 1-119) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2015, 171 numaralı hüküm, s. 123; Çelik, "21 Numaralı Mühimme Defteri", h. 204, h. 685 ve h. 688, s. 95-96, s. 292 ve s. 294.

³⁰³ **5 MD**, h. 190, s. 153.

³⁰⁴ Çelik, "21 Numaralı Mühimme Defteri", h. 695, s. 298.

³⁰⁵ **BOA**, **26 Numaralı Mühimme Defteri**, 609 numaralı hüküm, s. 215.

³⁰⁶ Çakır, "10 Numaralı Mühimme Defteri", h. 316, s. 66.

arasından tedarik etmesi istenmişti.³⁰⁷ Navarin’de inşa edilecek olan yeni kale için ise donanma bütçesinden iki yüz bin akçe verilmişti.³⁰⁸

Ayrıca gereken hallerde donanmanın ihtiyaçlarının karşılanması için yerel güçlerden de faydalanılmaktaydı. Nitekim Mora Nazırı Mehmet Çavuş’tan Modon’da bulunan at gemilerinin bakımının yapılması³⁰⁹ ve ihtiyaç duyulan bazı mühimmatın merkeze gönderilmesi istenmişti.³¹⁰ Ayrıca donanma sefer esnasında Modon ve Navarin kalelerine uğrayacağından kalelerde zahire, koyun ve donanmanın ihtiyaç duyacağı diğer mühimmatın önceden sancak içinden temin edilmek suretiyle hazır edilmesi isteniyordu.³¹¹ 1573 yazında Venedik’e verilen ahidname sonrasındaki süreçte Mora ve çevresini herhangi bir saldırıya karşı korumak üzere bölgede bulunan ve donanmayı komuta eden Piyale Paşa gemilerini Preveze’de kalafatlatmıştı.³¹² Bir sene sonra 1574 ilkbaharında sefere çıkacak olan donanmanın peksimet ihtiyacını karşılama görevi ise Eğriboz beyine verilmişti.³¹³ Benefşe kazası da Tersane-i Âmire’ye yelken yapımında kullanılan ve kirpas adı verilen bezler temin etmekteydi.³¹⁴

Farklı sancaklardan gelen askerlerin donanmaya dahil olacağı yer ise değişiklik gösterebiliyordu. Mizistre beyine, sefere çıkacak olan donanmaya katılması için sipahileriyle hazır olması emredilirken, donanma kaptanı güzergâha göre nereyi uygun görürse donanmaya oradan dahil olması istenmişti.³¹⁵ Kıbrıs seferi öncesi hazırlıklarda Mora ve Mizistre sancaklarından talep edilen askerlerin ise donanma sefere çıkmadan önce İstanbul’a varmış olup donanmaya buradan dahil olmaları emrediliyordu.³¹⁶ 1574

³⁰⁷ 12 MD II, h. 1177, s. 253.

³⁰⁸ Aziz Altı, “22 Numaralı Mühimme Defteri’nin (H. 981 / M. 1573) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 215-351)”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 2013, 416 numaralı hüküm, s. 30.

³⁰⁹ Çakır, “10 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 306, s. 61-62.

³¹⁰ Çakır, a.g.e., h. 317, s. 67.

³¹¹ Çelik, “21 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 695, s. 298; BOA, 27 Numaralı Mühimme Defteri, 333 numaralı hüküm, s. 142.

³¹² Ahmet Kılıç, “23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri/ s. 1-86 (Özet-Transkripsiyon-Dizin)”, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2018, 24 numaralı hüküm, s. 57-58.

³¹³ 24 MD, h. 740, s. 276.

³¹⁴ Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilâtı, s. 154.

³¹⁵ 7 MD II, h. 1302, s. 65.

³¹⁶ Paşazade, “9 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 39, s. 17.

yazında sefere çıkacak olan donanma için Mora, Mizistre ve Tırhala beylerinin donanmaya katılmak isteyen gönüllüler ve sipahileriyle beraber Golos limanında hazır olmaları emredilmişti.³¹⁷ Donanmaya katılmak üzere gelen askerlerden yetişemeyenler ise Mora'da inşası devam eden kalelerde istihdam edileceklerdi.³¹⁸

Mora ve çevresindeki adalarda faaliyetlerine devam eden Venedik donanmasının Kıbrıs seferini etkileyecek her türlü hareketinin engellenmesi görevi Piyale Paşa'ya verilmişti. Rodos ile Girit adaları arasında devriye gezen Piyale Paşa Venedik donanmasının Girit limanında olduğunu merkeze haber vermişti, Mora beyi Ahmet Bey'den gelen istihbarata göre ise Venedik'e ait bazı gemilerin Çuka, Zaklise, Kefalonya ve Korfu adalarında kışlamak niyetinde olduğu öğrenilmişti. 1 Eylül 1570'te paşaya gönderilen hükümde Venedik donanmasının hareketlerini iyi takip ederek o minvalde hareket etmesi emredilmişti. Venedik donanması adalar arasında kışlayacak olursa kendisinin de İstanbul'a gelmeyip Venedik donanmasında bulunan gemi sayısınınca kadirga ile bölgede kalması isteniyordu. Bu durum Ege Denizi hattınca güneye doğru bir set oluşturmak suretiyle Venedik tarafından gelebilecek her türlü geminin Kıbrıs tarafına geçişini engelleme bakımından önemliydi.³¹⁹

1570'te Kıbrıs'ın fethinden sonra bir araya gelme konusunda anlaşılan Venedik, İspanya ve Papalık donanmasının 1571 ilkbaharında Osmanlı donanması ile karşılaşmak üzere sefere çıktığı haber alınmıştı. Bunun üzerine müttefik donanmayı karşılamak üzere Pertev Paşa komutasındaki Osmanlı donanması sefere çıkma kararı aldı. Mora beyinden istenen ise askerleriyle birlikte hazır olması ve donanma Mora kıyılarına ulaştığında donanmaya dahil olmasıydı.³²⁰

Sefere çıkan donanmanın önemli bir görevi de güzergâhı üzerindeki bölgelerde asayiş sağlamaktı.³²¹ 1565 yılında Malta seferinden dönerken Balyabadra'ya uğrayan Vezir Mustafa Paşa bölge halkının yağma olaylarına karışan levend gemilerinden şikâyet etmesi üzerine eşkıya levend gemilerinin zulmünün önlenmesi için İnebahtı

³¹⁷ 24 MD, h. 305, 306 ve 381, s. 112 ve 138.

³¹⁸ 26 MD, h. 617, s. 218.

³¹⁹ 14 MD, h. 749, s. 535.

³²⁰ 12 MD I, h. 314, s. 233-234.

³²¹ 12 MD II, h. 1176, s. 253.

kalesi azeb ağası olan Halil'e 16 oturaklı bir kadirga bırakmıştı.³²² 1568 Mart'ında Kapudan Vezir Piyale Paşa'ya gönderilen hükümde Anabolu taraflarında muhafaza hizmetinde bırakılan kalyete cinsi bir geminin³²³ kürekçi ihtiyacı için merkezden yirmi adet gayrimüslim mahkum gönderildiği ve bu sayının yeterli olmaması durumunda Anabolu bölgesindeki mahkumlardan ilave yapılarak eksiğin tamamlanması istenmişti.³²⁴

Donanma gemilerinde kürekçi ihtiyacını karşılamak üzere başvurulacak yöntemlerden biri de suçluların küreğe konulmalarıydı. İdamına hükmedilmişler haricinde suçlular küreğe konulmak üzere Anabolu kaptanlığına da gönderiliyordu.³²⁵

1570-1573 yıllarında Osmanlı ile Venedik arasında yaşanan mücadele esnasında Mora'daki askerî hareketlilik, kalelerdeki durum ve Mora'nın savaştaki yeri önemli olmuştur. Venedik ile yaşanan mücadelede Mora sancağının konumu itibarıyla ilk muhataplardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Adriyatik denizi çıkışında yer alan Mora sancağının Venedik'ten gelebilecek bir donanma ya da istihbarat hakkında ilk bilgileri ulaştırabileceği ve en uç savunma hattı olduğu söylenebilir. Bunun yanında donanmaya doğrudan asker ve mühimmat desteği verdiği de ortadadır.

2. İdarî Yapı

2.1. Sancaklarda İdarî Yapı

Mora yarımadasının Osmanlı hakimiyetine geçişinin ardından bu bölgede de Osmanlı toprak sistemi olan timar sistemi uygulanmaya başladı ve yarımada Rumeli beylerbeyliğine bağlı Mora sancağı olarak idarî yapıya dahil edildi. Mora yarımadası 1460 yılından 1565 yılına değin yaklaşık yüz yıl tek bir sancak olarak yönetildikten sonra yarımada'nın, idarî işlerin daha kolay yürütülebilmesi adına iki sancağa bölünmesine karar verildi. Bu bölünmede bölgede bulunan kadıların da etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim bu doğrultuda bölgedeki kadılar tarafından İstanbul'a

³²² 5 MD, h. 709, s. 430.

³²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 460.

³²⁴ 7 MD I, h. 1012, s. 502.

³²⁵ 7 MD I, h. 686, s. 348; 24 MD, h. 740, s. 276.

gönderilen bir mektup bu durumu ortaya koymaktadır.³²⁶ Mora sancağının merkezi yarımada'nın kuzey ucunda bulunan Balyabadra idi.³²⁷

Merkezin konumundan dolayı sancağın güneyindeki köy ve kasabalarda yaşanan bazı durumların çözümü için karar verilmesi aradaki mesafe sebebiyle vakit alabiliyordu. Bundan dolayı yarımada'nın yönetimine kuzeyi Mora ve güneyi Mizistre sancağı olmak üzere iki sancak üzerinden devam edilmesine karar verildi.³²⁸

2.1.1. Sancakbeyi

Balkanlarda başlatılan fetih hareketleri sonucu idarî yapının temel taşlarından olan sancak ortaya çıkmıştı. Osmanlı'da sancaklarda yönetim iki koldan oluşuyordu. Siyasî ve askerî kanat bey tarafından yürütülürken hukukî ve beledî alan kadıya bağlıydı. Devletin taşradaki en önemli bu iki temsilcisi Osmanlı Devleti'nin taşra idarî sisteminin uygulanmasında önemli rol üstleniyordu. Bey, kadının verdiği hükmü uyguladığı için bu iki yönetici yürütmede beraber hareket ederken kadı, kararını bağımsız bir şekilde verirdi. Kadı doğrudan padişaha bağlıydı ve ondan emir alırdı, ona arzda bulunurdu. Bey de kadının hükmü olmaksızın hukukî bir karar veremezdi.³²⁹

Fetihlerin genişlemesiyle Rumeli bölgesinde bulunan sancakların üstünde bir yapı olarak beylerbeyilik müessesesi ortaya çıktı. Beylerbeyi, padişah Anadolu'da

³²⁶ 7 MD III, h. 2545, s. 294, durum hükümde açıkça ifade edilmiştir: “Kalamata ve Koron kâdîlarına ve Menavasye Kal’ası dizdârına hüküm ki: Hâliyâ Narda Kâdîsı olup mehâyîf Müfettişi olan Mevlânâ Muslihuddîn dâme fazlühû südde-i sa’âdetüm’e mektûb gönderüp; “Zikrolunan kâdîlıklarda; “Kal’a-i mezbûreye sancakbeği ba’îd olup mürâca’at lâzım olan husûslarda ziyâde ac[zi]müz vardır.” diyü ahâlîsi i’lâm idüp Mizistre sancağına ilhâk enfa’dur.” diyü bildürmeğin Kalamata ve Koron kâdîlıkları ile kal’a-i mezbûre Mizistre sancağına ilhâk olunmasına emr-i şerîfüm sâdır olmağın buyurdum ki: Taht-ı kazânuz kurâsıyla ve kal’a-i mezbûre min-ba’d emr-i şerîfüm mücebince livâ-i mezbûra tâbî olup görölmesi lâzım olan husûslarda livâ-i mezbûre beğine mürâca’at idesiz.”

³²⁷ Ayrıca Balyabadra Batıya yakın olan konumundan ve sahip olduğu limandan dolayı özellikle Venedik’in ve Raguzalıların sürekli ticaret rotasında bulunan kentlerden biriydi. Bkz.: Kayapınar, “Osmanlı Döneminde Mora’da Bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra (1460-1715)”, s. 88.

³²⁸ Machiel Kiel Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde kaleme almış olduğu “Mora” maddesinde Mora yarımadasının 1571 yılında yaşanan İnebahtı hezimetinden sonra güvenlik amaçlı kuzey ve güney olarak iki idarî kısma ayrıldığını yazmıştır. Machiel Kiel, John Alexander, “Mora”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 30, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 282; Machiel Kiel, “Mezistre”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 29, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2004, s. 545-546. Ancak Osmanlı Arşivleri’ndeki mühimme defterleri kayıtları göz önüne alındığında yarımada'nın güneyinde Mizistre merkezli ve aynı isimli bir sancağın 1567’de sancak olarak kayda geçtiği tespit edilmiştir. Bkz.: 7 MD I, h. 459, s. 237.

³²⁹ Yaşar Yücel, “XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler”, **Belleten**, C. XLI, 1977, s. 495.

bulunurken Rumeli’de bulunan beylerin amiri konumundaydı. XIV. yüzyılın sonunda ise padişah Rumeli’ye geçtiğinde Anadolu’da bulunan beylerin komutasının sağlanması için Anadolu beylerbeyliği kurulmuştu.³³⁰ Beylerbeyi paşa ünvanına sahipti ve beylerbeyiliğe dahil sancaklardan birinde ikamet ederdi. Onun bulunduğu sancağa ayrı bir sancakbeyi atanmazdı ve sancak beylerbeyiliğin merkezi olarak “Paşa sancağı” ismiyle anılırdı. Sancakların merkezi de sancakbeylerinin ikamet ettiği bölgeydi. Sancak içinde idarî yapıda sancakbeyine bağlı subaşı, voyvoda ve kale dizdarları bulunuyordu.³³¹ Bu görevliler sancakta asayişin sağlanması ve vergilerin toplanması gibi işlerin yürütülmesinde görev alıyorlardı. Örneğin 1568 yılının aralık ayında mehayif müfettişi olan Narda kadısı, Mora sancakbeyinin voyvodası Küçük Ahmed’in halktan haksız şekilde iki katı öşür vergisi aldığını İstanbul’a bildirmişti. Merkezden sancakbeyine gönderilen fermanda voyvodanın usulsüz şekilde vergi toplamasının engellenmesi istenmesi üzerine sancakbeyi “*Voyvodamdur, hakkından gelürüm.*” diyerek gereğinin yapılacağını bildirmişti.³³² 1573 yılının nisan ayında ise İstanbul’a bir adam göndererek şikayette bulunan Mora halkının bölgede bazı naib, muhızır ve voyvodaların kendilerine zulmettiklerini bildirmeleri üzerine merkezden Mora beyine ve kadısına gönderilen hükümde bu kişilerin teftiş edilerek halka verdikleri rahatsızlığın engellenmesi istenmişti.³³³

Şüphesiz bir sancakbeyinin başlıca görevi sancağında asayişi sağlamak ve dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı sancağı korumaktır.³³⁴ Sancakbeyleri kale dizdarları, kadılar ve diğer görevliler aracılığıyla sancaktaki idarî yapının yürütülmesini sağlardı. Örneğin 1570 yılının mart ayında Mizistre sancakbeyi Yar Ali Bey’e gönderilen bir hükümden anlaşıldığına göre sancakbeyi ve kadı Manya’da Kulaoğlu limanındaki kaleye gittiklerinde halkın itaat ederek vergilerini ödediklerini,

³³⁰ İlhan Şahin, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1997, s. 233.

³³¹ Şahin, **a.g.e.**, s. 241.

³³² **7 MD III**, h. 2579, s. 310.

³³³ Çelik, “21 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 594, s. 242.

³³⁴ **14 MD**, h. 221, s. 155, fermanda belirtildiği üzere: “...cümle kılın meremmetine ve tamire külli ihtiyaçları olduğun bildirmişsin her memleket ve diyara sancak beyi nasbeylemekden garaz taht-ı livasında olan kılın cemi tamire muhtaç olanı ıslah ve ihya eylemektir. Kalelerin ahvali ol veçhile bu zamana dek muhtel kalmanın aslı nedir?”, ifadeleriyle sancakbeyine görevinin gerekleri hatırlatılıyordu.

ancak ulaşılması güç yerlerde bulunan iki köyün vergi ödemekten kaçındıklarını bildirmişti. Sancakbeyinin İstanbul'a gönderdiği mektupta vergi vermeyi reddeden bu iki köyün üzerine gidilmezse isyanlarının sürekli hale gelebileceği de belirtilmişti. Bunun üzerine merkezden Mizistre sancakbeyine gönderilen hükümde yakında Piyale Paşa'nın donanma ile bölgeye geleceği ve onunla birlikte hareket ederek isyan halinde olan bu iki köyün üzerine gidilmesi emredilmişti.³³⁵

Sancakbeylerinin görev süreleri genelde üç yılı geçmezdi, sonrasında ise yakın bir sancağa atanırlardı. Örneğin 1565 tarihinde Mora sancakbeyi olduğu anlaşılan Osman Şah'ın 1570 tarihli bir hükümde Mora'nın kuzeyinde yakın bir sancak olan Tırhala sancakbeyi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.³³⁶ Sancakbeyinin yakın olan başka bir sancağa atanmasının sebebi dönem şartları göz önüne alındığında atandığı yeni sancağa gitmesi uzun sürebileceğinden bölgede bir otorite eksikliğinin önüne geçilmek istenmesiydi. Nitekim sancağa başka bir yerden sancakbeyi atandığında eski sancakbeyinin yeni atanan bey gelene kadar yerinde kalarak muhafaza ve asayiş işlerini yerine getirmesi isteniyordu. Bu durum özellikle Mora gibi sınır hattında bulunan bir sancak için savaş zamanlarında daha ciddi bir hal alıyordu. Mora beyi Ahmed'in Silistre sancakbeyi olarak ve Silistre sancakbeyi Mehmed beyin de Mora beyi olarak atanmasından sonra yaşananlar tam da bu konunun önemini ortaya çıkaracak niteliktedir.

1570 yılının aralık ayında yapılan bu atamalardan sonra yeni Mora sancakbeyi Mehmed Bey bölgeye gelme konusunda iki ay gibi ciddi bir süre oyalanmıştı. Bu gibi aksiliklerin önüne geçmek isteyen merkez, sabık Mora beyi Ahmed'e yeni atanan sancakbeyi bölgeye gelene kadar Mora'da kalmasını ve bölgede muhafaza için gereken önlemleri almasını emretmişti.³³⁷ Ancak Mora'ya atanan Mehmed Bey bölgeye gitmekte yine oyalanınca Silistre'ye atanmış olan eski Mora beyi Ahmed Bey görev yerine gitmek üzere Mora'dan ayrılmıştı. Böyle bir durumun asayişle ilgili büyük sıkıntı çıkaracağını fark eden merkez tarafından iki beye de hükümler

³³⁵ Paşazade, "9 Numaralı Mühimme Defteri", h. 44, s. 19.

³³⁶ Şahin, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri", s. 243; **14 MD**, h. 257, s. 176; **6 MD II**, h. 1211, s. 218.

³³⁷ **14 MD**, h. 968, s. 67.

gönderilmiş, Silistre'ye gitmekte olan Ahmed Bey'e Mora sancakbeyi Mehmed bey görevine başlayana kadar yerinde kalması gerektiği bir defa daha hatırlatılmış ve emrin kendisine ulaştığı yerden Mora'ya dönmesi istenmişti.³³⁸ Mora'ya atanan Mehmed beye gönderilen hükümde ise asayiş konusundaki sıkıntıya dikkat çekilerek "... *Mora canibi asi Arnavud'dan nev'an fetret üzere*" olduğu belirtilmiş ve bir an önce bölgeye giderek muhafaza için gerekli önlemleri alması emredilmişti.³³⁹

Atanan yeni sancakbeyinin görev yerine hemen ulaşamaması asayiş yanında diğer görevlerin de aksamasına neden olmuştu. 1571 yılının şubatında Mora alaybeyine gönderilen bir hükümde, bölgede vilayet tahriri yapacak olan kadının bölgeye ulaşmak üzere olduğu bildirilmiş, ancak Silistre'den Mora'ya atanan Mehmed Bey'in henüz görev yerine ulaşmamış olması ve bölgenin düşman tehdidi altında bulunması nedeniyle sancakbeyi bölgeye gelene kadar sipahilerin dağılmasını engelleyerek sayım işinin gerçekleştirilmesi istenmişti. Devlet merkezi aslında alaybeyine gönderdiği emirde "asi kâfir" tehlikesi ve Venedik donanmasının hareketlerine dikkat çekerek, bir bölgenin yöneticisiz kalmasının sakıncalarını ortaya koymuştur.³⁴⁰ Bir sene kadar sonra 1572 şubatında Mizistre'de de sancakbeyi değişikliği olmuş ve Mizistre beyine gönderilen hükümde yeni sancakbeyi Mahmud Bey bölgeye gelene kadar sancaktan ayrılmaması emredilmişti.³⁴¹

Eğer bir sancak sınır bölgesinde bulunuyorsa dış ülkelerle ve düşman ile doğrudan temas halinde olunacağı için bu noktada sancakbeyinin kabiliyeti önem arz ediyordu. Savaş zamanında sancakta bulunan askerlerin başında savaşa katılması yanında sancakta yaşanan kaçakçılık, yolsuzluk, kalpazanlık ve adaletsizlikleri önlemek de sancakbeyinin görevleri arasındaydı.³⁴² 1565 yılının mart ayında Mora sancakbeyine gönderilen hükümde, Karitena Kale Kethüdası Derviş ile, kadılığa vekalet eden Naib Mahmud ve mahkemede görevli Muhzır Halil'in usulsüz işler

³³⁸ **12 MD II**, h. 767, s. 42, sancakbeyi "... *beyân olunan özrün kabûl olmaz vebâlün boynuna hakkundan gelinür, bilmiş olasin.*" ifadeleriyle ciddi şekilde uyarılmıştı.

³³⁹ **12 MD II**, h. 766, s. 41-42; **14 MD**, h. 1673, s. 1136.

³⁴⁰ **14 MD**, h. 1671, s. 1135.

³⁴¹ Kaygusuz, "10 Numaralı Mühimme Defteri", h. 193, s. 336.

³⁴² Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 74.

yaptıkları gündeme getirilmiş; sancakbeyinin durumu araştırarak iddiaların doğruluğunu teyit etmesi, eğer doğruysa Mahmud'un naiplikten alınması, Muhzır Halil'in ihzariyesinin kesilmesi ve kethüdanın da uyarılması istenmişti.³⁴³ Yine aynı tarihlerde Koron kalesi dizdarından şikayetçi olan halk durumu bir arzuhal ile merkeze bildirmişti. Arzuhalde dizdarın kalede haksız şekilde dirlik tasarruf ettiği ve bu dirliklerin ona ait olduğunu gösteren belgelerdeki kadı mühürlerinin sahte olduğu iddia edilmişti. Merkezden Mora sancakbeyine ve Modon ve Koron kadılarına gönderilen hükümlerde arzuhalde yazanların doğruluğunun araştırılması ve durumun bildirilmesi emredilmişti.³⁴⁴

Yine 1565 yılının ekim ayında Mora sancakbeyi Osman Şah'a gönderilen hükümden Anabolu azebleri ağası Cafer'in Peltek Hasan ve dört arkadaşı tarafından öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Azeb ağası Cafer'i öldürenler yakalanarak hapse atılmış ve idam edilmek üzere hüküm giymişlerdi. Ancak sonrasında bu kişilerin idam edilmeyip serbest bırakıldıkları, maktulün kardeşleri tarafından yazılan bir arzuhal ile merkeze bildirilmişti.³⁴⁵ 22 Kasım 1565'te Mora beyi Osman Şah'a götürülmek üzere maktulün kardeşlerine verilen hükümde, mahkumların serbest bırakılmasından sorumlu tutularak mahkeme kadısının azline karar verilmiş, sancakbeyinin ise suçluları yakalayıp idam ettiğini bildiren bir arzı merkeze ulaşmazsa bunun sonuçlarının onu da etkileyeceği konusunda tehditkâr ifadeler kullanılarak suçluların derhal yakalanıp idam edilmeleri emredilmişti.³⁴⁶ Ancak iki sene sonra 1567 aralık ayına gelindiğinde katiller hâlâ yakalanamamış ve Osman Şah Bey'e yazılan yeni bir fermada merkezin ona itimadının tam olduğu ve suçluların yakalanarak idam edilmeleri hususu tekrar edilmişti.³⁴⁷

³⁴³ 6 MD II, h. 903, s. 54.

³⁴⁴ 6 MD II, h. 1286, s. 256.

³⁴⁵ 5 MD, h. 422, s. 289-290; 5 MD, h. 438, s. 298, "... teftiş olundukda Peltek Hasan ve Arab Mehmed oğlu Yunus ve Memi Can ve Yeniçeri Hüseyin ve Hasan Kethuda oğlu Ali nâm kimesneler mezbûrun katline mübâşir oldukları sicil olunup ...".

³⁴⁶ 5 MD, h. 553, s. 350-351, "eğer kadı ıtlâk itmiş ise kadıya buldurup eğer senün ma'rifetinle ıtlâk olunmuş ise ikiniiz bulup mahallinde şer'le siyâset idüp emr-i şerîfim yerine varduğın yazup bildüresin. Şöyle ki mu'accelen mezkûr ele gelüp emrim üzre siyâset olunup arz olunmaya aslâ senin de özrün maktûl olmayup neticesi sana da â'id olur."

³⁴⁷ 7 MD I, h. 647, s. 331.

Kaçakçılıkla mücadele bağlamında bölgeden alınan istihbaratı değerlendiren merkez tarafından 1571 nisanında Mora beyine gönderilen bir hükümde kıyıya yakın yerlerde kulübeleri bulunanların düşman tarafına tereke sattığı gerekçesiyle bu kulübelerin yıkılması ve kıyı şeridinde bulunan çiftlik ve arazilerin sipahilere verilmesi, kaleye yakın yerlerin ise hisar erlerine verilmesi emredilmişti.³⁴⁸

Savaş zamanlarında orduya ve donanmaya asker ve mühimmat sağlamak da sancakbeyinin önemli görevlerinden biriydi. İnebahtı deniz savaşının yaşanmasından birkaç hafta sonra Mora, İnebahtı ve Eğriboz sancakbeylerine gönderilen hükümlerde Vezir Pertev Paşa veya Kılıç Ali Paşa'nın kendilerinden kürekçi, peksimet ya da herhangi bir mühimmat talep etmeleri halinde paşaların isteklerinin ihmalden uzak bir şekilde temin edilmesi emrediliyordu.³⁴⁹

Yine aynı şekilde yakın sancaklarda asker ya da mühimmat ihtiyacı doğarsa bu ihtiyaçlar etraftaki sancaklardan karşılanırdı. Nitekim Mizistre beyi Ali Bey tarafından Manya'daki isyanın merkeze bildirilmesi üzerine 1571 yılının son günlerinde Mora sancakbeyine gönderilen hükümde Mizistre beyi tarafından kendisinden asker talebinde bulunulursa ertelemekten göndermesi emrediliyordu.³⁵⁰

Sancakbeyliğinde olup görevi kötüye kullanan ve adı yolsuzluk işlerine karışan beyler de olabilirdi. Halkın ya da bölgedeki diğer görevlilerin böyle bir durum yaşandığında durumu İstanbul'a arz etmeleri üzerine meseleyi teftiş etmek üzere İstanbul'dan bir görevli bölgeye gönderilirdi. Mizistre sancağında Benefşe kalesi kethüdası Mehmed ve Kurd'un İstanbul'a sunmuş olduğu arzuhalde anlaşıldığına göre Mizistre sancakbeyi Ali Bey kale halkından haksız yere yirmi sekiz bin akçe almış ve kale görevlilerinin hakkı olan gedikleri kendi subaşlarına vermişti. Ayrıca halktan bazı kişileri kırk gün boyunca kendi hizmetinde çalıştırmıştı. Durumun merkeze bildirilmesi üzerine durumu teftiş için görevlendirilerek bölgeye gönderilen

³⁴⁸ 12 MD I, h. 272, s. 212.

³⁴⁹ Şener, "16 Numaralı Mühimme Defteri", h. 171, s. 123.

³⁵⁰ Kaygusuz, "10 Numaralı Mühimme Defteri", h. 123, s. 114.

Sinan Çavuş'un, üzerinden on beş yıl geçmemiş ve dolayısıyla zaman aşımına uğramamış iddiaları teftiş etmesi istenmişti.³⁵¹

2.1.2. Kadı

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar kadılar kazasker tarafından atanırdı. Bu dönemden sonra yapılan atamalar ise büyük oranda şeyhülislamın sadrazama sunduğu öneri üzerine yapılmaya başlandı.³⁵² Ancak bu durum kazaskerin tamamen sistemden çıkarıldığı anlamına gelmemekteydi. Nihai atama da her zaman için padişah beratıyla yapılırdı.

Kadının davalara bakma haricinde birçok farklı görevi de vardı. Kadı bulunduğu sancakta ve kazalarda yürütme ve yargının en önemli unsurlarından biriydi.³⁵³ Bir kazanın beledi işlerinin tümüyle kadı ilgilenirdi. Ayrıca gereken durumlarda askerî konularla da ilgilenir, sancakta asayişin sağlanması, kaçakçılık ve yolsuzluğun engellenmesi, savaş zamanlarında askerî eksikliklerin tamamlanması gibi işlerde de görev alırdı.³⁵⁴ Örneğin Balyabadra kadısı Muhyiddin 1572 yılının ocak ayında, Modon'da bulunan at gemilerinin tamiri ve kalafatlanması ile diğer ihtiyaç ve eksiklerinin tamamlanması hususunda görevlendirilmişti.³⁵⁵

Kadının bulunduğu kazada ya da sancakta farklı görevleri de olabilirdi. Örneğin Modon kadısı olan Mevlana Mehmed aynı zamanda Mora müfettişliği görevini icra ediyordu. 1568 yılının nisanında İstanbul'a Mizistre'de bulunan Megali nahiyesi halkının Malta ve İspanya donanmalarıyla işbirliği içinde olduğunu ve bulundukları bölgede düşman donanmalarına kılavuzluk ettiklerini bildiren bir mektup yazmıştı. Kadının mektubu ve verdiği istihbarat değerlendirildikten sonra, merkezden Mora beyine gönderilen hükümde sancaktaki sipahilerin bölgeye gelecek olan donanmaya katılmak üzere hazırlanması emredilmişti.³⁵⁶ Bunun yanında kazalarda görev yapan

³⁵¹ 7 MD I, h. 975, s. 488-489.

³⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 87.

³⁵³ Şahin, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri", s. 245.

³⁵⁴ İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", **Amme İdaresi Dergisi**, C. IX, No: 1, 1976, s. 97.

³⁵⁵ BOA, 10 Numaralı Mühimme Defteri, 306 numaralı hüküm, s. 202.

³⁵⁶ 7 MD II, h. 1301, s. 64-65.

ulufeli askerlerin ücretleri merkezden gönderildiğinden parayı getiren konvoyun korunması önemli bir işti ve konvoyun güvenliğinin sağlanması da kadıların görevleri arasında yer alıyordu. Kazalara gönderilen maaş konvoyunun korunması için güzergahtaki tüm kadılara öncesinde emirler gönderilirdi. Mora yarımadasında bulunan kazalardaki görevlilerin maaşlarını korumaları için de bölge kadılarına birçok hüküm gönderilmişti.³⁵⁷

1565 yılının nisan ayında Tunus hâkimi Sultan Ahmed tarafından İstanbul'a hediyeler götürmek üzere yola çıkan gemi Mizistre sahilinde karaya oturmuştu. Geminin içindeki eşyaların bir listesini oluşturan Mizistre kadısı Abdurrahim'in yardımcıları Ali ve Ferhad ile birlikte bu eşyaları kaybederek padişaha ait olan malları çaldıkları ve padişaha ihanet ettikleri gerekçesiyle idam edilmek üzere hapse atılmaları emredilmişti.³⁵⁸ Ancak olaydan dört ay sonra gemideki eşyaları çalan kişilerin Mora nazırı Ali ile adamı Deli Mesih olduğu ortaya çıkmış, Mizistre kadısı Abdurrahim ve yardımcıları Ali ile Ferhad'ın serbest bırakılmasına karar verilmişti. Padişaha ait malları çalan bu iki kişinin ellerindeki eşyalar alındıktan sonra ikisinin de idam edilmesi emredilmişti.³⁵⁹ Ayrıca Mora beyine ve kadısına ve Mizistre kadılarına yazılan diğer bir hükümde nazır Ali'nin kardeşi Zülfikar'ın da gemiden bazı eşyaları yağmaladığı ve yaklaşık bir yıldır kayıp olduğu bildirilerek yakalanması halinde hapse atılması ve durumunun merkeze bildirilmesi isteniyordu.³⁶⁰ 1566 mayısında Modon kadısına -aynı zamanda Mora müftüsü idi- gönderilen hükme göre Mora nazırı Ali'nin İstanbul'a sunduğu arzuhalde, idam edilmesi durumunda birçok yerde malı olduğu ve devlete olan borçlarının ödenemeyeceği belirtiliyordu. Ancak nazırın bu son çabası da işe yaramamış ve alacaklarının devlete olan borcuna karşılık tahsil edilip idam kararının infazı emredilmişti.³⁶¹

Kadılar her türlü teftiş ve soruşturmayla ilgili de görevlendirilebilirlerdi. 1568 yılının mart ayı başlarında Mizistre kadısına gönderilen bir hükümde Mizistre

³⁵⁷ 14 MD, h. 484, s. 339; a.g.e., h. 929, s. 644.

³⁵⁸ 6 MD II, h. 1047, s. 125-126.

³⁵⁹ 5 MD, h. 123, s. 114.

³⁶⁰ 15 MD, h. 150, s. 64.

³⁶¹ 5 MD, h. 1541, s. 827.

sancakbeyi Ali Bey'in merkeze gönderdiği mektuba göre Benefşe kalesi dizdari Mehmed'in düşmana tereke sattığı, Girit'teki düşman kalelerine top verdiği ve kendi ticarî işleriyle meşgul olduğundan kale muhafazasını ihmal ettiği yazıyordu. Dizdarın bu gibi davranışları yüzünden kalede meskûn olan halkın kaleden ayrılmak üzere olduğu da ayrıca belirtilmişti. Mizistre kadısından durumu teftiş edip iddiaların doğru olup olmadığı konusunda İstanbul'a bilgi vermesi istenmişti.³⁶²

Kadıların önemli görevlerinden biri de bölgeye teftiş ve tahrir gibi işler için gelen görevlilere yardımcı olmaktı. 1568 haziranında Mora sancakbeyine ve bölge kadılarına gönderilen hükümde bekâyâ tahsili ve bölgede görevli memurların teftişi için gönderilen müfettişe yardımcı olmaları emredilmişti. Ayrıca hükümde müfettişe yardımcı olma hususunda ihmalde bulunan görevlilerin azledilecekleri de hatırlatılıyordu.³⁶³

Kadıların bölgedeki beledî işler ile ilgilenme gibi bir görevi olduğundan daha önce bahsetmiştik. Nitekim 1571 şubatında Mora kadılarına gönderilen bir hükümde Balyabadra yakınlarında inşası devam eden Bergos-ı Cedid isimli kale için cerehor ihtiyacı olduğu ve bu ihtiyacın acilen kadılar marifetiyle kazalardan toplanacak olan cerehorlar tarafından karşılanması isteniyordu. Cerehorların, bölgede kale inşasını takip eden Mora nazırı Sinan Çavuş'a bir an önce gönderilmesi emredilmişti.³⁶⁴

Kadı bir vilayetin tahririni yapmakla da görevlendirilebilirdi. Nitekim daha önce bahsi geçtiği üzere yeni Mora sancakbeyi Mehmed Bey görev yerine gelme hususunda geciktüğinden, Mora alaybeyisine gönderilen hükümde tahrir için gelecek kadının bölgeye varmak üzere olduğu ve sipahilerin dağılmasının engellenmesi emrediliyordu.³⁶⁵

Savaş döneminde özellikle Mora gibi halkı gayrimüslim ve isyan etmeye yatkın bir bölgede görev yapmak belli ki kadılar için de zor bir işti. Nitekim koyun hakkını toplamak üzere adamlarıyla Razin köyüne giden Kalamata kadısı, Megalimani ve

³⁶² 7 MD I, h. 970, s. 486.

³⁶³ 7 MD II, h. 1577, s. 203-204.

³⁶⁴ 12 MD I, h. 68, s. 102.

³⁶⁵ 14 MD, h. 1671, s. 1135.

Vitlos asilerinden tüfek ve kılıçla kuşanmış dört yüz asinin gaspına uğramıştı. Asiler kadının adamı olan Ahmed'i esir almışlar, yanındaki diğer iki adamını ise acımasızca öldürmüşlerdi. Kadının ve adamlarının yanında bulunan yirmi sekiz bin akçe ile birkaç davarı gasp eden asiler kadı ve adamı olan Ahmed'in canını bağışlayıp bölgeden uzaklaşırken kadının iddiasına göre bölge halkından kimse yardıma gelmemişti. Kadı ve adamlarının bölgede olduğunu asilere haber verenin ise köyün Hisar Mahallesi'nde bulunan birkaç zimmi olduğu yine köy halkından öğrenilmişti. Bu gibi durumlarda kadıların askerî hareketlerde da görev aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim durumun Divan'a bildirilmesi üzerine merkezden Mizistre, Modon ve Kalamata kadılarına gönderilen hükümlerde il-erinden mürekkep bir kuvvet ile asilerin üzerine gidilmesi emredilmişti.³⁶⁶ Aslında Mora'nın güneyinde yaşanan bu olaylar daha önce Mizistre beyi Yar Ali Bey tarafından öngörülmüş ve bir mektupla İstanbul'a bildirilmişti. Mektuba göre bölge halkının vergilerini ödeme konusunda isteksiz olduğu ve bu asilerin üzerine gidilmediği takdirde durumun küçük bir isyana dönüşebileceğinden bahsediliyordu. Görünen o ki Yar Ali Bey'in tahminleri doğru çıkmış, Venedik'in Mora yarımadasında desteklediği silahlı guruplar tarafından isyan hareketi başlatılmıştı.³⁶⁷

Şüphesiz kadılar arasında da devletin kendisine vermiş olduğu gücü ve mevkii kullanarak yolsuzluk yapan ya da yanlış kararlar vererek halka zulmedenler olabiliyordu. Böyle durumlarda kadının verdiği kararı teftiş etmek üzere "vilayet müfettişi" veya "mehayif müfettişi"³⁶⁸ adı verilen güvenilir kadılar görevlendiriliyordu. Örneğin 1568 haziranında Balyabadra kadısı Mevlana Abdurrahman'ın daha önce hane başına beş akçe olan nemek vergisini³⁶⁹ sekiz akçe yapması üzerine halk durumdan şikayetçi olmuş bunun üzerine İstanbul'dan Lütü Çavuş ve vilayet müfettişi olan Narda kadısı Mevlânâ Muslihuddîn durumu teftiş

³⁶⁶ 12 MD I, h. 101, s. 120; a.g.e., h. 124, s. 130-131.

³⁶⁷ Paşazade, "9 Numaralı Mühimme Defteri", h. 44, s. 19.

³⁶⁸ Osmanlı'da halk ile taşra yöneticileri arasında çıkan uyuşmazlıkları teftiş etmek üzere görevlendirilen kadı. Bkz. İlber Ortaylı, "Kadı", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 73.

³⁶⁹ Osmanlı'da tuzdan alınan vergi.

etmek üzere görevlendirilmişlerdi. Kadının kararı teftiş edilerek, haksız ücret alındığı anlaşıldığı taktirde bu ücretin sahiplerine geri verilmesi emredilmişti.³⁷⁰

Yine aynı tarihlerde bu iki görevli Mora'da Balyabadra ve Kalavrita'da yaşanan başka bir yolsuzluğu araştırmak üzere görevlendirilmişti. Halkın şikayeti üzerine Balyabadra ve Kalavrita'da bazı görevlilerin tefecilik yapmak suretiyle halka zulmettiği öğrenilmesi üzerine Kadı Muslihuddîn ve Lütfî Çavuş'tan durumu teftiş etmeleri ve iddialar doğruysa bu kişilerin yakalanarak Rodos adasına sürgün edilmeleri emredilmişti.³⁷¹ Bir hafta sonra Narda kadısı Mevlânâ Muslihuddîn'e gönderilen başka bir hükümde ise Mora sancağındaki bazı kadı, naib ve voyvodaların halka zulmettiği ve uzaklığından dolayı halkın İstanbul'a giderek arzuhal sunacak durumu olmadığından müfettiş olarak kendisinin bölgeye gidip görevini suiistimal eden bu kişileri teftiş etmesi ve gerekirse cezalandırması istenmişti.³⁷²

Kadıların devlet merkezini yönlendirerek idarî yapılanmanın şekillenmesine katkıda bulundukları da anlaşılmaktadır. Narda kadısı Muslihuddîn'in mehayif müfettişliği görevi esnasında halk, kadıya müracaat etmiş ve yarımadanın güneyindeki Kalamata ve Koron kazaları ile Benefşe kalesinin Mizistre sancağına bağlanması durumunda idarî işlerin daha kolay yürütülebileceğini aktarmışlardı. Kadı Muslihuddîn de bu bölgelerin Mora sancak merkezine uzaklığı nedeniyle halkın

³⁷⁰ 7 MD II, h. 1541, s. 185-186.

³⁷¹ 7 MD II, h. 1542, s. 186-187. Hükümde ismi geçen kişiler için bkz., ayrıca transkriptte Florina olarak yazılmış yer isminin doğrusu Kalavrita olmalı: "... Florina (Kalavrita) nâhiyesinde yigirmi altı bin akça ze'âmete mutasarrıf olan Karakoz-oğlu Mehmed ve Balyabadra nâhiyesinde üç bin tîmâra mutasarrıf olan Hızır ve beş bin tokuz yüz toksan tokuz akça tîmâra mutasarrıf olan Ferruhşâd ve Filorina (Kalavrita) nâhiyesinde yedi bin akça tîmâra mutasarrıf olan Mustafâ bin Abdî ve üç bin tîmâra mutasarrıf olan Ahmed bin Karagöz ve Balyabadra nâhiyesinde altı bin akça tîmârı olan Memî bin İskender ve Arkadya Dizdârı olup Hâcî Ağa dimekle ma'rûf olan Karakaş ve Murâd Re'îs ve Bayram Re'îs nâm kimesneler için "ribâhor olup re'âyâ vü berâyâ zulmlerinden müteşekkî oldukları ecilden âdem gönderilüp şer'-i şerîfe da'vet olunduklarında itâ'at itmeyüp gaybet itdüklerin" ve nefis-i Koron'dan Mehmed bin Rûm Mustafâ ve Dervîş bin Ca'fer nâm kimesneler için "Hırsuzların yatağı ve ortaklarıdır." diyü müslimânlar şehâdet eyledüklerin i'lâm itdüğünüz ...".

³⁷² 7 MD II, h. 1584, s. 207. Teftiş için bölgeye gitmek üzere görevlendirilen Narda kadısına gönderilen hükümde merkezin bu konudaki anlayışı açık şekilde ifade edilmiştir: "... senün dahi kemâl-i diyânet ve hüsn-i istikâmetüne i'timâd-ı hümayûnum olmağın mezbûr sancağın mezâlim ü mahâyifi teftîşin sana emridüp ...".

talebinin uygun olduğunu merkeze bildirmiş ve bu öneri makul görülerek kabul edilmişti.³⁷³

1572 şubatında Koron kalesinde yaşananlar ise idareciler arasındaki ilişkileri göstermesi açısından hayli dikkat çekicidir. Koron kalesini teftişe gelen Mizistre beyi cebehane ve hisar erlerini teftiş ettikten sonra kaleden ayrılmıştı. Ancak Koron kalesi kadısı olan Mevlana Abdülvahhab teftişin ardından sancakbeyinin kethüdasını huzuruna davet ederek kethüdayı adamlarına hırpalatmış ve sancakbeyinin neden teftişe geldiğini öğrenmeye çalışmıştı. Yaşananlar üzerine kaledeki bazı hisar erleri, kadının kethüdadadan rüşvet istediğini söylemişlerdi. Olayın kale dizdarı ve kethüdası tarafından merkeze bildirilmesi üzerine durumun araştırılması için Arkadya müfettişliği görevini icra eden kadı ve nazır Mehmed Çavuş görevlendirilmiş ve durumun araştırılarak sonucunun bildirilmesi istenmişti.³⁷⁴

Bir kazada beledî işlerin tümüyle ilgilenen kadının altındaki naib ve muhızrlar da önemli görevlilerdendi. Kadının yardımcısı konumundaki bu görevlilerden naib kadıya yardımcı olurken muhızr mahkemelerde davası görülecek kişileri mahkeme huzuruna çağırırdı. Taşra teşkilatındaki bu görevliler de teftişe tabi tutulur, bir hataları olduğu tespit edilirse sancakbeyine bildirilir ve gereği yapılırdı. Nitekim 1568 aralık ayında Mora sancakbeyine gönderilen bir hükümde bölgede incelemelerde bulunan mehayif müfettişi tarafından Anabolu naibi Ramazan'ın ve muhızrlık görevi yapan Kâsım ve Cafer'in halka zulmettikleri ortaya çıkınca bir daha bu görevlerde istihdam edilmemek üzere görevden uzaklaştırılmaları emredilmişti.³⁷⁵

2.2. Kalelerin İdaresi

Sancakbeyine bağlı olan kale dizdarları kalelerdeki askerî yapının en üst rütbeli görevlisi durumundaydılar. Dizdarların altında bulunan ve bir nevi dizdarın yardımcısı/danışmanı olarak görev yapan kethüdalar da kale ve çevresinde etkili kişilerdi. Ancak hem dizdarlar hem de kethüdalardan yolsuzluk, rüşvet ve halka zulüm gibi cürümleri işleyenler de oluyordu. Örneğin 1568 yılının aralık ayında Mora beyine

³⁷³ 7 MD III, h. 2545, s. 294.

³⁷⁴ Yücel, "18 Numaralı Mühimme Defteri", h. 144, s. 74.

³⁷⁵ 7 MD III, h. 2578, s. 310.

gönderilen bir hüküm ile mazul Balyabadra kethüdası İsmail'in bölgede haksız yere vergi toplaması üzerine kendisine üç aylık hapis cezası verilmesi emredilmişti.³⁷⁶ Yine aynı tarihlerde Anabolu kalesinde görevli azeblerin kethüdaları olan Kurd'un, azeblerin ellerindeki buğday ve arpayı zorla alıp kendilerini de vazifelerini başkalarına vermek tehdidiyle çiftliğinde çalıştırdığından şikayetçi olmuşlardı. Bunun üzerine Mora sancakbeyine ve Mizistre kadısına gönderilen hükümde durumun araştırılarak kethüdanın yapmış olduğu zulmün engellenmesi emredilmişti.³⁷⁷ 1571 yılının şubat ayında Arkadya kadısına gönderilen bir hükümden anlaşıldığına göre ise Azeb Ağası Hasan ve kardeşi İbrahim Kethüda, Topal Arab lakabıyla bilinen eşkıya ile birlik olup halka zulmediyordu. Ayrıca daha önce sancakbeyi tarafından bölgeye gönderilen müfettiş, durumu araştırmak için kaleye geldiğinde bu kişiler ortadan kaybolup müfettiş gittiğinde tekrar ortaya çıkarak yaptıkları zulme devam etmişlerdi. Merkezden kadiya gönderilen hükümde ise bu sefer İstanbul'dan Sinan Çavuş'un durumu teftiş için bölgeye geleceği ve zanlıların halka karşı işlediği suçlar ortaya çıkarsa, mağdurların zararı tazmin edilip suçu sabit olanların kürek cezasına çarptırılmaları emredilmişti.³⁷⁸

Başlıca görevleri bulundukları bölgenin asayişini sağlamak olan kale dizdarlarından bazıları, görevlerini suiistimal ederek bölgenin emniyetini tehlikeye atacak davranışlarda bulunabiliyorlardı. Mizistre beyi Ali Bey'in, sabık sancakbeyi Diyar (Yar) Ali Bey'den aldığı bilgiye göre Bardonya kalesi dizdarı Ahmed'in Manya asileri ile işbirliği içinde olduğu öğrenilmiş ve dizdar görevden alınmıştı. 1571 yılının aralık ayında Mizistre kadısına gönderilen hükümde dizdarın durumunun araştırılması ve cürmü sabit ise hapsedilmesi emredilmişti.³⁷⁹

Dizdarlar sorumlu oldukları kalelerdeki düzen ve intizamı bozacak davranışlarda bulunanlara karşı da gerekli tedbirleri alıyorlardı. 1571 nisanında Anavarin dizdarının İstanbul'a yazmış olduğu mektupta Anavarin kalesi mültezimleri Ahmed ve İsmail'in,

³⁷⁶ 7 MD III, h. 2583, s. 312, ayrıca aynı hükümde Kalamata'dan Şaban Hoca isimli naibin ve Yunus isimli sipahinin Vitlos köyünü yağmalama suçundan üçer ay hapse çarptırılmaları istenmiştir.

³⁷⁷ 7 MD III, h. 2634, s. 337.

³⁷⁸ 14 MD, h. 1086, s. 753.

³⁷⁹ Çakır, "10 Numaralı Mühimme Defteri", h. 474, s. 142.

kaleye sonradan gelen ya da mühtedi oldukları anlaşılan müstahfızların yerlerini “siz ecnebîsiz” ve “sonradan müslimân olanlarınızın berâtlarında babaları adı ehl-i İslâm adıdır” diye ellerinden almak için tehdit ettikleri anlaşıyordu. Merkezden Modon kadısına gönderilen hükümde ise “bunun gibi zamânda kal’a hâlî kalmak münâsib değildir.” denilerek bu kişilerin müstahfızları tehdit etmesinin engellenmesi, şikâyetin tekrarlanması durumunda ise mültezimlerin ciddi şekilde cezalandırılacağı belirtiliyordu.³⁸⁰

Anadolu azepleri ağası olan Ayamavralı Bali’nin göreve başladığından beri azeblere ve bölge halkına zulmettiği azebler tarafından Anadolu kadısına bildirilmiş ve kadı da durumu bir mektupla İstanbul’a iletmişti. Bunun üzerine 1573 şubatında Mizistre beyine ve Balyabadra kadısına gönderilen hükümde azeb ağası olan Bali’nin yaptıklarının teftiş edilmesi ve durumun merkeze bildirilmesi emredilmişti.³⁸¹

³⁸⁰ 12 MD I, h. 439, s. 309-310.

³⁸¹ Çelik, “21 Numaralı Mühimme Defteri”, s. 139.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE İKTİSADÎ YAPI

Bu bölümde tahrir defterlerindeki kayıtlara dayanarak Mora'nın sosyal ve iktisadî durumu ele alınmıştır. Yarımada'ya dair bilgiler 560 numaralı tahrir defterinde³⁸² kayıtlı bilgilere dayanarak değerlendirilmiştir. 1570-1573 yılları arasında yaşanan savaş esnasında bölgenin bu durumdan nasıl etkilendiği anlatılmaya çalışılacaktır.

1. Sosyal Yapı

1.1. Nüfus

1.1.2. Gayrimüslimler

Mora yarımadasında yaşayan nüfusun ekseriyeti gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Bunların içinde tahrir defterindeki kayıtlarda “Eflâkan” ve “Arnavudân” olarak belirtilmiş gruplar da yer almaktadır.³⁸³ İsim olarak diğerlerine göre ayırt edici bir özellikleri olmamakla birlikte, muhtemelen etnik veya dinî açıdan farklı bir mensubiyetleri bulunmasından dolayı kâtipler tarafından bu şekilde gösterilmişlerdir. Gayrimüslim nüfus arasında genelde Mihal, Yorgi, İstimad, Anderye, Yani, Nikola,

³⁸² Defterde yarımada'daki bütün kazalar yer almamaktadır. Bu defter büyük ihtimalle Kıbrıs ve İnebahtı savaşları sırasında yarımada'nın güney kısmında özellikle Mizistre bölgesinde çıkan büyük çaplı isyan hareketlerinden sonra bölgedeki sosyal ve iktisadî durumu tespit etmek üzere yapılan sayımın sonuçlarını ihtiva etmektedir. Defterde, kayıt sırasına göre Karitena, Arhos, Mizistre, Arkadya, Kalamate, Modon ve Koron kazaları yer almaktadır. Korint, Balyabadra, Anabolu ve Hulumiç kazaları yine muhtemelen aynı nedene bağlı olarak bu defterde yer almamaktadır.

³⁸³ Karitena'ya bağlı Çoçora köyünde kayıtlı 14 hane, 1 mücerred nüfus için “Arnavudân” ifadesi kullanılmıştır (BOA, **TD. 560**, s. 69). Arhos'a tabi Belşi-i Zîr köyünde 17 hane, 7 mücerred, 2 bive “Arnavudân” zümresi yaşamaktadır (**TD. 560**, s. 206). Yine “Eflakân” olarak kayıtlı unsurlar Karitena'da (**TD. 560**, s. 43, 137); Arhos'da (**TD. 560**, s. 206, 215) ve Mizistre'de (s. 319-320, 351, 390, 421) meskûndular. Eflakan kayıtları için ayrıca bkz. Levent Levent Kayapınar, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Leondar ve Karitena'nın Demografik ve İdari Yapısı”, **Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 1, 2015, s. 115-136. Ayrıca Mora'da bir karye üzerine yapılan çalışma için bkz. Levent Kayapınar, “Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre Dimitsana'nın Demografik Yapısı”, **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, No: 11, 2005, s. 133-164.

Todori, Manol, Vasil, Dimitri, Mavridi, Andon, Bedoş, Kiryako vb. şahıs isimlerinin tercih edildiği görülmektedir.

Tablo No: 1. Mora Yarımadasının Güney Kazalarındaki Gayrimüslim Hane, Mücerred ve Bîve Sayıları

Kaza	Hane	Mücerred	Bîve
Arhos	3743	1587	23
Arkadya	4713	1743	15
Kalamata	1997	673	0
Karitena	8064	1978	0
Koron	461	104	1
Mizistre	6278	1471	0
Modon	421	67	0
Toplam	25677	7623	39

Hane sayısı bakımından en büyük kaza Karitena'dır. Ardından Mizistre gelmektedir. Yarımada'nın güney ucunda bulunan Modon ve Koron kazaları ise nüfusun en az olduğu kazalardır. Bölgenin her an düşman saldırısına açık durumda olmasının bunda etkisi olduğu düşünülebilir. Yarımada'nın orta bölgesinde kalan Arkadya azımsanmayacak bir nüfusa sahiptir. Kazaların Mora'daki dağılımı göz önüne alındığında yarımada'nın güney kısmını oluşturan bölgede yaklaşık 200-250 bin nüfusun bulunduğu öne sürülebilir.³⁸⁴ Mücerred sayılarının hane sayılarına göre nispeten daha az olduğu anlaşılmaktadır. Köylerin yekûn kısımlarında mücerred başlığı bulunmakla birlikte, isimlerin altına bu statüyü gösterir bir rumuz konulmamış, sadece şahıs isimlerinin altına bir önceki kayıta ismi geçen şahsın oğlu olduğunu gösterecek şekilde "veledeş" ifadesi kullanılmıştır.

1.1.3. Muaf ve Müsellemler

Şehir merkezlerinde ve köylerde ikamet eden reayadan bazıları, hukukî ve malî statüleri gereği defterde ayrı bir formatta gösterilmiştir. Bunlar çeşitli kamu hizmetleri karşılığında bir takım vergilerden muaf tutulan kesimdir. Bazısı kalelere belli miktarda

³⁸⁴ Barkan'ın hane sayısı için önerdiği beş rakamı göz önüne alındığında Mora yarımadasının güneyi için toplam bu rakama ulaşabilmek mümkündür: Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, C. X, 1953, s. 1-25.

veya sayıda barut³⁸⁵, ok, erzen³⁸⁶ gibi lojistik ve askeri malzemeyi temin etme karşılığında avarız vergilerinden muaf tutulmuşlardır.³⁸⁷

Tablo No: 2. Müsellem Nüfus

Kaza	Müsellem
Arhos	34
Arkadya	145
Kalamata	-
Karitena	72
Koron	-
Mizistre	158
Modon	-
Toplam	375

Bazılarının muafiyet nedeni ise yalıları, yani düşman istilasına açık sahilleri korumaktı.³⁸⁸ Kalamata, Koron ve Modon kazalarında hiç müsellem nüfus bulunmuyordu. Müsellemelerin bir kısmı ise sipahi oğulları olarak kayda geçmişti.³⁸⁹

1.1.4. Gayrimüslim Unsurların İsyanı

Yarımadadaki nüfusun ekseriyetinin gayrimüslim unsurlardan oluşması bunların zaman zaman düşman devletlerin de teşvikiyle isyan hareketlerine girişmesine neden oluyordu. Böyle büyük çaplı bir isyan olayı Kıbrıs'ın fethi ve akabinde gerçekleşti ve kısa sürede güney bölgesini büyük bir kaosa sürükleyecek çapa ulaştı. İsyancılar köyleri ve kaleleri ele geçirdiler, bunlarla mücadele bir buçuk yıl kadar sürmüştü.

Kıbrıs'ın fethinden sonra Venedik ile yaşanan savaş süresince Venedik'in de desteğiyle Mora'da Manya bölgesinde ciddi bir isyan hareketinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Ancak bundan önce donanmanın henüz Kıbrıs seferine çıktığı sıralarda bile bölgede ulaşımı zor olan bazı köylerde halk isyan halindeydi. Mizistre

³⁸⁵ Zikovişi köyünde kayıtlı Manol, Yani ve Yorgi isimli kişiler için düşülmüş bu kayıt “*Müsellemân-ı Kal'a-i Karitene, mezkûrîn zimmîler sâl-be-sâl Karitene kal'asına her birisi on vukiyye barut-ı siyâh verüp ispençeden ve avarızdan mu'âf ve müsellemelerdir.*” (TD. 560, s. 12). Bu tür kayıtlar defterin birçok sayfasında yer almaktadır.

³⁸⁶ Karitene'nin Kondorazne köyünde sakin olan bir kişi Karitene kalesine on kile erzen vermek şartıyla vergilerden muaf tutulmuştu (TD. 560, s. 14).

³⁸⁷ Bazı müsellem kayıtları için bkz. TD. 560, s. 12, 14, 21, 161, 293, 318, 342, 394, 416, 506, 532, vd.

³⁸⁸ Arkadya müsellemlerinden seksen tanesi nöbetleşe bu görevi yerine getiriyorlardı (TD. 560, s. 569). Bunların yirmi bir oğlu da yine müsellem statüsü taşıyordu.

³⁸⁹ Mizistre sahillerini korumakla görevli yirmi bir gayrimüslim sipahioğulları için bkz. TD. 560, s. 298.

sancağı beyi Yar Ali Bey'in kara tarafından müdahalesi yetersiz olursa Piyale Paşa komutasında bölgeye gelecek olan donanma ile birlikte hareket edilerek asilerin bertaraf edilmesi istenmişti.³⁹⁰ Ancak 1570'in güzünde Piyale Paşa "*aşağı yalılara*" gitme konusunda biraz oyalanınca düşman donanması asilerin de yardımıyla Manya Kalesi'ni ele geçirmişti.³⁹¹

Manya'yı asilerin elinden kurtarmak hiç kolay olmamış hatta burada başlayan isyan hareketi Mora'nın diğer bazı bölgelerine de sıçramıştı.³⁹² 1571 ilkbaharına gelindiğinde Mora ve Mizistre beylerinin asilerin üzerine gidilmesi için beraber hareket etmeleri isteniyordu. Ancak Zaklise adası civarında Venedik donanmasına ait gemiler olduğu tespit edildiğinden Mora beyi askerleri ile Manya üzerine giderse sancak merkezi olan Balyabadra'nın saldırıya açık hale gelmesinden endişe ediyordu. Yine de askerleriyle birlikte Mizistre beyi ile buluşup Manya'ya yürümek için Pertev Paşa komutasındaki donanmayı beklemeleri ve donanma bölgeye geldiğinde Pertev Paşa denizden, Mora ve Mizistre beyleri de karadan olmak suretiyle Manya asileri üzerine gidilmesi planlanmıştı. Ancak bir sonuç alınamadı.³⁹³

1572 ilkbaharında ise İnebahtı yenilgisinin üzerinden henüz altı ay geçmiş olmasına rağmen Osmanlı Devleti yeni bir donanma inşa etmeyi başarmıştı.³⁹⁴ Mora'nın güneyinde Çuka adası karşısında Vzeska isimli köy halkının da isyana dahil olduğunun öğrenilmesi ve Mizistre beyinin isyanın bastırılabilmesi için donanmanın desteğine ihtiyaç olduğunu bildirmesi³⁹⁵ üzerine Kılıç Ali Paşa komutasındaki donanmanın bölgeye gönderilmesine karar verildi.³⁹⁶ Ayrıca Mora, Mizistre ve Tırhala beylerine de donanma bölgeye vardığında kapudan ile birlikte hareket etmeleri emredilmişti.³⁹⁷ Beyler planlandığı gibi Manya asileri üzerine yürümek için ağustos ayında donanma ile Kızılhisar mevkiinde buluştu ancak o sırada gönüllü gemilerinden

³⁹⁰ Paşazade, "9 Numaralı Mühimme Defteri", h. 44, s. 19; **12 MD II**, h. 774, s. 46.

³⁹¹ **14 MD**, h. 318, s. 222.

³⁹² **12 MD II**, h. 1176, s. 253.

³⁹³ **12 MD I**, h. 287, s. 220.

³⁹⁴ Serpil Bayrak, "16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (238-394) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2016, 619 numaralı hüküm, s. 134.

³⁹⁵ Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", h. 203, s. 158.

³⁹⁶ **12 MD II**, h. 1176, s. 253.

³⁹⁷ Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", h. 27 ve 203, s. 35-36 ve 158.

birinin getirdiği habere göre Messina-Korfu-Zaklise adaları hattında İspanya ve Venedik donanmasının gemilerinin olduğu öğrenildi. Merkez tarafından “...bi'l-cümle Donanma-i Hümayûnum'un takdir-i ilâhî ile cümle umûrî senün re'y-i rezin isabet-i karînine tefviz olunmuştur din ü devlete enfa' olan ne ise münâsib görüldüğü üzre amel eyleyesin.” şeklinde telkinde bulunulan Kılıç Ali Paşa'ya böyle bir ortamda Manya asileri üzerine giderek karaya asker çıkarması uygun olmadığı hatırlatılmıştı.³⁹⁸ Nitekim 1572 ağustosunun son on gününde Kılıç Ali Paşa düşman donanmasıyla iki defa çatışma yaşayacak ancak ciddi bir savaşa girişmeyecekti. Kapudan, yaşanan bu çatışmalardan sonra düşman donanmasının Çuka Adası tarafına çekildiğini, kendisinin ise Manya'daki isyan dolayısıyla Manya tarafları yerine, donanma ile birlikte Eğriboz tarafında savunmaya geçtiğini bildirmiştir.³⁹⁹

İnebahtı savaşının üzerinden henüz bir yıl bile geçmemiş, Osmanlı donanması büyük emek ve ciddi bir maliyet sonucu yeniden inşa edilmişti. Öte yandan düşman donanması da ciddi bir savaştan çıkmıştı ve her ne kadar büyük kayıplar vermemiş olsa da yorgun bir donanma idi. Ayrıca İspanya ve Venedik gibi Akdeniz devletleri Osmanlı Devleti'nin yaptığı gibi kısa süre içinde yeniden donanma oluşturabilecek kaynaklara sahip değildi. İnebahtı'da yaşanan gibi bir savaşın tekrar yaşanması her iki tarafın da istemediği bir durumdu. Tüm bunlar göz önüne alındığında böyle bir çekincenin sebebi gayet açıktır.

1573 haziranında Mizistre beyi tarafından Manya isyanının bastırıldığı bilgisinin merkeze ulaşması üzerine, donanmanın o tarafa varmak üzere olduğu bildirilerek donanmanın da yardımıyla asilerin üç yıldır vermedikleri vergilerin tahsil edilmesi ve merkeze gönderilmesi emredilmişti.⁴⁰⁰

1.1.5. Müslimler, Müh tediler

Mora'da Müslüman nüfusun, gayrimüslim unsurlardan sayıca çok az olduğu tespit edilebilmektedir. Her ne kadar bu sayının içine bazı resmî görevlileri ilave

³⁹⁸ Bostancı, a.g.e., h. 668, s. 465-466.

³⁹⁹ Bostancı, a.g.e., h. 724, s. 506-507.

⁴⁰⁰ Rahman Şahin, “22 Numaralı Mühimme Defterinin (H. 981-M. 1573) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-107)”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 2014, 155 numaralı hüküm, s. 136.

edebilmek mümkünse de aradaki farkın çok fazla olduğu anlaşılmaktadır. Koron ve Modon kazalarında ise tahrir kayıtlarına hiç Müslüman nüfus girmemiştir. Mevcut kazalar içinde sadece Karitena’da bir köy halkının tamamının Müslümanlardan meydana geldiği görülmektedir. Sofular isimli bu köyde sadece on dört Müslüman hane kaydedilmiştir.⁴⁰¹

Tablo No: 3 Müslüman ve Gayrimüslim Hane Sayıları

Kaza	Müslüman Nüfus	Gayrimüslim Nüfus	
	Hane	Hane	Mücerred
Arhos	22	3743	1587
Arkadya	55	4713	1743
Kalamata	12	1997	673
Karitena	227	8064	1978
Koron	-	461	104
Mizistre	37	6278	1471
Modon	-	421	67
Toplam	353	25677	7623

Müslim nüfusun kayıtları incelendiğinde bunların hemen hemen hepsinin baba isimlerinin Abdullah olduğu görülmektedir.⁴⁰² Bu durumda bunları yeni azatlı köleler veya İslam’ı seçmiş mühtedi gayrimüslim unsurlar olarak kabul etmek mümkün olacaktır. Köylerde kayıtlı Müslümanların tasarrufunda bulunan çiftlik⁴⁰³ miktarları da isimlerinin altında ayrıca belirtilmiştir.⁴⁰⁴ Bazısı tam çiftlik, kimisi de “nîm” çiftlik sahibidirler.

1.1.6. Eşkîyalık Olayları

Osmanlı Devleti’nde eşkıyalık faaliyetleri XVI. yüzyıl ortalarından itibaren artan asker sayısına ve bu askerlerin sefer dönemi haricinde karıştıkları gasp

⁴⁰¹ TD. 560, s. 72.

⁴⁰² Karitene’nin Migali Kirpati köyünün Kokola mahallesinde ilk iki hanede “Hüseyin bin Abdullah ve Kasım bin Abdullah” isimli iki hane kayıtlıdır. Yine Pice isimli mahallede baba isimleri Abdullah olarak kaydedilmiş Şirmerd, Haydar, Ali, Yunus ve Cafer isimli beş müslim hane daha bulunmaktadır (TD. 560, s. 6-8). Yine Karitene’ye tabi dört mahallesi bulunan Lespeniçe köyünde kayıtlı altı Müslüman hane sahibinin beşinin baba ismi Abdullah’tır, (TD. 560, s. 15).

⁴⁰³ Osmanlı Devleti’nde temel ziraat ünitesi olan çiftliklerin arazi miktarı hakkında bkz. Halil İnalcık, “Çiftlik”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 8, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 313-314.

⁴⁰⁴ Bazı müslim kayıtları için bkz. TD. 560, s. 6, 15, 21, 39, 47, 88, 149, 156, 185, 217, 280, 325, 411, 449 vd.

olaylarıyla artış göstermeye başlamıştı. Anadolu coğrafyasında köyden kente göçün sebeplerinden biri kıtlıklar iken diğer önemli sebeplerden biri de kırsal alanlarda yaşanan eşkıyalık faaliyetlerinin artmasıydı. Sonraki süreçte Celalî isyanı olarak geniş bölgelere yayılacak olan bu faaliyetlerin önlenmesi ve taşradaki halkın mal ve can güvenliğinin sağlanması devletin önceliklerinden olmuştur.

Mora'da yaşayan halkın ekseriyetle gayrimüslim oluşu bölgede bir savaş başlaması durumunda isyan hareketlerinin de yaşanmasına zemin oluştuyordu. Bununla birlikte eşkıyalık faaliyetlerinin de artması kaçınılmaz oluyordu. Daha önce de bahsedildiği üzere Kalamata'ya koyun hakkını toplamaya giden kadı ve adamları Megalimani ve Vitlos asilerinden oluşan dört yüz kişilik silahlı bir grup tarafından saldırıya uğramışlardı. Ayrıca yerel halktan bazı zimmiler de kadı ve adamlarının bölgeye vergi toplamaya geldiğini asilere haber vermişlerdi. Bunun üzerine Mizistre, Modon ve Kalamata kadılarına gönderilen fermanlarda asilerin ve onlara yardımcı olan kişilerin bölgedeki il-eri muavenetiyle yakalanarak hapse atılması, isimlerinin yazılı olduğu bir defterin İstanbul'a gönderilmesi ve haklarında verilecek olan hükme kadar mevkuf edilmeleri emredilmişti.⁴⁰⁵

Bunun yanında bir yarımada olan bölgede denizden gelebilecek olan tehlikelere karşı da önlem alınmalıydı. Nitekim 1566 yılının mayıs ayında İnebahtı ve Ayamavra civarında bazı leventlerin inşa ettikleri kayıklarla deniz eşkıyalığı yaptıkları ve bundan dolayı Hulumiç limanındaki faaliyetlerin de aksadığının duyulması üzerine, Mora beyine gönderilen fermanla bu kişilerin engellenmesi emredilmişti.⁴⁰⁶ Ancak anlaşılan o ki İnebahtı ve Ayamavra taraflarında yaşanan levent eşkıyalığı 1573 yılında dahi devam ediyordu. Mora beyi Divan'a gönderdiği bir mektupla İnebahtı ve Ayamavra taraflarından gelen levent gemilerinin Mora kıyılarında yağma ve katil olaylarına karıştığını, eşkıya leventleri önlemek için kıyı taraflarına asker yolladığında ise bu kişilerin kaçtığını ifade etmişti. Bunun üzerine İnebahtı beyine gönderilen bir fermanla

⁴⁰⁵ 12 MD I, h. 101, s. 120; a.g.e., h. 124, s. 130-131.

⁴⁰⁶ 5 MD, h. 1543, s. 827-828.

bu kişilerin yakalanarak eşkıyalık yapmalarının önlenmesi ve merkezin haklarında vereceği hükme kadar hapsedilmeleri emredilmişti.⁴⁰⁷

1572 haziranında Koron kadısı merkeze gönderdiği bir mektupta bazı kişilerin yol kesip köylerdeki ahırları basarak hayvanları yağmalayıp köylüleri de öldürdüğünü bildirmesi üzerine Divan tarafından kendisine gönderilen hükümde bu kişilerin yakalanarak hapsedilmesi ve Cezayir Beylerbeyi Ali Paşa donanmayla bölgeye geldiğinde küreğe konulmaları için kendisine teslim edilmeleri istenmişti.⁴⁰⁸

Sınırdaki olmak ya da deniz kıyısında bulunmak halk için her zaman tehlike arz ediyordu. Zira yaşanacak bir sınır çatışmasında ya da bir korsan baskınında burada yaşayan halkın esir düşmesi de kaçınılmaz oluyordu.⁴⁰⁹ 1574 nisanında Benefşe'nin Karamasti köyünden İstanbul'a arzuhal için gelen Dorende, Kostamanka ve Petro Kadırgari isimli zimmiler köylerinden bazı kişilerin on iki oturaklı bir kalyeteye sahip Küçük Hoca isimli levent reisi tarafından esir alındıklarını ve Urla'da Hacı Ali isimli bir kişi tarafından esir tutulduklarını Divan'a bildirmişlerdi. Yukarıda isimleri zikredilen kişilerin verdiği bilgiye göre köylüler köyün etrafında davarlarını otlatırken leventler saldırmış ve bazı kişileri esir almışlardı. Esir alınan bu kişilerin arasında küçük yaşta çocuklar ve kadınlar da vardı. Köylülerin şikâyeti üzerine konuyu elen Divan, Urla kadısına gönderdiği fermanla haraçgüzar Osmanlı tebaasının leventler tarafından bu şekilde esir alınamayacağını, Hacı Ali'nin yanında esir olan kişilerin kim oldukları öğrenilerek eğer belirtilen köylüler ise bu kişileri kendi yanına almasını ve bunları esir eden kişilerin kim olduğunu öğrenerek Hacı Ali de dahil olmak üzere hapse atılmaları emredilmişti.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Yüksel, "22 Numaralı Mühimme Defteri", h. 332, s. 98.

⁴⁰⁸ Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", h. 259, s. 195, "*Kassab oğlu Hızır ve Mehmed bin Abdullâh ve Uzun Ali oğlu Mustafa ve Debbağ oğlu Hasan ve Mardaklı oğlu Mehmed ve Armelid oğlu Bekir ve Habib oğlu Bayram ve Kalavritalı oğlu Hasan dimeğle ma'ruf kimesneler...*" ; Ayrıca Osmanlı'da eşkıyalık yapan kişilerin cezalandırılmasına dair bkz.: Esra Yakut, "Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması", **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, No: 33, 2012, s. 21-34.

⁴⁰⁹ Emrah Safa Gürkan, **Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi'nde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700**, 1. baskı, Ekim 2018, İstanbul, Türkiye, Kronik Kitap, 2018, s. 341.

⁴¹⁰ Çelik, "21 Numaralı Mühimme Defteri", h. 624, s. 255.

1.1.7. Suç ve Ceza

Kaçakçılık ve eşkıyalık gibi suçların yanında başka suçlar da işleniyordu. Bu suçlar bölgedeki yöneticiler ve merkez tarafından dikkatlice inceleniyor, suçluların gereken cezayı alması için soruşturmalar titizlikle yürütülüyordu.

Örneğin 1565 ağustosunda Mora'da bazı timar sahiplerinin ve zenginlerin halkı selem yoluyla borçlandırıp sonrasında ödemesi mümkün olmayan faizler talep etmesi üzerine bölge halkı yerlerini terk etmek zorunda kalmış ve bölgede ziraî faaliyetler durma noktasına gelmişti. Durumun merkez tarafından öğrenilmesi üzerine Mora beyine ve bölge kadılarına gönderilen hükümde borçlu kişilerin aldıkları nakit para ne kadarsa o dönemin narh-ı ruzîi üzerinden buğday miktarının verilmesi, haksız şekilde faiz ile borçlandırılmışsa bu borçların silinmesi ve halkın bu şekilde borçlandırılmasının önüne geçilmesi emredilmişti. Ayrıca bundan sonra halkın bu şekilde borçlandırılmasının önüne geçilmesi hususunda kadılara tembihte bulunulmuştu.⁴¹¹

Yine 1568 aralık ayında Mora beyi tarafından merkeze gönderilen bir mektupta Karitena kazasında eski sipahilerden olan Hasan isimli şahsın ribahorluk yapmak suretiyle halka zulmettiği yazıyordu. Ayrıca sancakbeyinin gönderdiği mektuba göre Arkadya'da Ahmed ve Kalavrita'da Pervane isimli kişiler de halka çeşitli zulümlerle rahatsızlık veriyordu. Sancakbeyinin mektubuna binaen verilen hükümde bu kişilerin bölge ile alakalarının kesilip Rodos'a sürgün edilmeleri emredilmişti.⁴¹² Balyabadra'da fesat çıkaran Lütfi isimli kişinin de yaptıklarının İstanbul'a bildirilmesi üzerine 1572 yılının nisan ayında Mora beyine gönderilen bir fermanla, ailesiyle birlikte Kıbrıs'a sürgün edilmesine karar verilmişti. Yanında iki görevli ile Kıbrıs'a kadar götürülerek Kıbrıs beyinden temessük alınıp İstanbul'a bildirilmesi de ayrıca belirtilmişti.⁴¹³

Yine Arkadya kazasının Edrop köyünde bulunan bir zimmi ve Kalamata'dan iki zimminin Şaban isminde bir ribahor ve Edrop köyüne sonradan gelip müslüman olmuş

⁴¹¹ 5 MD, h. 78, s. 87-88.

⁴¹² 7 MD III, h. 2580, s. 310-311.

⁴¹³ 12 MD II, h. 1160, s. 244.

dört beş kişi tarafından sürekli taciz edildikleri hatta bu kişiler tarafından casusluk iftirasına uğramaları üzerine Arkadya ve Kalamata kadıları durumu İstanbul'a iletmişlerdi. Bunun üzerine 1572 yılının haziran ayında Mora beyine gönderilen bir fermanla bu kişilerin de bir gemiye konularak Kıbrıs'a sürgün edilmeleri emredilmişti.⁴¹⁴

1565 Ekim ayında öldürüldüğü anlaşılan Anabolı azebleri ağası Cafer'in katillerinin bulunması için yürütülen soruşturma sonucunda beş kişinin cinayetten sorumlu tutulması üzerine Mora beyine gönderilen bir fermanla bu kişilerin idam edilmeleri emredilmişti. İdam emrinden sonra içlerinde bir yeniçeri de bulunan bu suçluların idam edilmedikleri ve serbest bırakıldıkları kardeşleri tarafından İstanbul'a bir arzuhal ile bildirilmişti. Bunun üzerine Mora beyi Osmanşah Bey'e ard arda gönderilen dört fermanla serbest bırakılan bu kişileri kimin serbest bıraktığı, suçluların -gerekirse kefilleri marifetiyle- ivedi şekilde bulunarak idam edilmeleri ve hükmün infaz edilip edilmediğinin merkeze bildirilmesi emredilmişti.⁴¹⁵

Aralık 1568'de halka zulmeden iki kişi halk tarafından kadıya şikâyet edilmiş, durumun Narda Kadısı ve aynı zamanda mehayif müfettişi olan Mevlana Muslihiddin tarafından İstanbul'a arz edilmesi üzerine, Mora beyine gönderilen ferman ile bu iki kişinin kasaplık yapması için İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti. Bu olaydan da anlaşıldığı üzere halkın huzurunu bozan kişiler bölgeden sürülüp başka bir yerde kendilerine görev verilebiliyordu.⁴¹⁶

Anavarin (Navarin) kalesinde Mustafa isimli bir kişi ise usulsüz şekilde kaleye bitişik bir ev inşa etmişti. Evi yaparken yer yer kalenin duvarında gedikler açıp buralara ahşap monte etmek suretiyle kale duvarına zarar vermişti. Bununla da yetinmeyip kalenin sarnıcını evine katmış, yaptığı bir sundurmayı da caminin üstüne uzatmıştı. İnşa ettiği bu kaçak yapının Divan'a bildirilmesi üzerine 1571 yılının mayıs ayında Mora beyine ve Anavarin kadısına gönderilen fermanlarda, yaptığı evlerin kaleye gerçekten zarar verip vermediğinin araştırılması ve zarar veriyorsa yıkılmaları

⁴¹⁴ Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", h. 309, s. 229.

⁴¹⁵ 5 MD, h. 422, s. 289-290; a.g.e., h. 438, s. 298; a.g.e., h. 468, s. 313; a.g.e., h. 553, s. 350-351.

⁴¹⁶ 7 MD III, h. 2577, s. 309-310.

emredilmişti.⁴¹⁷ Yine Benefşe kalesine bitişik inşa edilen evlerin ve sura yakın olan ağaçların kaleye zarar verdiği gerekçesiyle kaldırılmaları için 1571 aralık ayında Mizistre beyine bir ferman gönderilmişti.⁴¹⁸

Karitena kasabasında timar sahibi olan Mustafa'nın Malta seferinde şehit olması üzerine bölgede bulunan Sinan ve Mahmud isimli zaimler ile on sipahinin, Sinan isimli bir kişinin şehit olan Mustafa'nın oğlu olduğuna Mora beyi huzurunda şahitlik etmeleri ile timarın Sinan'a verilmesi için karar İstanbul'a bildirilmişti. Ancak İstanbul'da kontrol edilen kayıtlardan Sinan'ın Mustafa'nın oğlu olmadığı anlaşıldığından 1573 yılının aralık ayında Mora beyine gönderilen bir fermanla timarın Sinan'a verilemeyeceği bildirilirken sancakbeyinin huzurunda yalancı şahitlik yapan yukarıda ismi zikredilen kişilerin timarlarının ellerinden alınarak İstanbul'da görev yapan solaklara, yeniçerilere ve yayabaşılara verilmesi emredilmişti.⁴¹⁹

2. İktisadî Yapı

2.1. Köylerde Ziraî Üretim

Mora yarımadasındaki köylerin çoğunda hemen hemen aynı tür ziraî üretim yapılıyordu. Yetiştirilen başlıca ürünler içinde keten, gendüm (buğday), şair (arpa), alef (yulaf), penbe (pamuk), şıra (üzüm suyu/şarap), giyah (ot), mercimek, piyaz (soğan), çavdar, bakla, nohut, erzen (pirinç), harir (ipek) ve burçak gibi aslında imparatorluğun çoğu bölgesinde yetiştirilen ürünler bulunmaktaydı.⁴²⁰ Bazı köylerin arazisinin bir kısmı köy dışından gelenler tarafından ziraat ediliyordu. Bu durum, köylerin hâsıl kısımlarında “hâsıl ma'al-hâric” veya “a'şâr-ı hâric” şeklinde gösterilmiştir.⁴²¹

Bunların yanında köylerin hâsıl kısımlarında rastlandığı kadarıyla meyvecilik de yapılmaktaydı. Tahrir kayıtlarında yer alan meyve türleri olarak da armut, elma, ceviz

⁴¹⁷ 12 MD I, h. 546, s. 371.

⁴¹⁸ Yücel, “18 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 194, s. 99.

⁴¹⁹ Hülya Özer, “23 Numaralı ve 1573-1574 Tarihli Mühimme Defteri/s. 156-220 (Özet-Transkripsiyon-Dizin)”, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2018, h. 466, s. 104, hükümde geçen ifadeye göre: “*şehâdet iden za'imlerin ve sipahilerin timarların eli emirlü olan südde-i saâdetim solaklarına ve yeniçerilerine ve yayabaşılara tevcih eyleyüb tezkirelerin viresin.*”

⁴²⁰ TD. 560, s. 17.

⁴²¹ TD. 560, s. 13.

ve badem en sık olarak karşımıza çıkanlar arasındadır. Yine zeytinciliğin de yapıldığı ve elde edilen yağdan vergi alındığı kayıtlara geçmiştir.⁴²²

Mora yarımadasında koyunculuk yerine domuz yetiştiriciliğinin daha ön planda olduğu görülmektedir. Hemen her köyün hâsıl kaydı içinde “hanâzır” resmine rastlanması bunu göstermektedir. Sahil kenarındaki bazı köylerde dalyanlar bulunmakta, burada balıkçılık faaliyetleri yürütülmekteydi. Köylerden alınan vergiler içinde “resm-i küvvâre”nin yer alması ise neredeyse her köyde arı kovanının varlığını göstermektedir. Bir takım ziraî ürünlerin işlenmesi için bazı köylerde değirmenler de bulunmaktaydı.

İskele ve tuzlalar da Mora’daki iktisadî yapı içinde önemli yer tutmaktadırlar. Tuzlalarla çalışan tuzcular müsellemler grupları içinde yer almaktaydı. Karitena’nın Fener isimli köyünde bulunan 21 tuzcu, *“haraçların ve ispençelerin ve öşürlerin verdiklerinden sonra, tuz işledikleri mukabelesinde avârız-ı dîvaniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden mu’âf ve müsellemler”* tutulmuşlardı.⁴²³ Mizistre’de zeamet köyleri arasında ikamet eden yirmi tuzcu da avarız vergisinden muaf olarak deftere kaydedilmişti.⁴²⁴

Tablo No: 4. Kazalardaki Köy Sayıları

Kaza	Meskûn Köy	Boş Köy	Mahallesi Olan Köy
Arhos	108	4	12
Arkadya	159	1	19
Kalamata	25	-	5
Karitena	249	16	33
Koron	30	1	-
Mizistre	130	20	26
Modon	27	1	1
Toplam	728	43	96

Köylerin tahrir defterine kaydediliş usulü dirlik sistemine göre olmuştur. İlk önce zeamet köyleri yazılmış, sonra sipahi ve merdan timarlarına ait köyler sıralanmıştır. Köy birden fazla timara ait ise hâsıl kısmından sonra bu hisseler de

⁴²² Evangelia Balta’nın Mora’da yetiştirilen ürünler hakkındaki çalışması için bkz. Evangelia Balta, **Population and Agricultural Production in Ottoman Morea**, Istanbul, The Isis Press, 2015.

⁴²³ TD. 560, s. 57-60.

⁴²⁴ TD. 560, s. 298.

gösterilmiştir. Bazı köy isimlerinde “manastır” gibi daha betimleyici ifadeler de bulunmaktadır.⁴²⁵ Ancak buralarda ziraî faaliyetin bulunması, bunların gerçek anlamda manastırlar mı, yoksa artık birer yerleşim haline gelmiş yani köye dönüşmüş eski manastırlar mı olduğu konusunu akla getirmektedir.

Köy sayıları kazalara göre oldukça farklılık göstermektedir. Boş köylerin en fazla Mizistre kazasında olmasının nedeni olarak, Kıbrıs ve İnebahtı savaşları esnasında Manya bölgesinde çıkan isyanlar olduğu ve can güvenliği nedeniyle bazı köylerin halkının yerini terk edip daha güvenli bölgelere çekildikleri düşünülebilir.

Köylerin bazısının sınırı birbiriyle “müşâ”dır. Bu tür sınırları bitişik/karışık olan köylerin halkının vergisini nereye vereceği defterde “*raiyyetlü raiyetün ta’şîr ederler*” şeklinde ifade edilmiştir. Yani her sipahi kendine bağlı raiyyetten vergisini almaktadır. Bu durumdaki köylerin bazısının hâsılları da birlikte yazılmıştır.

Diğer taraftan oldukça önemli sayıdaki köyün birden fazla mahallesi bulunmaktadır. Doksan altı köy, mahalle teşkilatına sahiptir. En fazla köyü bulunan Karitena’da mahalleli köy sayısı da yine en üst sıradadır. Beş ve hatta daha fazla mahallesi olan köyler bulunmaktadır.⁴²⁶ Bu mahalleler muhtemelen birbirine bitişik merkezî bir yerde bulunmaktan ziyade, farklı tepelerde, ya da vadinin diğer yakasında bulunması gibi fizikî şartlar nedeniyle teşekkül etmiş birimler olabilir. Mahalle oluşumunda nüfus fazlalığı düşünülse de Karitene’ye bağlı pek de büyük olmayan sadece kırk beş hanesi olan “Ergirü Kasrı” isimli köyün dört mahallesi bulunmaktadır. Hatta bu mahallelerden iki tanesi sadece beş ve yedi haneye sahiptirler.⁴²⁷

2.2. Mezralar, Çiftlikler, Baştinalar

Meskûn köyler ziraî üretimin en fazla yapıldığı yerleşim birimleridir. Bunların haricinde köylerin yakınlarında bulunan mezra, çiftlik ve baştinalarda da benzer faaliyetlerde bulunulduğu kayıtlara geçmiştir. Mezra kayıtlarının çoğu hâsıl kısmının içinde bir gelir kalemi şeklinde yer almaktadır. Bunlardan bazılarının geliri ise ayrı olarak gösterilmiştir. Sadece birkaç tanesinde meskûn nüfus bulunmakta, geri

⁴²⁵ “Karye-i Aya Nikola, Manastır”, TD. 560, s. 11.

⁴²⁶ “Karye-i Migali-Kirpati”, TD. 560, s. 6.

⁴²⁷ TD. 560, s. 12-13.

kalanının hepsi boş durumdadır. Bir kısmının civarında bulunan köyün ekinliği olduğu yönünde kayıt düşülmüştür.

Tablo No: 5. Kazalardaki Mezra'a, Çiftlik ve Baştına Sayıları

Kaza	Mezra	Çiftlik	Baştına
Arhos	35	4	2
Arkadya	20	2	15
Kalamata	4	-	160
Karitena	27	16	47
Koron	6	9	9
Mizistre	26	15	9
Modon	13	50	2
Toplam	131	96	244

Karitena kazasındaki bazı çiftliklerin geliri köylerin diğer gelirleri ile birlikte verilmiş olup sayıları belirtilmemiştir.⁴²⁸ Yani köylerin hâsılı “ma’a çiftlikhâ” şeklinde gösterilip çiftliklerin sayıları yazılmamıştır.⁴²⁹ Bu yüzden Karitena’daki çiftlik sayısının yirmiden fazla olduğu düşünülebilir. Bazı çiftliklerin geliri “maktu” olarak ürünler belirtilmeksizin kaydedilmiş⁴³⁰, bazıları da yetiştirilen ürünler, miktarlar ve tahsil edilecek vergileriyle gösterilmişlerdir.⁴³¹ Kimi çiftliklerin sahiplerinin isimleri de çiftlik kaydında yer almaktadır. Nüfusun meskûn olduğu çiftlikler de bulunmaktadır.⁴³² En fazla çiftlik Modon kazasında olup buradaki çiftliklerde neredeyse köyler kadar meskûn nüfus bulunmaktadır.⁴³³ Sahile yakın kazalardaki çiftliklerden kaçakçılık yapılma ihtimali olduğundan devlet merkezi bu konuda bölge yöneticilerini sık sık uyarmak zorunda kalıyordu.

Balkan coğrafyasında bir nevi mülkiyet özelliği de bulunan Hristiyan unsurlar elindeki çiftliklere baştına denilmekteydi.⁴³⁴ Ancak zamanla bu baştinalardan bazısının Müslümanların eline geçtiği anlaşılmaktadır. Baştınaların sahipleri arasında

⁴²⁸ TD. 560, s. 61, 66, 75, 95, 131.

⁴²⁹ Mesela, TD. 560, s. 171. Bunun gibi birçok çiftlik kaydı bulunmaktadır.

⁴³⁰ TD. 560, s. 93.

⁴³¹ TD. 560, s. 97.

⁴³² Karitena’nın Ayo Yorgi köyündeki üç çiftlikte on bir hane ikamet ediyordu, TD. 560, s. 119.

⁴³³ Meskun çiftliklerin bazıları için bkz. TD. 560, s. 625, 631, 632, 634, 635, 637, 643.

⁴³⁴ Feridun M. Emecen, “Baština”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 135.

hem gayrimüslimler hem Müslümanlar vardır.⁴³⁵ Başına sahibi olan Müslümanların köy sakinleri arasında bulunmamaları, bunları yatırım amaçlı kullandıklarını ortaya koymaktadır.

2.3. Sahillerde Kaçakçılık Faaliyetleri

Osmanlı Devleti bir politika olarak bazı malların dış ülkelere satılmasını yasaklamıştı. Bunun en büyük sebeplerinden biri özellikle savaş ihtimali olan ülkelerle yapılan ticarette savaş aletlerinin hammaddesi olarak kullanılan maddelerin satılmasını engellemekti. Bu durum her iki taraf için de önem arz ediyordu. Nasıl ki Osmanlı Devleti bazı maddelerin ihracını yasaklıyorsa Avrupalı devletler de savaş mühimmatı için kullanılan hammaddelerin satışını kontrol etmek istiyordu.⁴³⁶ Bu maddeler sancaklara gönderilen bazı hükümlerde açıkça ifade edilmiştir. Hububat, kurşun, at, bakır ve silah yapımında kullanılan maddeler başta olmak üzere pamuk, bal mumu ve sahtiyan gibi ürünlerin de ihracı yasaktı.⁴³⁷ Kapalı pazar ekonomisi anlayışına sahip Osmanlı iktisadî düzenine göre bölgede üretilen ürünün bölge ihtiyacını karşıladıktan sonra denetim altında satılmasına izin verilirdi. Bu durum yalnız ihracatta değil iç ticarette dahi böyleydi. Bir bölgede yetiştirilen hububatın o bölgenin ihtiyacı karşılanmadıkça kazadan çıkarılmasına izin verilmiyordu.⁴³⁸ İklim koşullarına da bağlı olarak üretimde istenen verim elde edilemediğinde ve kıtlık baş gösterdiğinde ülkenin diğer bölgelerinde yetiştirilen ürünlerden kıtlık yaşanan bölgeye takviye yapılırdı.

Bilhassa kıyı bölgelerinde bulunan yerleşim yerlerinde ve çiftliklerde üretilen buğdayın ihracatı yasaktı. Öteden beri buğday ihtiyacının bir kısmını ticaret vasıtasıyla Anadolu topraklarından karşılayan Avrupa devletleri için bu durum oldukça önemliydi. Durumun farkında olan Osmanlı yönetimi dönemin gerektirdiği siyâsî

⁴³⁵ TD. 560, s. 16.

⁴³⁶ Zeki Arıkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991, s. 283.

⁴³⁷ 23 MD, h. 189, s. 94; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, 4. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 686.

⁴³⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 360; ayrıca Osmanlı iktisadında iaşe, gelenekçilik ve fiskalizm ilkeleri tezine dayanan çalışması için bkz.: Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi I, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021, s. 43.

konjonktüre bağılı olarak buğday ticaretini Avrupalı devletlere karşı bir koz olarak kullanmaktan çekinmiyordu.⁴³⁹ Ayrıca temel gıda maddeleri başta olmak üzere devlet bazı ürünlerin fiyatını narh üzerinden kendisi belirliyordu.⁴⁴⁰ Bu malları iç piyasanın aldığı fiyatın üstünde alma vaadinde bulunan yabancı tüccarlar ile işbirliği halinde olan bazı yerel yöneticiler ise fazla para kazanma gayesiyle bu malları kaçak şekilde ihraç ediyorlardı.

Devletin sıkı denetimine rağmen Balkanlardaki Osmanlı kıyılarında ciddi kaçakçılık faaliyetleri yürütülüyordu. Böylece Venedikli tüccarların kıtlık içinde olan Avrupalı devletlere tahıl temin etme çabaları Osmanlı'da yaşayan üreticilerin para kazanma hırsıyla birleşiyordu. Aynı zamanda bu durum devletin kaçak yollarla yurt dışına satılan mallardan vergi alamamasına da sebep oluyordu.⁴⁴¹

Devletin üretilen buğdayı elinde tutma ve düşman cenahına geçmesini engelleme çabası savaş döneminde daha hassas bir hâl alıyordu. 1550'li yıllardan itibaren Anadolu coğrafyasında yaşanan kıtlıklardan dolayı buğday ticareti sıkı denetim altındaydı. Kıtlığın yanında artan savaş maliyetleri devleti ciddi iktisadî sıkıntıya sokuyordu. Kıbrıs'ın fethi ile başlayıp İnebahtı savaşı ile devam eden süreçte Venedik ile yaşanan mücadele esnasında Mora yarımadasında da ciddi kaçakçılık faaliyetleri yaşandığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Ege adalarında ve Rumeli kıyılarında ciddi kaçakçılık faaliyetleri yaşandığı bilinmektedir.⁴⁴² Ege denizinde devlet görevlilerinin karıştığı kaçakçılık olayları buğdayın kaçak şekilde Avrupa'ya aktarılmasına sebep oluyordu.⁴⁴³ Mora'da da Osmanlı'dan önce Venedik hakimiyetinde bulunan bölgede yaşayan halkın bir

⁴³⁹ Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", s. 284-285.

⁴⁴⁰ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı**, s. 344.

⁴⁴¹ Lütfi Güçer, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 13, No: 1-4, 1953, s. 79.

⁴⁴² Savaş Yılmaz, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Karaborsacılık ve Kaçakçılık", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 30, No: 2, 2020, s. 527.

⁴⁴³ Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 1, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2004, s. 231 ve 233; ayrıca bkz.: Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", s. 288.

kısmı Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmıştı. Asiler Osmanlı Devleti'nin tüm çabasına rağmen ürettikleri buğdayı Venedik gemilerine satmaktan çekinmiyordu.

Kaçakçılığın yanında bölgede isyan eden bazı köyler bizzat Venedik donanmasına tahıl ikmali hususunda yardımcı oluyordu. Ayrıca bu köylerde yaşayan insanlar Venedik donanmasına yardım etmeyle kalmıyor bölgede yetiştirilen ekinleri ve hayvanları da gasp ediyorlardı.⁴⁴⁴ Bölge yöneticilerine gönderdiği fermanlar ile bu durumu engellemek isteyen Osmanlı Devleti düşman tarafına buğday satan kişilerin ciddi şekilde cezalandırılmalarını emrediyordu.

Mora ve çevresinde bulunan sancaklar denize kıyıları olmaları hasebiyle kaçakçılık yapmaya müsait konumda bulunuyorlardı. Durumun farkında olan Osmanlı yönetimi 1568 yılının haziranında Mora ve çevresindeki sancaklar başta olmak üzere kıyılarda bulunan yerlerin kadılarına gönderdiği fermanlarla, bulundukları bölgede düşmana tahıl verdirilmemesi hususunda dikkat edilmesini tembih etmişti.⁴⁴⁵ Ancak anlaşılan o ki bölgede kaçakçılık faaliyetleri devam ediyordu.

1568 eylülünde yine Mora ve civarı sancaklara gönderilen bir hükümde bölgede hâlâ kaçakçılık faaliyetlerinin devam ettiğine dair istihbarat alındığı ve bu durumdan sancakbeylerinin ve kadıların sorumlu tutulacağı belirtiliyordu. Tahıl ihracatı yasağını delen kişilerin belirlenerek merkeze bildirilmesi istenmişti. Ayrıca bu kişilerin bölgenin züeması ya da timar sahipleri olduğundan şüpheleniliyordu. Bu kişilerin, yapılan kaçakçılık ile ilgilerinin olduğu belirlendiği taktirde dirliklerinin ellerinden alınacağı açıkça ifade edilmişti.⁴⁴⁶

Belli ki Mora beyi merkezden gelen fermanlar sonucunda sancağında düşman tarafına tereke satışı hakkında tecessüs faaliyetleri başlatmıştı. Sancakbeyi 1570 yılının ağustos ayında İstanbul'a gönderdiği bir mektupta Hulumiç kazasında bulunan

⁴⁴⁴ 16 MD, h. 448, s. 232-233.

⁴⁴⁵ 7 MD II, h. 1622, s. 226, hükümde geçen ifadeye göre: “Mora ve Karlili ve Avlonya ve Eğriboz ve Tırhala ve Selanik ve sayir yalılarda vâki’ olan kâdılara hüküm ki:...” “Deryâya [ve] küffâr-ı hâksâr taraflarına tereke virdürmeyesiz.”, “...deryâya tereke virildüğü istimâ’ oluna, kimesnenün beyân idecek özri makbûl olmak ihtimâli yokdur.”

⁴⁴⁶ 7 MD III, h. 2109, s. 75, hükme göre: “Selanik, Eğriboz, Tırhala ve İnebahtı ve Mora ve Karlili ve Avlonya ve Yanya beğlerine ve kâdılarına hüküm ki: ...”, “Hâliyâ emr-i şerîfûme muhâlif girü tereke virildüğü i ‘lâm olunmağın bu bâbda mes’ûl olmuşsızdur.”

bir ormanın iki tarafının çiftliklerle çevrili olduğunu ve ormanın içinde bir de dere bulunduğunu yazıyordu. Sancakbeyinin belirttiğine göre çiftlik sahipleri geceleri dere vasıtasıyla düşman tarafına buğday satıyordu. Öyle ki Rukye deresi denilen bu dereden 1575 yılına gelindiğinde dahi kaçakçılık yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁴⁷ Bölgedeki çiftliklerin ilga edilmelerini tavsiye eden Mora beyine, Mizistre kadisiyle beraber çiftlik sahiplerinin kimliklerini ve çiftliklerin nasıl ilga edileceğini belirlemeleri emredilmişti.⁴⁴⁸

Osmanlı yerel yöneticilerinin de hububat kaçakçılığında rolü olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu bağlamda Mora beyine gönderilen 11 Nisan 1571 tarihli bir hüküm duruma ışık tutması bakımından önemlidir. Mora sancağında kıyılara yakın bölgelerde bulunan “*dam, düzen ve çiftliklerden*” düşmana hububat satıldığı yönünde istihbarat alan merkez, bir fermanla durumu Mora sancakbeyine bildirmişti. Hükümde çiftlikler haricindeki yapıların yıkılması ve çiftliklerin de “*beğlere ve zü’amâya ve sâyir kuvvetlü kimesnelere*” verilmeyip, denize yakın olanların sipahilere; kalelere yakın olanların ise hisar erlerine verilmesi emredilmişti.⁴⁴⁹

1571 haziranında Mora beyine gönderilen başka bir hükümde ise daha önce yıkılması emredilen yerlerin durumuyla ilgili bilgi isteniyordu. Mora beyinin bir mektupla merkeze verdiği bilgiye göre yeni kişilere tevcih edilecek olan çiftliklerin ataması yapılacakken Balyabadra açıklarında 40-50 gemilik bir düşman donanmasının görülmesi üzerine atama işlemi durdurularak savunma durumuna geçilmişti. Ayrıca gönderilen mektupta, belirtilen bölgede daha önce Mora sancakbeyi olan Osman Şah Bey ve Toygun Bey’e ait çiftlikler olduğundan bu çiftliklerin ne yapılacağı da sorulmuştu. Merkezden gönderilen hükümde düşman tehdidi bertaraf edildikten sonra “*deryâya tereke virüp yalıya karîb olan*” çiftliklerin yıkılması ve kıyıya yakın diğer çiftliklerin “*ümerâ ve zü’amâya*” verilmeyip sipahilere verilmesi tekrar ediliyordu. Ayrıca çiftliklerin tevcih edildiği kişilerin listesinin merkeze gönderilmesi de

⁴⁴⁷ Döşemetaş, “27 Numaralı Mühimme Defteri”, h.101, s. 113.

⁴⁴⁸ 14 MD, h. 562, s. 402.

⁴⁴⁹ 12 MD I, h. 272, s. 212.

istenmişti. Böylelikle kaçakçılık faaliyetine karışma ihtimali olan kişiler de takip edilmiş olacaktı.⁴⁵⁰

1571 yılının aralık ayında Mora yarımadasının benderi⁴⁵¹ olan Kalamata kazasında yaşananlar kaçakçılığın diğer bir yüzünü de ortaya koymaktadır. Manya'daki gayrimüslimler tarafından başlatılan isyan sonucunda bölgede birçok yer asiler tarafından yağmalanmıştı. 1571 yılının sonlarına doğru Kalamata da bu yağmalardan nasibini alan yerlerden biri olmuştu. Manya'dan Kalamata'ya gelen asiler bölgede yaşayan gayrimüslimler tarafından da hoş karşılanmış ve asilere bu kişiler tarafından yiyecek-ıçecek yardımı dahi yapılmıştı. Ayrıca kayıtlardan anlaşıldığına göre Kalamata kadısı da deniz yoluyla düşmana hububat satanlardandı.

Mora ve Mizistre beylerine gönderilen fermanlarda asilerin ve asilere yardım edenlerin suçları belirlenerek gerekenin idam edilmesi, gerekenin de Anabolu'ya kürek cezasına gönderilmesi emredilmişti. Kadının da “*deryaya tereke verdiği*” tespit edildiyse hapse atılması ayrıca hububatı kimden alıp kimin gemisiyle, kime ne kadar hububat sattığı öğrenilerek merkeze ayrıntılarıyla bildirilmesi isteniyordu.⁴⁵² Bölgede yaşananların ardından 1572 mayısında Mora beyine gönderilen hükümde Osman Şah ve Toygun beylere ait çiftliklerin tamamen yıkılması emredilmişti. Ayrıca Kalamata kazasında yaşanan kaçakçılık faaliyetlerinden dolayı kazaya tereke verilmesi ve kazaya dahil alanlarda ziraat yapılması da yasaklanmıştı.⁴⁵³

O dönemde Mora'da çiftliği yıkılan kişilerden biri de Ferhad Paşa idi. Kethüdası Mehmed'in çiftlikte yetiştirilen ürünleri kaçak olarak ihraç ettiği iddia edildiğinden Ferhad Paşa'nın çiftliğinin de düşmana hububat satan ürünlerin yetiştirildiği çiftliklerden olduğu varsayıldığından, yıkılmasına karar verilmişti. Paşa'nın ricası üzerine Mora beyine gönderilen hükümde kethüda ile ilgili durumun teftiş edilmesi ve

⁴⁵⁰ 12 MD I, h. 647, s. 422.

⁴⁵¹ Bender: bölgedeki ticaret limanı için kullanılan terim.

⁴⁵² 16 MD, h. 448, s. 232; Kadıların cezalandırılmasında idam cezası uygulaması yapılmadığından olsa gerek kadının hapse atılmasına karar verilmişti. Bkz. Ortaylı, “Kadı”, s. 70.

⁴⁵³ 16 MD, h. 338, s. 177.

çiftlikte bulunan eşyaların ve hayvanların, paşanın göndereceği adama teslim edilmesi emredilmişti.⁴⁵⁴

Osmanlı Devleti kaçakçılığı sıkı denetim altında tutmuş ve bu fiile yeltenenlere ciddi cezalar vermişti. Mora’da voyvoda olan Zülfikâr isimli şahıs, düşmana hububat sattığı gerekçesiyle bir müddet Mora nazırı Mehmed Çavuş nezaretinde hapsedilmişti. Ama işlediği suç canına mâl olacaktı ve 1572 yılının nisanında Mora beyine gönderilen bir hükümle idam edilmesi emredilmişti.⁴⁵⁵ Aynı yılın temmuz ayına gelindiğinde Mora beyi tarafından İstanbul’a gönderilen bir mektupla daha önce yıkılması emredilen çiftliklerin yıkıldığı ve kaçak yollardan tereke satışı yapan kişilerin idamının infaz edildiği bildirilmişti.⁴⁵⁶

Kaçakçılık konusunda hassas davranan devlet merkezi kişilerin haksızlığa uğramaması noktasında da titizdi. Hakkında kaçakçılık suçlaması bulunan bir kişi sorgusuz sualsiz cezalandırılmıyor, önce durumu teftiş ediliyordu. Örneğin düşmana tereke sattığı iddia edilen Bayram, rikab-ı hümayun kaymakamına yazdığı bir mektupta iftiraya uğradığını belirterek durumunun teftiş edilmesini talep etmişti. Bununla ilgili Mora beyine gönderilen fermanla Bayram’ın durumunun araştırılarak sonucun merkeze bildirilmesi istenmişti.⁴⁵⁷

Osmanlı Devleti’nin kaçakçılıkla nasıl mücadele ettiğini gözler önüne seren diğer bir hüküm de Mora ve Balkanların batı sahillerinde bulunan diğer sancak beylerine gönderilen bir hükümdür. 11 Mayıs 1572 tarihinde Mora, Yanya, Delvine, Karlili, Mizistre, İskenderiye (İşkodra), Dukakin, Hersek ve Avlonya beylerine gönderilen fermanlarda “*deryaya tereke verenler*” ister bölge yöneticileri olsun ister voyvodalar olsun bu kişilerin belirlenerek hapse atılmaları emrediliyordu. Denize yakın yerlerde ekilmiş olan hububatın tarlada biçildikten sonra harman dahi edilmeden iç taraflara taşınması ve buralarda ambarlara konulması istenmişti. Harman işleminin yapılmasının ardından ürünün sahibine ihtiyacı kadar hububat ve tohumluk hakkı

⁴⁵⁴ Çelik, “21 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 665, s. 275.

⁴⁵⁵ Şener, “16 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 188, s. 131; Çakır, “10 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 292, s. 55.

⁴⁵⁶ Bostancı, “19 Numaralı Mühimme Defteri”, h. 476, s. 339-340.

⁴⁵⁷ Bostancı, **a.g.e.**, h. 689, s. 481.

verildikten sonra geriye kalan ürünün tamamının ambarlarda depolanmasına karar verilmişti. Deniz kıyısında olup, hububatı iç tarafta bulunan ambarlara taşıma imkânı olmayan yerlerde ise ürünlerin bölgede bulunan sipahilere verilmesi, buna rağmen artan hububat oluyorsa düşmana satılamaması için bu ürünlerin yakılması emredilmişti. Ambarlara taşınan hububatın ayrıntılı listesinin hazırlanması ve bu listelerin üç nüsha halinde düzenlenerek birinin sancakbeyinde, birinin bölge kadısında kalması ve bir nüshanın da İstanbul'a gönderilmesi istenmişti. Ayrıca mühürlü olacak olan ambarlardan hububat alıp düşman tarafına ihraç eden olursa bu kişilerin tespit edilmesi halinde idam edilecekleri de belirtilmişti. Hükümden de anlaşılacağı üzere devlet İnebahtı savaşı sonrası yaşanan mücadele ortamında kaçakçılar eliyle düşman tarafına *"bir habbe"* hububat dahi geçmesine izin vermek istemiyordu. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi kimsenin haksızlığa uğramaması hususunda yapılan işin adaletli şekilde yapılmasına dikkat çekiliyordu.⁴⁵⁸

Daha önce belirtildiği üzere Mora'da denize yakın yerlerde bulunan ve ürettiği hububatı düşmana sattığı tespit edilen çiftliklerin 1571 yılında yıkılma kararı alınmıştı. Ancak 1573 ve 1575 yıllarına gelindiğinde dahi yıkılan bu çiftlikler yeniden ihya edilerek buradan kaçak şekilde *"deryaya"* hububat satılıyordu.⁴⁵⁹

1573 kasımında Prizren, Bosna, Hersek, Klis, İskenderiye ve Avlonya beyleri ile Mora ve İnebahtı kadılarına gönderilen bir fermanla Venedik ile barış yapıp ahidname verilmesinden sonra bazı kişilerin ihracı yasak malların da ticaretini yaptığı bilgisi merkeze ulaşmıştı. Daha önce isimleri zikredilmiş bu maddelerin barış döneminde dahi yabancı devletlere satışı yasaktı. Beylere ve kadılara gönderilen fermanla da Venedik ve Dubrovnik ile yapılan ticarete, yapağı haricinde hububat, pamuk, bal mumu, sahtian, at ve silah gibi maddelerin ihracının yasak olduğu hatırlatılmıştı. Hatta sancaklarda bu hususun tekrar duyurulması emredilmişti. Reayadan bazı kimselerin ise ihracı her türlü yolla yasak olan buğdayı yabancılar ile mübadele ederek karşılığında tuz aldıklarının duyulması üzerine, bu kişilerin tuz

⁴⁵⁸ 16 MD, h. 329, s. 169-170, hükme göre: "... amma bu emrim deryaya karib olan kuranın terekesi hususunda deryadan baid ve içeriüde olanların terekelerine mütearız olmayub tamam basiret ve adalet üzere mukayyed olub ihmalden hazer edesin."

⁴⁵⁹ Çelik, "21 Numaralı Mühimme Defteri", h. 273, s. 116; Döşemetaş, "27 Numaralı Mühimme Defteri", h. 69, s. 97.

ihtiyacının iç piyasadaki tuzlalarından karşılanması istenmişti. Bu uygulama devletin inhisarında olan tuz alım-satımından kaynaklanıyordu. Tuz üretimini de kontrol eden devlet, herhangi bir kazada tuz ihtiyacı olduğunda başka bir tuzladan buraya tuz takviyesi yapabiliyordu.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ MD 23 h. 189, s. 94; Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, s. 361.

SONUÇ

XVI. yüzyılın son çeyreğine girerken Osmanlı Devleti ile Venedik Akdeniz’de karşı karşıya geldi. 1570 yılında Kıbrıs’a düzenlenen seferin ardından İnebahtı’da yaşanan deniz savaşında Osmanlı donanması büyük yara aldı. Müttefikleriyle Osmanlı’ya karşı aldığı bu galibiyetten pek bir fayda sağlayamayan Venedik, 1573’te Osmanlı ile bir anlaşmaya varmış ve Kıbrıs’ta Osmanlı hakimiyetini tanımak zorunda kalmıştı.

Osmanlı ile Venedik arasında 1570 yılında başlayan ve 1573’te Venedik’e verilen ahidname ile son bulan savaş sürecinde Mora yarımadası da hayli hareketli idi. İnebahtı deniz muharebesi Mora yarımadasının kuzey kıyılarında gerçekleşmiş ve akabinde Mora kıyıları savunmasız hale gelmişti. Mora, Osmanlı Devleti için bir yandan Batı Akdeniz’e açılan su yolları üzerinde olması hasebiyle diğer yandan da Venedik’e karşı düzenlenecek seferlerin ve düşmanın Akdeniz’deki donanma hareketleri hakkında istihbarat akışının sağlandığı bir bölge olması bakımından önemliydi.

Venedik için ise Doğu Akdeniz’e yaptığı ticaret seferleri için güzergâh üzerinde bulunan önemli duraklardan biriydi. Ayrıca Venedik uzun yıllar bölgeyi elinde tutmayı başarmıştı. Öyle ki Mora’nın güney kıyılarında bulunan Koron’un Venedik için Akdeniz’e açılan iki gözünden biri olduğu ifade ediliyordu. Bu tabir bile tek başına bölgenin Venedik için ne kadar önemli olduğunu ifade ediyordu.

Mora yarımadası bu üç yıllık savaş döneminde önemli askerî hareketliliğe tanık oldu. Bilhassa kıyı bölgelerinde bulunan kaleler, köyler ve çiftlikler çok kere düşman tacizine maruz kaldı. İnebahtı’da yaşanan savaş sonrasında kıyılarda herhangi bir güvenlik zafiyetine mahal verilmemesi için merkezden bölge yöneticilerine sık sık fermanlar gönderilmişti. Gönderilen fermanlarda kalelerdeki mühimmatın ve asker ihtiyacının ikmal edilmesi istenirken, topçuların da eğitimli kişiler arasından seçilmesi özellikle belirtilmişti. Ayrıca Akdeniz’e açılan donanma, yarımada kıyılarında devriye gezmiş ve gerektiğinde bölge yöneticileriyle birlikte asilere müdahale etmişti. Bunlara ek olarak yarımada da güvenlik tedbirlerinin artırıldığını gösteren diğer husus, düşman

saldırısına maruz kalma ihtimali olan bölgelere yeni kalelerin inşa edilmesi idi. Buna göre Mora sancağının merkezi Balyabadra'da ve yarımada'nın güneyinde bulunan Navarin'de yeni birer kale inşa edilecekti.

Osmanlı hakimiyetinden önce Venedik'in elinde bulunan yarımada'da halk, büyük oranda gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Nitekim 1574 yılında yapılan ve Mora yarımadasının güneyini ihtiva eden tahrire göre bölgede Müslüman nüfus oldukça azdı. Bu durum iki devlet arasında savaş çıkması halinde bazı gayrimüslim grupların Venedik tarafında yer almasına sebep oluyordu. Nitekim Osmanlı'nın Kıbrıs üzerine sefere çıktığı tarihten itibaren Mora'da da Venedik destekli bir isyan başladığı anlaşılmaktadır. Bu politika ile Venedik'in, Osmanlı'nın dikkatini dağıtarak askerî gücünü birden fazla bölgeye aktarmasını hedeflediği söylenebilir.

Bilhassa savaş döneminde bölgede kaçakçılık faaliyetlerinin had safhada olduğu anlaşılmaktadır. Kıyı bölgelerinde bulunan çiftliklerin Venedik gemilerine zahire sattığına dair kayıtlar oldukça fazladır. Osmanlı Devleti savaş dönemi boyunca bir yandan da bunları takip ederek önlemeye çalışmıştır.

Her iki devlet için de askerî ve coğrafi önemi yadsınamayacak olan yarımada'nın savaş döneminde en hareketli bölgelerden biri olduğu söylenebilir. Bu hareketliliğin 1573'te yapılan anlaşmadan sonra dahi devam ettiği anlaşılmaktadır. Mora, hem Osmanlı Devleti için hem de Venedik için uzun yıllar önemini koruyan bir mücadele sahası olacaktır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Mühimme Defteri:

5, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27.

Tahrir Defterleri:

560.

ARAŞTIRMA – İNCELEME ESERLERİ:

- : **5 Numaralı Mühimme Defteri**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994.
- : **6 Numaralı Mühimme Defteri I**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995.
- : **6 Numaralı Mühimme Defteri II**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995.
- : **7 Numaralı Mühimme Defteri I**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1998.
- : **7 Numaralı Mühimme Defteri II**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- : **7 Numaralı Mühimme Defteri III**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- : **12 Numaralı Mühimme Defteri I**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996.

- : **12 Numaralı Mühimme Defteri II**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996.
- Abulafia, David: **Büyük Deniz Akdeniz’de İnsanlık Tarihi**, İstanbul, Alfa, 2012.
- Acar, Funda: “Tabakâtü’l-Memâlik’e Göre Sultan Süleyman Zamanında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 32, No: 45, 2018, s. 7-38.
- Acun, Fatma: “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması”, **Türkler**, C. 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 899-908.
- Afyoncu, Erhan: “Sipahi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2009, s. 256-258.
- Altı, Aziz: “22 Numaralı Mühimme Defteri’nin (H. 981 / M. 1573) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 215-351)”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Andrews, Kevin: **Castles of The Morea**, Amsterdam, Adolf M. Hakkert, 1978.
- Arıkan, Muzaffer, Paulino Toledo: “Venedik’teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)”, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, No: 4, 1993, s. 375-436.
- Arıkan, Zeki: “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991, s. 279-306.

- Atik, Kayhan: **Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman**, 1. baskı., Ankara, 2001.
- Aydın, Bilgin, Rıfat Günelan: “XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Defterdarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, **Osmanlı Araştırmaları**, No: 30, 2007, s. 57-73.
- Ayyıldız, Bülent: “Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri (1453-1571)”, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Ballı, Ferhat: “İnebahtı Deniz Seferinin Akdeniz Dünyasındaki Önemi”, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Balta, Evangelia: **Population and Agricultural Production in Ottoman Morea**, İstanbul, The Isis Press, 2015.
- Barkan, Ömer Lütfi: “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, C. X, 1953, s. 1-25.
- Batmaz, Eftal Şükrü: “Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C. 7, No: 7, 1996, s. 3-9.
- Bayrak, Serpil: “16 Numaralı Mühimme Defteri’nin (238-394) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Beldiceanu, Nicoara: **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Tımar**, Ankara, Teori Yayınları, 1985.
- Bilgin, Feridun: “Kıbrıs’ın Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar (Arşiv Belgelerine Göre) / The Preparations are Made for the Conquest of Cyprus (According to the Archive Documents)”, **Mukaddime**, C. 6, No: 1, 2015, s. 79-100.
- Bostan, İdris: **Adriyatik’te Korsanlık Osmanlılar, Uskoklar,**

- Venedikliler 1575-1620**, 1. Baskı., İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.
- : “İnebahtı Deniz Savaşı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 22, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 287-289.
- : “Korfu”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 26, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2002, s. 201-202.
- : “Navarin”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 441-443.
- : **Osmanlı Akdenizi**, Birinci basım., Fatih, İstanbul, Küre Yayınları, 2017.
- : **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- : “Preveze Deniz Muharebesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 343-345.
- Bostancı, H. Muharrem: “19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Braudel, Fernand: **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, 2 cilt, C. 1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1989.
- : **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, 3 cilt, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. bs, Doğu-Batı Yayınları, 2019.
- Brummett, Palmira: **Osmanlı Denizgücü Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz’de Diplomasi**, çev. H. Nazlı Pişkin, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.
- Bülbül, Ali Rıza: “24 Numaralı Mühimme Defterinin (H. 981-982/ M.

- 1573-1574) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 81-161)”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çağlıkeçecigil, Hatice: “24 Numaralı Mühimme Defteri’nin (H. 981-982 / M. 1573-1574 1-80 s.) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Çakır, İbrahim Etem: “10 Numaralı Mühimme Defteri’nin (s. 179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- : “İnebahtı (Lepanto) Savaşı ve Osmanlı Donanmasının Yeniden İnşası Üzerine Bazı Bilgiler”, **Turkish Studies**, C. 4, No: 3, 2009, s. 512-531.
- Çelik, Sıtkı: “21 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Çiçek, Kemal: “Kıbrıs”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 25, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2002, s. 383-392.
- Dereli, Özlem: “Sinoplu Safâî’nin Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton Adlı Eseri (Trankripsiyonlu Metin)”, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Dökmeci, Volkan: **Akdeniz’de Devletler ve Korsanlar: Venedik Kaynaklarına Göre II. Bayezid ve I. Selim Dönemlerinde Osmanlı Denizliği ve Korsanlık**, 1. baskı, İstanbul, Babil Kitap, 2020.
- Döşemetaş, Ömer: “27 Numaralı Mühimme Defterinin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-140)”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Dündar, Recep: “Kıbrıs’ın Fethi”, **Türkler**, C. 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 667-678.
- Emecen, Feridun M.: “Baştına”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 5, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 135-136.
- : **Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- : “Umur Bey”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 42, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 156-159.
- Eroğlu, Haldun: “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 22, No: 34, 2003, s. 11-33.
- Ertaş, Mehmet Yaşar: “Mora’da Osmanlı-Venedik Mücadelesi (1684-1715)”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 103-149.
- Eyice, Semavi: “Kale”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 24, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 234-242.
- Gencer, Ali İhsan: “Bahriye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 501-509.
- Genç, Mehmet: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi I**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021.
- Göyünç, Nejat: “Anabolü”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 3, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 105-106.
- Güçer, Lütfi: “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 13, No: 1-4, 1953, s. 79-98.
- Gürbüz, Adnan: “Osmanlı Klasik Döneminin Kale ve Mustahfizân

Defterleri”, Ankara, Korza Yayıncılık, Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi, 2012, s. 379-391.

Gürkan, Emrah Safa: “Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlılar’ın XVI. Yüzyıl’daki Akdeniz Siyaseti”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 11-50.

———: **Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi’nde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700**, 1. baskı, Ekim 2018., İstanbul, Türkiye, Kronik Kitap, 2018.

———: **Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları**, İstanbul, Kronik Kitap, 11. Baskı, 2020.

Halaçoğlu, Yusuf: **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Işıksel, Güneş: “Diplomatik Bir Yenilik? II. Selîm’in Nâmesi ve Sadrazamının Mektubu Bağlamında 1570 Yılında Venedik Cumhuriyeti’ne Verilen Ültimatının İncelenmesi ve İlgili Metinlerin Neşri”, **Tarih Dergisi**, No: 76, 2022, s. 21-34.

İlgürel, Mücteba: “Levent”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 27, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 149-151.

İnalcık, Halil: “Çiftlik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 8, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 313-314.

———: “İmtiyâzât”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 22, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 245-252.

- : **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, 2 cilt, C. 1, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2004.
- : “Timar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 41, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 168-173.
- Kaçan, Meryem: “XVI. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Kalkan, Mehmet Talha: “Akdeniz’de Osmanlı–İspanya Mücadelesi (1516-1571)”, **The Journal of Academic Social Science**, No: 111, 2020, s. 240-252.
- Kayapınar, Ayşe: “Osmanlı Döneminde Mora’da Bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra (1460-1715)”, **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 1, 2016, s. 67-93.
- : “Voynuk”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 43, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2013, s. 126-127.
- Kayapınar, Levent: “Mora’da Tourkokratia’nın Kurulması (1387-1461)”, C. II. Cilt I. Kısım, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, s. 3-22.
- : “Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre Dimitsana’nın Demografik Yapısı”, **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, No: 11, 2005, s. 133-164.
- : “Osmanlı Kaynaklarına Göre Leondar ve Karitena’nın Demografik ve İdari Yapısı”, **Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, C. 1, No: 1, 2015, s. 115-136.
- : “Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi”, Ankara, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.

- Kaygusuz, Zülfiye: “10 Numaralı Mühimme Defteri’nin (1-178) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kiel, Machiel: “Mezistre”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 29, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2004, s. 545-546.
- : “Gördüs”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 154-156.
- : “Rodos”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 35, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008, s. 155-158.
- Kiel, Machiel,
John Alexander: “Mora”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 30, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 280-285.
- Kılıç, Ahmet: “23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri/ s. 1-86 (Özet-Transkripsiyon-Dizin)”, Elazığ, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Köse, Sevilay: “II. Selim Dönemi Osmanlı-Venedik İlişkileri (1566-1574)”, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: “Ahidname”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 1, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 536-540.
- : **Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Oğuzoğlu, Yusuf: “Dizdar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 9, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 480-481.
- Ok, Tuğba: “23 Numaralı ve 1573-1574 Tarihli Mühimme Defteri/s. 221-281 (Özet- Transkripsiyon-Dizin)”, Elazığ, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Oral, Özgür: “‘Zaferin Ardından Gelen Onur Kırıcı Bir Antlaşma’: II.

- Selim'in Venedik'e Verdiği 1573 Ahidnamesi", **Tarih Dergisi**, No: 76, 2022, s. 145-160.
- Ortaylı, İlber: "Kadı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 24, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 69-73.
- : "Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", **Amme İdaresi Dergisi**, C. IX, No: 1, 1976, s. 95-107.
- Otman, Elvin: "The Crescent, The Lion and The Eagle: Re-analyzing The Ottoman Apulian Campaign and Attack on Corfu (1537) in The Context of Ottoman-Habsburg Rivalry", Ankara, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Önalp, Ertuğrul: "1560 Cerbe Deniz Zaferi ve Cerbe Kalesinin Fethi", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, No: 12, 2001, s. 173-218.
- Özcan, Abdülkadir: "Cerehor", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 393.
- : "Martolos", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 64-66.
- Özer, Hülya: "23 Numaralı ve 1573-1574 Tarihli Mühimme Defteri/s. 156-220 (Özet-Transkripsiyon-Dizin)", Elazığ, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Paşazade, Orhan: "9 Numaralı Mühimme Defteri, (977-978/1569-1570), Özet ve Transkripsiyon", İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Pedani, Maria Pia: **Doğu'nun Kapısı Venedik**, çev. Gökçen Karaca Şahin, Birinci Baskı., İstanbul, Küre Yayınları, 2015.

- Pitcher, Donald Edgar: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Selânikî Mustafa Efendi: **Selaniki Mustafa Efendi: Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)**, C. I, çev. Mehmet İpşirli, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989.
- Soucek, Svat: “İnebahtı Savaşı (1571) Hakkında Bazı Mülâhazalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, No: 4-5, 1974, s. 35-48.
- Şahin, İlhan: “XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1997, s. 233-258.
- Şahin, Rahman: “22 Numaralı Mühimme Defterinin (H. 981-M. 1573) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-107)”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Şakiroğlu, Mahmut H.: “Halkulvâdî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 15, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 375-376.
- : “II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler”, **Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, C. 2, No: 5, 1986, s. 527-554.
- Şener, İlkay: “16 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s. 1-119) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar: “Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Toledo, Paulino: “İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz'de Yapılan Son Deniz Savaşı”, çev. Özlem Şakiroğlu, C. 6, No: 18,

1990, s. 861-876.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı**, Tpk. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

———: **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, 2. Baskı., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

———: **Osmanlı Tarihi**, C. II, 4. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.

Yakut, Esra: “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkîyalık ve Cezalandırılması”, **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, No: 33, 2012, s. 21-34.

Yılmaz, Savaş: “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Karaborsacılık ve Kaçakçılık”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 30, No: 2, 2020, s. 519-534.

Yücel, Kâzım Kürşat: “18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Yücel, Yaşar: “XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler”, **Bulleten**, C. XLI, 1977, s. 495-506.

Yüksel, Teslime: “22 Numaralı Mühimme Defterinin (H. 981-M. 1573) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 108-214)”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

EKLER

Mora yarımadasındaki kaza merkezleri.